

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

GÜNÜMÜZE GÖRE MESÎHÎ DÎVÂNÎ'NDA ESKİCİL UNSURLAR
(ACCORDING TO TODAY ARCHAIC ELEMENTS IN THE MESÎHÎ
DÎVÂN)

GÜLTEN EKİZ

20152005022

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN

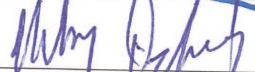
DOÇ. DR. HAKAN ÖZDEMİR

GİRESUN-2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 29.04.2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gülten EKİZ'in 'Günümüze Göre Mesîhî Dîvânî'nda Eskicil Unsurlar' başlıklı tezini incelemiş olup aday 24.05.2019 tarihinde, saat 09:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Beyhan KESİK	
Üye	Doç. Dr. Salim KÜÇÜK	
Üye	Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR	

ONAY

24.05.2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Günümüze Göre Mesîhî Dîvânı’nda Eskiçil Unsurlar*” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24.05.2019

Gülten EKİZ

ÖN SÖZ

Türkçenin tarihî dönemlerine ait eserler eskicil unsurların ortaya çıkarılmasında oldukça önemli kaynaklardır. Türk edebiyatı tarih boyunca verdiği eserlerle oldukça köklü bir geleneğe sahiptir. Klasik edebiyata ait eserler de bu bakımdan önem arz etmektedir. Bu eserler dil malzemesi açısından bize birçok veri sağlamaktadır.

XV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesinin etkili olduğu bir dönemdir. Bu dönemde birçok önemli isim yetişmiş ve önemli eserler ortaya çıkmıştır. Mesîhî de bu önemli isimlerden birisidir. Tezde *Mesîhî Dîvânı*'nın ele alınmasının sebebi gerek gramer şekilleri gerekse söz varlığı açısından eskicil unsurların bu eserde dikkat çekici olmasıdır. Tezimizin asıl amacı *Mesîhî Dîvânı*'nda yer alan günümüze göre eskicil unsurları tespit edip sunmaktır. Bu unsurlar tespit edilirken sadece Türkçe unsurlar incelenmiştir.

Mesîhî Dîvânı ilk olarak Mine Mengi'nin çalışmasıyla 1995 yılında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayımlanmıştır. Tez çalışmasında ise 2014 yılında yapılan ikinci baskı kaynak olarak ele alınmıştır. *Mesîhî Dîvânı* yaklaşık olarak 320 sayfadan oluşmaktadır. Eserin içerisinde münâcât, kasîdeler, terkîb-i bend, şehir-engîz, gazeller, kıt'alar, müfredler yer almaktadır.

Tez çalışmasında ilk olarak tarama ve fişleme işlemi yapılmıştır. Bu işlemde oldukça titiz davranıldığı için uzun bir zaman almıştır. Tez; *Eklerde Görülen Eskicil Örnekler*, *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümü olmak üzere iki ana ve bir *Giriş* ile *Sonuç* bölümlerinden oluşmuştur. *Giriş* bölümünde eskicil kavramıyla ilgili açıklamalar, Mesîhî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile ilgili bilgiler üzerinde durulmuştur. *Eklerde Görülen Eskicil Örnekler* bölümü kendi içinde *Şahıs Eklerinde Görülen Eskicil Örnekler*, *Kip Eklerinde Görülen Eskicil Örnekler*, *Zarf Fiil Eklerinde Görülen Eskicil Örnekler* ve *Diğer Şekillerde Görülen Eskicil Örnekler* olmak üzere dört bölümde ele alınmıştır. *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümü kendi içinde *Eskicil Örnek Olarak Görülen Sözcükler*, *Eskicil Örnek Olarak Görülen Deyimler* ve *Eskicil Örnekler Olarak Görülen Atasözleri*

olmak üzere üç bölümde ele alınmıştır. Eskicil unsur olarak görülen ekler ve sözcüklerin Türkçenin tarihî dönemlerinde yer aldığı şekillerine yer verildikten sonra tespit edilen beyitler nazım şekli ve beyit numarası ile birlikte verilmiştir. *Sonuç* bölümünde *Mesihî Dîvânı*'nda yer alan eskicil unsurlar üzerinde değerlendirme yapıpı maddeler hâlinde listelenmiştir.

Dönemin sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yapısı hakkında bize bilgiler veren *Mesihî Dîvânı* XV. yüzyılda dilde meydana gelen gelişim ve değişimleri de içinde barındırmaktadır. Gerek divandaki eskicil unsurların tespit edilmesi gerekse bu yöntemle XV. yüzyılın dili hakkında bilgiler verilmesi bakımından tezimiz önem taşımaktadır.

Çalışmam süresince bana her türlü desteği sağlayan, sorularım için her zaman bana kapısını açık tutan, bilgi ve tecrübeleriyle çalışmama yön veren, bu çalışmayı bana vererek kendimi geliştirmemi sağlayan danışmanım Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim.

Gülten EKİZ

Giresun-2019

ÖZET

Klasik edebiyata ait eserler bugün dil üzerine çalışma yapanlar için oldukça önemli kaynaklardır. Bu tezde XV. yüzyıl şairlerinden olan Mesîhî'nin divanı ele alınmıştır. Günümüze göre *Mesîhî Dîvânı*'nda yer alan eskicil unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tarama ve işleme çalışması yapılan *Mesîhî Dîvânı*'nda ekler ve söz varlığına dair eskicil unsurlar tespit edilmiştir. Tez; *Eklerde Görülen Eskicil Örnekler*, *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümü olmak üzere iki ana ve bir *Giriş* ile *Sonuç* bölümlerinden oluşmuştur. *Giriş* bölümünde tezin kapsamı, eskicil kavramı ve Mesîhî hakkında bilgiler verilmiştir. *Eklerde Görülen Eskicil Unsurlar* bölümünde *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen eskicil örnek olarak görülen ekler üzerinde durulmuştur. *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen eskicil örnek olarak görülen sözcük, deyim ve atasözleri üzerinde durulmuştur. *Sonuç* bölümünde tezle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu kapsamda tespit edilen eskicil unsurların Türkçenin tarihî dönemlerindeki kullanım şekillerine tezde yer verilmiştir. Tez çalışmasıyla birlikte *Mesîhî Dîvânı*'nın eskicil unsurları barındırması bakımından önemli bir kaynak olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: *Mesîhî Dîvânı*, eskicil unsurlar, ekler, söz varlığı, Türkçenin tarihî dönemleri.

ABSTRACT

The works of classical literature are very important for those who work on language today. In this thesis, XV. the poet of the century, the Mesîhî, has been discussed. According to the present day, the archaic elements in the *Mesîhî Dîvânı* are tried to be determined.

In the *Mesîhî Dîvânı*, which is carried out in the screening and tagging studies, the suffix and the archaic elements of the vocabulary were determined. The thesis is consist of two main sections, archaic examples in the suffixes and archaic examples in the vocabulary, one introductory and result sections. In the introductory section, the scope of the thesis, the concept of archaic and the information about Mesîhî were given. In the Archaic Examples section of the appendices, the attachments seen in the *Mesîhî Dîvânı* as an example are emphasized. In the part of the archaic examples in vocabulary section, the words, idioms and proverbs that are seen in the *Mesîhî Dîvânı* are discussed. In the Result section, evaluations were made about the thesis.

In this context, the usage of the archaic elements in the historical periods of Turkish were included in the thesis. It has been seen that along with his thesis, the *Mesîhî Dîvânı* is an important source for accommodating the archaic elements.

Key Words: *Mesîhî Dîvânı*, archaic elements, vocabulary, suffix, historical periods of Turkish.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1
1. Mesîhî'nin Hayatı.....	5
2. Mesîhî'nin Edebî Kişiliği.....	7
3. Mesîhî'nin Eserleri	9
3.1. Dîvân	9
3.2. Gül-i Sad-Berg.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	13
1. EKLERDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER	13
1.1.ŞAHIS EKLERİNDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER.....	14
1.1.1. <i>-AyIn</i> Eki.....	14
1.1.2. Birinci Teklik Şahıs Ekinin Geniş Ünlüyle Kullanımı	18
1.1.3. <i>-Am</i> Birinci Teklik Şahıs Eki Yerine <i>-In</i> Şeklinin Kullanımı	26
1.1.4. Birinci Çokluk Şahıs Çekiminde Görülen Eskicil Örnekler.....	28
1.1.5. Emir Kipi İkinci Çokluk Şahıs Çekiminde ‘-ñ’ Şeklinin Kullanılması.....	30
1.2. KİP EKLERİNDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER.....	33
1.2.1. <i>-(y)Uptur/- (y)Ip dur(ur)</i> Eki	33
1.2.2. <i>-(y)IsAr</i> Gelecek Zaman Eki.....	40
1.2.3. Birinci Teklik Şahıs İstek Kipi	42
1.2.4 <i>-GIl</i> Emir Pekiştirme Eki.....	48
1.3. ZARF FİİL EKLERİNDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER	51
1.3.1. <i>-IcAk</i> Eki.....	51
1.3.2. <i>-UbAn</i> Eki.....	55

1.3.3. <i>-DikdA</i> Eki.....	59
1.3.4. <i>-AlldAn</i> Eki.....	60
1.3.5. <i>-mAdIn</i> Eki.....	63
1.4.DİĞER ŞEKİLLERDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER	66
1.4.1. <i>-gUr</i> Ettirgenlik Eki.....	66
1.4.2. <i>-cIlAyIn</i> Eki.....	67
1.4.3. <i>durur</i>	68
1.4.4. ‘-n’ Belirtme Eki	75
1.4.5. Zamir n’si Yerine –y Yardımcı Ünsüzün Kullanımı:	89
1.4.6. İşaret Zamirleri Üzerinde Zamir n’sinin Kullanılmaması	92
İKİNCİ BÖLÜM	95
2.SÖZ VARLIĞINDA GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER	95
2.1. ESKİCİL ÖRNEK OLARAK GÖRÜLEN SÖZCÜKLER	95
2.2.ESKİCİL ÖRNEK OLARAK GÖRÜLEN DEYİMLER.....	141
2.3. ESKİCİL ÖRNEKLER OLARAK GÖRÜLEN ATASÖZLERİ.....	148
2.4. <i>DERLEME SÖZLÜĞÜ</i> ’NDEN TESPİT EDİLEN VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	151
SONUÇ	158
KAYNAKÇA	160

KISALTMALAR DİZİNİ

Anter.	: Antername
<i>bk:</i>	: Bakınız
Bürh.	: Bürhan-1 Katı Tercümesi
C.	: Cilt
Cam.	: Camasbname
Ç	: Çeviren
Çeng.	: Çengname
Dede.	: Dede Korkut Kitabı
Delil.	: Delilü'l-İbad
Der. Söz	: Derleme Sözlüğü
Enb.	: Kısas-1 Enbiya
E.t	: Erişim Tarihi
G.	: Gazel
Ga.	: Garipname
G.T. Söz	: Güncel Türkçe Sözlük
Hurş.	: Hurşid ü Ferahşad
Hzl.	: Hazırlayan
Işk.	: Işkname
İh.	: İhtitām
K.	: Kaside
Kadı.	: Kadı Burhaneddin Divanı
Kel.	: Kelile ve Dimne
Kt.	: Kıt'a
Ktp.	: Kütüphane
M.	: Müfred
Mrb.	: Murabba
Mes.	: Mesnevi
Mesih.	: Mesihî Divanı
Muham.	: Muhammediyye

Nesimi.	: Nesimi Divanı
Nigâ. Ter.	: Nigâristan Tercümesi
No.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Si. Da.	: Siyer-i Darir
Süh.	: Süheyl ü Nevbahar
Ş.	: Şehrengiz
Tar. Söz	: Tarama Sözlüğü
Tb.	: Terkib-i Bend
Tebareke.	: Tebareke Tefsiri
Tibr.	: Tibr-i Mesbük Tercümesi
vd.	: Ve diğerleri
Velet.	: Sultan Veled Divanı
Yadigâr.	: Yadigâr-ı İbn-i Şerif
Yunus.	: Yunus Emre Divanı
Yuz. Şeyd.:	Yusuf u Züleyha
Yüz. Ha.	: Yüz Hadis Tercümesi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Eskicil Örnek Olarak Görülen Sözcüklerin <i>Derleme Sözlüğü</i> 'nden Tespit Edilen Kullanım Yerleri	151
Şekil 2: Eskicil Örnek Olarak Görülen Sözcüklerin <i>Derleme Sözlüğü</i> 'nde Yer Alan Şehirlerdeki Kullanım Değerleri	151
Şekil 3: <i>Mesîhî Dîvânı</i> 'nda Yer Alan Eskicil Sözcüklerin Kullanım Değerleri.....	156

GİRİŞ

Bir dilin tarihinin incelenmesinde Klasik Edebiyata ait eserler oldukça önemlidir. Bu eserlerden sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel hayata ait unsurlar hakkında bilgi edinilebildiği gibi bir dilin gramer şekillerine ve söz varlığına ait unsurlar hakkında da bilgi edinmek mümkündür. *Mesîhî Dîvânı* XV. yüzyılda Türk dilinde yaşayan ama bugün kullanımdan düşmüş olan eskicil unsurları içinde barındırması bakımından oldukça önemli bir eserdir.

Mesîhî Dîvânı'nda sıkça karşılaştığımız eskicil unsurlardan örnek verecek olursak: “*Biz kadar ehl-i sevâb olmayı sar maḥşerde/Ger ḥaṭâmuza bedel eyleyesin luṭf u aṭâ*” beytindeki gelecek zaman eki olarak görülen *-(y)IsAr* ekinin kullanımı en işlek şekilde Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülürken bugün kullanımdan düşerek Türkiye Türkçesinde yerini *-AcAk* ekine bırakmıştır. Bu örnek geçmişte kullanımı olan bir unsurun *Mesîhî Dîvânı*'nda yer alması bakımından oldukça dikkat çekicidir. “*Pür itdi bâğ-ı cihâni fiğân-ı mürğ-i seḥer/Ki güller üzre niçün böyle köp düşer jâle*” beytinde ‘çok’ anlamına gelen *köp* sözcüğünün kullanımı Eski Uygur Türkçesi dönemine kadar indirilebilirken bugün kullanımdan düşerek eskicil bir özellik kazanmıştır. Bu örnek eskicil unsurların söz varlığında da dikkat çekici olduğunu göstermektedir. *Mesîhî Dîvânı*'nda eskicil unsur olarak tespit edilen örneklerin sayılarını artırmak dil araştırmaları için faydalı olacaktır.

Mesîhî, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olup klasik edebiyatın önemli isimlerindedir. Yaşamış olduğu XV. yüzyılın gramer şekillerini ve söz varlığına dair özellikleri divanında yansıması Mesîhî'nin daha da önemli bir isim olduğunu ortaya koymaktadır. *Mesîhî Dîvânı*'nda yer alan gramer şekillerine ve söz varlığına ait unsurların bazıları aynı şekilde günümüze ulaşmış, bazıları birtakım değişikliklere uğrayarak günümüze ulaşmış bazıları da günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşamayan unsurlar için ‘eskil, eskicil, arkaik’ gibi terimler kullanılmıştır.

Güncel Türkçe Sözlük'te edebiyat terimi olarak karşımıza çıkan *arkaik* sözcüğü ‘konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan (eski söz veya deyim)’ anlamına gelmektedir. Arkaik sözcüğü ile ilgili dilciler tarafından çeşitli adlandırılmalar ve tanımlar yapılmıştır.

Zeynep Korkmaz *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde *arkaik* sözcüğü ile ilgili *eskicilik*, *eskilik*, *eski kelime* olarak adlandırmalar yapmaktadır. Sözcüklerin tanımını *eskicilik* “eskiye bağlılık, artık kullanılıştan düşmüş olan eski kelimeleri veya kelimelerin eski şekillerini kullanma; kalıntı kelimeleri kullanma”; *eskilik* “eskiden kalma; yazı ve konuşma dilinde artık kullanılıştan düşmüş olan, dilin daha eski veya tarihî devirlerine ait, kelime, deyim ve şekiller”; *eski kelime* “bugün artık kullanılıştan düşmüş bulunan veya eski şekli ile kullanılan kelime; arkaik kelime; kalıntı kelime” şeklinde vermektedir (Korkmaz, 1992: 55).

Berke Vardar *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*'nde ‘*eski biçim*, *eskilik*’ maddeleri başlığı altında “kullanımdan düşmüş, dilsel çevrimden çıkmış bulunan sözlüksel birim, sözdizimsel olgu, vb.” şeklinde vermektedir (Vardar, 2002: 93).

Mehmet Ölmez “benim şimdiye değin akademik öğretmenim T. Tekin’den öğrendiğim arkaizmin eskicilik veya eskicilik anlayışında, tanımında bir dilde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerinde Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması kullanılmasıdır” diyerek diğer lehçelerin de hesaba katılması gerekliliğini vurgulamış ama kullanımdan düşmeyi reddetmiştir (Ölmez, 2003: 136).

Gürer Gülsevin’e göre “*eski şekli devam ettirmek, korumak*” ve “*eskicil (arkaik) özellik olarak yaşamak*” farklı şeylerdir. Yazı dili ve buna ait lehçe ve ağızlar dile ait eski şekilleri büyük oranda devam ettirmektedir. Bu nedenle eskicil unsurdan bahsedilebilmesi için eş zamanlı veya art zamanlı karşılaştırma yapılması gerekmektedir. Gülsevin vermiş olduğu bir örnekte Türkiye Türkçesindeki *baş*, *yol*, *biz*, *ben*, *al-* gibi sözcüklerin Eski Türkçe döneminde aynı olmasına rağmen arkaik olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır; çünkü Gülsevin’e göre eski şekli devam ettirmek normal bir durumdur. Ancak Gülsevin Kazak Türkçesi ile kıyaslama yaptığı Türkiye Türkçesindeki *baş* sözcüğünün Kazak Türkçesindeki *bas* sözcüğüne göre, Türkiye Türkçesindeki *ben* sözcüğünün Kazak Türkçesindeki *men* sözcüğüne göre ‘*daha eski şekli muhafaza etmiş*’ olduğunu belirtmektedir. Gülsevin ağızlar içinde bu genellemeyi yapmaktadır ‘*bir ağız herhangi bir şekli, diğer ağız ise başka herhangi bir şekli daha eski yapısı ile kullanmaya devam ediyor olabilir*’.

Sonuç olarak Gülsevin'e göre ağızları açısından bir dil dahi söz konusu olduğunda arkaizmden bahsetmek mümkündür (Ayrıntılı bilgi için *bk.* Gülsevin, 2015: 1-12).

Vardar ve Korkmaz'ın tanımlarında gözümüze çarpan ilk özellik 'kullanımdan düşme' özelliğidir. Ölmez'in tanımında ise bu özellikten bahsetmek mümkün değildir ama geriye kalan tanımların hepsindeki ortak nokta kullanımdan düşmüş olan unsurların geçmişle bir bağlantı içerisinde olmasıdır. Gülsevin'in görüşlerinde ise gözümüze çarpan ilk özellik arkaik unsurdan bahsedilebilmesi için karşılaştırma yapılması gerektiğidir.

Dil çalışmaları incelendiğinde Durgut (2004), Ay (2009), Nahmedov (2009), Taş (2009), Türk (2009), Güneş (2013), Okatan (2013), Küçük (2013, 2014), Üşenmez (2014), Ekşioğlu (2015), Köktekin (2015), Tiryaki (2015), Abid (2016), Ertekinoglu (2016), Kaya (2016), Kurtoğlu (2016), Metin (2016), Başkan-Özkan (2017), Maden (2017), Karabulut-Kazanlar (2018) gibi isimlerin de çalışmalarında arkaizm terimine yer verdiği görülmektedir.

Tezde 'kullanımdan düşme' özelliği dikkate alınarak eskicil unsur olarak tespit ettiğimiz ek ve söz varlığındaki unsurlara yer verilmiştir. Örneğin ekler kısmında '-UbAn zarf-fiil eki' kullanımdan düşerek eskicil bir özellik kazanmıştır.

Her ki işigün koyup kıla semāvāta nazar
Oka **ıtuban** şihāb anı çeker hançer hilāl (K. 3/17).

Bu şekilde tespit ettiğimiz eskicil örnek olarak görülen eklerin hangi dönemde kullanıldığını görmek amacıyla Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Türk lehçelerine ait gramer kitapları incelenmiştir. Bu şekilde elde edilen bilgilere yer verildikten sonra *Mesîhî Divânı*'nda örneklerin yer aldığı beyitler nazım şekli ve beyit numarası verilerek ortaya konulmuştur.

Söz varlığına ait unsurlar tespit edilirken sözcüklerin *Günce Türkçe Sözlük*'te yer alıp almaması göz önünde bulundurulmuştur. *Günce Türkçe Sözlük*'te yer almayan unsurlar eskicil unsur olarak ele alınmıştır. Örneğin *biti* 'yazı' sözcüğü kullanımdan düşerek eskicil bir özellik kazanmıştır.

Günāh-cevr ile **bitiler** karalığına
Yeter delil güzeller yüzünde haṭṭ-ı siyāh (G. 204/2).

Bu şekilde tespit ettiğimiz eskicil örnek olarak görülen sözcükler nazım şekli ve beyit numarası verilerek ortaya konulmuştur. Bu sözcüklerin hangi dönemde kullanıldığını görmek amacıyla Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Türk lehçelerine ait eserler ve sözlükler incelenmiştir. Elde edilen bilgilere yer verildikten sonra bu sözcüklerin varsa *Tarama Sözlüğü*'ndeki karşılıkları birkaç örnekle beraber verilmiştir. Bugün yazı dilinde kullanımdan düşmüş olan bazı sözcüklerin ağızlarda kullanıldığı görülmektedir. Ağızlarda kullanımı devam eden bu tür sözcüklerin *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan anlamları ve kullanım yerleri verilmiştir.

Ayrıca sözcüklerin şehirlerde kullanım sayılarından yola çıkılarak Türkiye haritası üzerinde hangi şehirde kaç kelimenin görüldüğü üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen eskicil özellik kazanmış sözcüklerin divanda kaç defa geçtiğinden yola çıkılarak pasta grafiği oluşturulmuştur.

Mesîhî Dîvânı'nda 'sovuk, uyhu' gibi ses değişimine uğramış şekiller eskicil unsur olarak ele alınmamıştır.

Ben **sovuğdan** şubha dek çigzindüğümi göricek
Yirlerine ışınup şād oldı aşhâbü's-sa'îr (K. 11/10) beytinde *sovuk* sözcüğü bugün ses değişimine uğraması neticesinde *soğuk* şeklinde kullanılmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük'te 'eskimiş' olarak geçen 'bay, içre, imdi, yarak, temren, eyitmek' gibi sözcüklere tezde yer verilmemiştir.

Ġonca aġzuñdan nice umam vefā bŷyını ben
Kim cihān **içre** vefānun kendŷsi yoġ adı var (G. 73/4)

Güncel Türkçe Sözlük'te 'halk ağızında' tabiri ile geçen 'depren-, eġin, esle-, kakı-, ölçer-, sınık' gibi sözcüklere de tezde yer verilmemiştir.

Ķaġıyup kirpŷklerŷm Ķana boyaduġum bu kim
Ey gŷl-i cennet ġayālŷñ yollarınuñ ġarıdur (G. 50/4)

Mesîhî Dîvânı'nda yer alan 'bigi' gibi metatez örneklerine tezde eskicil unsur olarak yer verilmemiştir.

Ĥaş **bigi** berk olanı çeker yŷce menzile
Çarġı ŷebih Ķılmayayım mı maġaraya (G. 246/4)

Mesîhî Dîvânı'nda *öndiñ* kelimesi dikkat çekmektedir. Eskicil örnek olarak ekler kısmında ele aldığımız *-mAdIn* ekinin bugün *-mAdAn* şeklinde kullanıldığı gibi *öñdin* kelimesi de bugün *önden* şeklinde kullanılmaktadır. *Öñdin* sözcüğü *Güncel Türkçe Sözlük*'te yer almadığı için *Eskicil Örnek Olarak Görülen Sözcükler* bölümünde ele alınmıştır.

Başına yünler taķınsa tır-i perrānuñ ne ola
Haşmuña leşkerden **öñdin** ol olur çün kim revān (K. 5/21)

Deyimler ve atasözlerinde görülen eskicil unsurlar tespit edildikten sonra Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü* ve *Atasözleri Sözlüğü*'nde yer alan şekilleri anlamlarıyla birlikte verilmiştir. *Mesîhî Dîvânı*'nda örneklerin yer aldığı beyitler nazım şekli ve beyit numaraları belirtilerek verilmiştir.

Mesîhî Dîvânı'nda bugün kullanımda olan atasözleri ve deyimlere oldukça sık rastlanılmaktadır: *ağzına bak-*, *ağzının suyu ak-*, *belini bük-*, *canı ağzına gel-*, *defteri dürül-*, *göz dik-*, *hatırı kal-*, *imanı gevre-*, *kan yut-*, *yaraya tuz bas-*...Bu örnekler bugün kullanımda olduğu için eskicil unsur olarak ele alınmamıştır.

Tezde eskicil unsur olarak tespit edilen örneklerle geçmeden önce Mesîhî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

1. Mesîhî'nin Hayatı

Mesîhî XV. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş olup XV. yüzyıl şairlerinin önde gelen isimlerindedir. Mesîhî yaşadığı dönem Sultân II. Bâyezîd dönemidir. Mesîhî'nin doğduğu tarih bugün tam olarak bilinmemektedir. Doğum yeri ise bugün Kosova bölgesinde bulunan Üsküp yakınlarındaki Priştine'dir. Mesîhî'nin adı birçok kaynakta İsâ olarak geçmektedir (Kartal, 2014). Mesîhî'nin adı *Tezkire "Heşt Behişt"* adlı eserde Mesîh olarak geçmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Sehî, 1980: 190). Bu bilgiler doğrultusunda *Tezkire "Heşt Behişt"* adlı eser dışındaki diğer kaynaklarda Mesîhî'nin asıl adının İsâ olduğu konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Şairin Mesîhî mahlasını da İsâ'ya mensup manasıyla aldığı bilinmektedir (Banarlı, 1983: 474). Mesîhî'nin ailesi ve maddi durumu ile ilgili bilgilere incelemiş olduğumuz kaynaklarda yer verilmemiştir.

Mesîhî çocukluk yıllarını ve gençliğinin ilk yıllarını Rumeli’de geçirmiştir. Daha sonra iyi ve düzenli bir eğitim alabilmek için İstanbul’a gitmiştir. Burada medrese öğrenimine başlamıştır. Medrese öğrenimi gördüğü sıralarda Mesîhî, hattatlığa merak sarar ve hattatlık ile ilgilenmeye başlar. Hat sanatında göstermiş olduğu başarısıyla dönemin sadrazamı olan Atik (Hadım) Ali Paşa'nın dikkatini çeker. Bu başarısının neticesinde Ali Paşa tarafından divan kâtipliği görevine getirilir. İyi ve düzenli bir eğitim alabilmek için İstanbul’a gelen Mesîhî'nin medrese öğrenimini tamamlayıp tamamlamadığı kaynaklarda yer almadığı için bu konuyla ilgili bir kanaate varamıyoruz. *Tezkire “Heşt Behişt”* adlı eserde Mesîhî'nin medrese öğrenimini sırasında ilimle uğraşırken sipahi olarak görev yaptığı bilinmektedir (Ayrıntılı bilgi için *bk. Sehî, 1980: 190*). Mengi de şairin gazellerinin birinde yer aldığı gibi bir süre sipahi olduğu hakkında görüşlerini bildirmektedir (Ayrıntılı bilgi için *bk. Mengi, 2014: 2*).

Mesîhî bir sipāhî idi lîkin pâdişāh-ı aşk
Ayaklarda görüp gözi yaşını itdi subaşı (G. 281/5)

Mesîhî'nin içki ve eğlenceye düşkün, rind bir şair olduğu bilinmektedir. Mesîhî'nin bu içkiye ve eğlenceye düşkün oluşu, düzensiz yaşayışıyla birlikte görevlerini zamanında yerine getirmemesine, zamanla Ali Paşa ile olan ilişkisinin bozulmasına bunun neticesinde de gün geçtikçe Ali Paşa'nın gözünden düşmesine neden olmuştur. Atik (Hadım) Ali Paşa 1511 (917) tarihinde çıkan Şîî ayaklanmasını bastırmak amacıyla Şahkulu'na karşı yaptığı savaşta şehit olmuştur. Ali Paşa'nın şehit olmasıyla birlikte Mesîhî koruyucusuz kalmıştır (Mengi, 2014: 2).

Görüldüğü gibi Atik (Hadım) Ali Paşa'nın ölümüyle birlikte Mesîhî'nin hayatında köklü değişiklikler olmuştur. Mesîhî, yaşamı boyunca kendisine başka bir koruyucu bulamayı için zor zamanlar geçirmiştir. Daha sonra Mesîhî Yeniçeri Ağası Yunus Paşa ile Nişancı Tâcîzâde Ca'fer Çelebi'nin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Bu olayla birlikte Mesîhî'ye Bosna'da küçük bir tımar verilmiştir. Fakat Mesîhî kendisine verilen bu tımandan hiç memnun olmamıştır (Mengi, 2014: 3).

Mesîhî, Yavuz Sultan Selim'in saltanatının ilk birkaç ayını yaşamıştır. Yaşamış olduğu bu zaman diliminde de Yavuz Sultan Selim'in gözüne girip onun koruyuculuğu altında yer almaya çalışmıştır. Fakat Yavuz, kardeşi Ahmet'le taht kavgasında olduğu için Mesîhî'nin bu çabasını fark etmemiştir. Bunun sonucunda

Mesîhî, Yavuz Sultan Selim'in koruyuculuğu altına girememiştir (Mengi, 2014: 3). Mesîhî bu çabasından sonra Bosna'da vefat etmiştir (Kurdakul, 1973: 263). Mesîhî'nin 918'den (1512) sonra öldüğü kabul edilmekle beraber V. L. Menage bu tarihin 924'ten (1518) sonra olabileceğini ileri sürdüğü görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. *İslam Ansiklopedisi*, 2004, C.29, s. 313).

2. Mesîhî'nin Edebî Kişiliği

XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Mesîhî, XV. yüzyıl şiir anlayışına bağlı kalmıştır. Bu şiir anlayışı etrafında âşıkâne-rindâne şiir üslubunu benimseyerek şiirlerini bu üslupta yazmıştır. Bunda en önemli etken lirik şiirin, XV. yüzyıl şairleri arasında ilgi görmesidir.

“*Mesîhî'nin Hayatı*” başlıklı bölümde vermiş olduğumuz bilgiler doğrultusunda Mesîhî'nin hayatı boyunca içkiye, eğlenceye düşkün olup düzensiz bir hayat geçirmiş olması Mesîhî'nin edebî kişiliğine yansımış ve şiir üslûbunda Mesîhî'yi etkilemiştir. Mesîhî içkiye, eğlenceye düşkün, düzensiz bir hayat yaşayan şair olduğu için onun şiirlerinde diğer Divan şairinin şiirleri gibi şairin yaşadığı dönemin sosyal, siyasi ekonomik özellikleri hakkında bilgi veren ifadelere çok fazla rastlanılmaz.

XV. yüzyıl Divan şiirinin gerçek anlamda başladığı dönemdir. Kendine özgü bir şiir anlayışı olan Mesîhî XV. yüzyılın önde gelen şairlerinden olmasa da Necâtî Bey sonrası-Bâkî öncesi divan şiirinin gözde şairlerindedir (Ayrıntılı bilgi için bk. *İslam Ansiklopedisi*, 2004, C.29 s.313).

Divan edebiyatında her dönemin kendine ait belirli bir üslubu vardır. Bu üslup etrafında şairlerin sanat anlayışlarının belirli kurallara dayandığı görülmektedir. Bu sanat anlayışlarının etrafında geleneksel yapının, geleneksel biçimler üzerine kurulduğu görülür. Şairin sanat gücü ise bu geleneksel yapı ve biçim içerisinde kendine özgün bir şeyler ortaya koyup koymamasına göre değişmektedir. Ancak, kişinin üzüntülerini ve sevinçlerini yansıtan şiirlerinde gerçek bir duygulanma olduğu görülmektedir. Kişi bu şiirlerinde duygu ve düşüncelerini özgün bir şekilde anlatma çabasında değildir. Kişi sadece sadelik ve içtenlik peşindedir. Necib Asım'ın, Mesîhî'nin divanında çağının sosyal hayatıyla ilgili izlere rastladığını

söylemekte ve Mesîhî'nin bu bakımdan devrinin diğer şairlerinden hiç de farklı bir yapıda olmadığı görülmektedir (Mengi, 1974: 112).

XV. yüzyıl edebiyatının genel özelliklerine bakıldığında Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu görülmektedir. Bunda XV. yüzyıldaki Türkçeleştirme çabalarının büyük payı vardır. Mesîhî'nin Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen divanında yer alan şiirlerine bakıldığında Arapça ve Farsça kelimelerin az kullanıldığı görülmektedir. Bunun neticesinde Mesîhî'nin XV. yüzyıl döneminin şiir dili özelliklerini ihmal etmediği, bu özellikler çerçevesinde şiirlerini oluşturduğunu söyleyebiliriz (Mengi, 2014: 4).

XV. yüzyıl döneminde şairler şiir dilini Türkçeleştirme çabasında oldukları için şiirlerinde halk söyleyişlerine, halkın kullanmış olduğu deyim ve atasözlerine yer vermişlerdir. Mesîhî'nin de bu şairler gibi divanında yer yer halk söyleyişlerine, halkın kullanmış olduğu deyim ve atasözlerine yer verdiği görülmektedir (Mengi, 2014: 5).

Mesîhî'nin XV. yüzyılın diğer şairlerinde olduğu gibi Divan şiirinin geleneksel biçim özelliklerine bağlı kalarak belirli kurallar çerçevesinde şiirlerini yazdığı görülmektedir. Şiirlerinde yer yer redif kullandığı bilinmektedir (Ayrıntılı bilgi için *bk.* Mengi, 2014: 6).

Mesîhî'nin aruzun çeşitli kalıplarını başarıyla kullandığını Mesîhî'nin divanında yer alan şiirlerinin aruz kalıplarını incelediğimizde rahatlıkla görebiliyoruz. Mesîhî'nin en çok kullandığı aruz kalıpları arasında remel, muzâri ve hezec bahirleri, çağın diğer şairlerinin de rağbet ettiği bahirlerin geldiği görülmektedir. Şairin kafiye seçiminde ise Divan şairlerinin çoğu kez dikkat ettikleri kafiye yapılan kelimelerin aynı gramer grubundan olmaları kuralının zaman zaman dışına çıkıldığı görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için *bk.* Mengi, 1974: 109-119).

Divan şiirinin klasik bir biçim kazandığı dönemin şairi olan Mesîhî'nin görüldüğü gibi eski şiirimizin gelişimine katkısı tartışılmaz. Kaynaklar da Mesîhî'nin divan edebiyatının klasik biçim kazandığı dönemdeki şiirin gelişmesine katkısının olduğu görüşünde birleşmektedir. Divan şiirinin gelişim çizgisi üzerindeki yerinden dolayı kendi çağında ve daha sonraki yüzyıllarda onun etkisinde kalmış şairlerin bulunduğu görülmektedir.

3. Mesîhî'nin Eserleri

Kaynaklardan ulaştığımız bilgilere göre Mesîhî'nin üç eseri bulunmaktadır. Bunlar *Dîvân*, *Şehr-engîz* ve *Gül-i Sad-Berg* adlı eserlerdir. *Şehr-engîz* adlı eseri *Dîvân*'nın içerisinde yer almaktadır.

3.1. Dîvân

Mine Mengi'nin *Mesîhî Dîvânı* adlı eserini neşrederken beş nüsha üzerinden karşılaştırmalı olarak incelediği görülmektedir. Bunun neticesinde *Dîvân*'ın beş yazma nüshası olduğu kanaatine varmaktayız. Mengi'nin belirttiği beş yazma nüsha şunlardır:

1. British Museum, Or, 1152. (Charles Rieu, Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum, London, 1888, s.171)
2. British Museum, Arundel Or. 18. (Rieu, yukarıda adı geçen katalog, s.172)
3. John Rylands Library, Manchester, Turkish Manuscripts, No.62. 534 varak bu yazma eserde XV. ve XVI. yüzyıl şairlerinden on dördününün divanları bulunmaktadır. Mesîhî Divanı 2b-92a arasında yer almıştır.
4. İstanbul Üniversitesi, No.809. (İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Katalogu, C.I, İstanbul, 1947, s. 87)
5. Süleymaniye, Lala İsmail Efendi, No.483. (Divanlar Katalogu, C.I, s.88) (Mengi, 2014: 11).

Mine Mengi'nin *Mesîhî Dîvânı* adlı kitabından yola çıkarak, *Dîvân*'ın dört bölümden oluştuğunu görmekteyiz. Birinci bölüm olan *Münâcât*, *Kasideler*, *Terkîb-i bend* bölümünde 1'i Farsça 22 kaside, 1 terkib-i bend yer almaktadır. Kasidelerden bir kısmının başlıksız bir kısmının da bazı başlıklar altında yer aldığını görmekteyiz. Başlığı bulunmayan kasidelerin kimler için yazıldığı bilinmemektedir, metinden de anlaşılmamaktadır. Başlığı bulunan kasidelerin başlıkları ise şu şekildedir; *Der Sitâyiş-i Sultân Bâyezîd Hân*, *Îdiye der Sitâyiş-i Sultân Bâyezîd Hân*, *Ramazâniye der Sitâyiş-i Sultân Bâyezîd Hân*, *Der Sitâyiş-i Sultân Selîm*, *Der Sitâyiş-i Nişâncı Beg*, *Der Sitâyiş-i Ca'fer Beg*, *Der Sitâyiş-i Nişâncı Paşa*, *Şitâ'îye der Sitâyiş-i Hasan*

Paşa, Der Sitâyiş-i Defterdâr Ahmed Çelebi, Der Sitâyiş-i Defterdâr Beddrüddîn Beg, Der Sitâyiş-i Çâşnîgîr Üveys Beg, Der Sitâyiş-i Mehmed Çelebi, Kasîde der Recâ-yı Esb. Bu bölümün sonunda yer alan bir terkiib-i bend ise *Mersiye-i Alî Paşa* başlığı altındadır. Mesîhî'nin Ca'fer Çelebi için yazdıkları dışında çoğu kasideler, şairin kendisine hâmi bulma arayışına girdiği dönemde yazdığı alışılmış tarz kasidelerden olduğu görülmektedir. Kasideleri incelediğimizde Mesîhî'nin Ca'fer Çelebi için yazmış olduğu kasidelerin sayısının daha fazla olduğunu ve diğer kasidelere göre daha uzun olduğunu görmekteyiz.

İkinci bölüm olan *Şehr-engîz der Medh-i Cüvânân-ı Edirne* bölümünde münâcât, tasvîr ve hâtîme bölümlerinin olduğunu görmekteyiz. Münâcât bölümünde şairin işlemiş olduğu günahları affetmesi için Allah'a yalvarıp yakardığı bölümdür. Bu bölümün ilk beyitlerinde gece ve gündüz tasvirleri yer almaktadır. Bu bölümün ardından tasvîr bölümü gelmektedir. Bu bölümde Edirneli gençlerin birkaç kısa beyitle tanıtımına yer verilmiştir. Bu gençler genellikle ikişer beyitle tanıtılmışlardır. Edirneli olan bu gençlerin ismi, mesleği ya da baba mesleğine dair bilgilere yer verilmiştir. Tanıtılan gençlerin hepsinin isimlerine bakıldığında Müslüman ismi taşıdıkları görülmektedir. Gençler dükkânlarda çalışır ya da dükkân sahiplerinin oğullarıdır. Bu gençlerin isimleri eserde *Na'lbend-oglu Ahmed, Mahmûd, Ferrâş-oglu Ya'kûb, İgneci Alî, Kız Alî, Sarrâf-zâde, Seyyid-oglu Ca'fer, Yeşil Melek-Neslî, Semerci-oglu, Sîm-Sâ'id, Hürmüz, Halîl, Hayder, Kuyruklu Yılduz, Hızr, Îsâ, Ebrî, Alemşâh, Yûsuf, Abâcı-oglu Muhammed, Hâfız Mahmûd, İmâm-oglu Muhammed, Attâr Hasan, Keçeci Safer, Tuzcı-oglu Mustafâ, Kayserlu-zâde Alî, Abdî, Vâlâcı Şâdî-oglu, Sârban-oglu Ni'met, Sâzende-zâde Ca'fer, Derzi Alî, Derzi Seydî, Kazzâz Lutfî, Takyacı Mustafâ, Takyacı Hasan, Hammâmcı-oglu Bahşî, Ser-mahfil-oglu Alî, Dilsüz-oglu, Hallâc Hüseyin, Şerbetçi-oglu, Pîrî, Kaya Bâlî, Yagcı-oglu Memî Şâh, Serrâc Mîrzâ, Pîr Alî, Beğli Alî, Hâcı Bayram* şeklinde geçmektedir. Hâtîme bölümünde ise iki gazel bulunmaktadır. Bu gazellerle birlikte mesnevi son bulmaktadır. Eserin dili genel itibarıyla sade ve kolay anlaşılırdır.

Gazeller bölümünde 3'ü Farsça 289 gazel ve 3 murabba bulunmaktadır. Gazel divan şairleri tarafından çok rağbet gören ve divanlarda çok sık kullanılan nazım şeklidir. Bu nedenle divan şairinin başarısını veyahut başarısızlığını gazelleriyle ölçmek mümkündür. *Dîvân*'da en uzun kısım gazellerin yer aldığı

kısımdır. Mesîhî gazellerini yazarken çağının şiir anlayışının ve kurallarının dışına çıkmaksızın, gazellerinin çoğuna rindâne-âşıkâne şiirin özelliklerini koyduğu görülmektedir.

Kıt'alar, Müfredler bölümünde 2'si Farsça olmak üzere 18 kıt'a ve 15 müfred vardır.

Mengi dışında Akbudak da divan üzerine bir çalışma yapmıştır. (*Mesîhî Divân'ının Tahlili*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002 [yayımlanmamış doktora tezi]).

3.2. Gül-i Sad-Berg

Gül-i Sad-Berg, kelime anlamı olarak “yüz yapraklı gül” anlamına gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi eser büyüklü küçüklü yüz mektuptan oluşmaktadır. Eserde mektupların başlıkları birbirinden farklıdır. Bu mektuplar on iki çeşit mektup türünde yazılmıştır. Bu türler ise şöyledir: şefkât-nâme, talep-nâme, irsâl-nâme, şevk-nâme, tehniyet-nâme, i'lâm-nâme, şikâyet-nâme, cevap-nâme, şükür-nâme, ta'ziyet-nâme, iyâdet-nâme ve dâvet-nâme. *İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan bilgiye göre L. Menage tarafından Paris nüshası üzerinde yapılan inceleme ile Çetin Derdiyok'un hazırladığı doktora tezinin karşılaştırılmasında bu durum daha açık şekilde görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. *İslam Ansiklopedisi*, 2004: C.29, s. 313). Başlıklardan da gördüğümüz gibi mektuplar farklı amaçlarla yazılmıştır. Ayrıca mektupların ser-nâme başlığını taşıyan başlangıç bölümleri vardır.

Eser üzerinde Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İ.Çetin Derdiyok tarafından doktora tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada eserin dört nüshası tespit edilmiştir. Tespit edilen nüshalar şunlardır:

1. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, No.3351/2
2. Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdâyî Efendi, No.1291
3. Gazi Hüsrev Begova Biblioteka, No.4885
4. Çorum İl Halk Ktp. No.2237/1 (Derdiyok 1994: 134-139).

İ. Çetin Derdiyok doktora tez çalışması incelendiğinde *Gül-i Sad-Berg*'de yer alan mektup örneklerinin biçimi hakkında şu sonuçlara varılmaktadır: Mektuplar genel olarak ibtidâ adı verilen ve içerisinde daha çok saygı ve selâm sözleri bulunan

bir girişle başlamaktadır. Daha sonra tahallüs adı verilen bir bölümle ibtidâ bölümünden tahallüs bölümüne geçilmektedir. Tahallüs bölümünde daha çok mektubun yazılış amacı yer almaktadır. Burada bir istek, bir duygu, bir düşünce veya bir haber yer almaktadır. Bundan sonra mektup uygun bir dille sona erdirilmektedir. Bu son bölüme de intihâ adı verilmektedir. En sonda da mektubu yazanın imzası yer almaktadır (Ayrıntılı bilgi için *bk. Derdiyok, 1994: 63*).

Eserdeki dil ve üslup özelliklerine gelecek olursak; eserde sanatlı söyleyişlere sık sık yer verilmiştir. Sanatlı söyleyişler mecazlarla sağlanmıştır. Seci ve aliterasyonlardan sıkça yararlanılmıştır. Genel olarak Türkçe sözcük sayısı sınırlıdır. Farsça ve Arapça sözcük sayısı daha yoğundur.

Sonuç olarak Mesîhî, hayatı, edebî kişiliği ve vermiş olduğu önemli eserlerle XV. yüzyıl dönemi edebiyatına damgasını vurmuş önemli bir isimdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKLERDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER

Bugün gramer şekillerinin kullanımdan düşmesinin iki önemli sebebi vardır. Birincisi bu şekillerin benzer işleve sahip farklı şekillerin birbirinin yerini almasıdır. İkincisi ise ses benzerliği bulunup benzer işleve sahip olmayan başka bir ekin etkisiyle benzer işleve sahip olan başka bir ekin birleşmesi kullanımdan düşmeye sebep olmaktadır (Özdemir, 2013: 19).

Mesîhî Dîvânı'nda bugün kullanımdan düşmüş olan yirmi iki (22) şekle rastlanılmaktadır. Bu şekiller kip, şahıs, zarf-fiil ekleri ve diğer şekillerde görülen eskicil örnekler olarak dört (4) bölümde ele alınmıştır.

Tespit edilen eskicil örnekler ilk olarak Türkçenin tarihî dönemlerinde incelenmiş olup Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine ve Çağdaş Türk Lehçelerine ait kullanımları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerin yer aldığı nazım şekli ve beyit numarası belirtilerek verilmiştir.

1.1.ŞAHIS EKLERİNDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER

1.1.1. -AyIn Eki

Birinci şahıslarda görülen –*AyIm* ekinin adlandırılması üzerine tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Kimi dilciler tarafından bu ek, istek; kimi dilciler tarafından ise emir kipi olarak adlandırılır. İstek kipi olarak adlandırma yapan dilcilerimiz kişinin kendi kendine emir veremeyeceğini; bu nedenle emir kipinin birinci teklik ve çokluk şahısları olmayacağı yönünde fikirlerini belirtirler (Ercilasun, 1994: 3). Tahsin Banguoğlu bu eki, istek kipi olarak adlandırır. Buyuru kipi olarak adlandırdığı emir kipinin birinci kişiye yönelmesi mantıklı değildir; çünkü kişi kendi kendine emir veremez (Banguoğlu, 2015: 473). Gülsevin istek kipi olarak adlandırır. Eski Anadolu Türkçesinde bütün kipler için ayrı ayrı ek göstermek mümkün değildir; bu nedenle dilek-istek kiplerini sadece istek başlığı altında birleştirmek daha mantıklıdır (Gülsevin, 2011: 106).

Zeynep Korkmaz, kişinin kendi kendine emir verememesinin yanlış olduğunu ileri sürer ve bu durumu Arap gramerinin Türkçeye bir etkisi olarak görür. Arap gramerinde emir birinci şahıs eki bulunmamaktadır; ancak Türkçede bu ek mevcuttur. Kişi kendi kendine emir verebilir. Birinci şahıslarda görülen bu ek hem emir hem de istek işlevinde kullanılır ve dilek-emir kipi olarak adlandırılır (Korkmaz, 2014: 593). Muharrem Ergin emir kipi olarak adlandırır. Kişinin kendi kendine emir verememesi yabancı dillerin gramerlerinde emir birinci şahısların ek almaması durumudur. Bu durumu Türkçeye yansıtmak yanlıştır. Türkçede birinci şahısların emir kipi için ek mevcuttur; kişi kendi kendine emir verebilir (Ergin, 2000: 308).

Ahmet Bican Ercilasun emir kipi olarak adlandırır ve bu konuyla ilgili tartışmalara ‘*Türkçe’de Emir ve İstek Kipi Üzerine*’ adlı çalışmasında açıklık getirir. Ercilasun’a göre kişinin kendi kendine emir verememesi yanlıştır. Bu durumu şu örnekle açıklar; “*Ahmet dedim kendi kendime, kalk ve çalış.*” görüldüğü gibi bu örnekte Ahmet kendi kendine emir vermektedir (Ercilasun, 1994: 3). Sonuç olarak;

kişinin kendi kendine emir verebileceği ispatlanmıştır. Açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer husus da bir ekin belirttiği her işleve göre ayrı ayrı adlandırılmasıdır. Ancak bir ekin her işlevine göre ayrı ayrı adlandırılması yanlıştır. Ercilasun bu durumu da şu örnekle açıklar; “-a/-e ekinin yönelme, yaklaşma, verme, karşılaştırma, bedel, sebep vb. pek çok işlevi vardır. Bu yüzden gramercilerimizin bazısı yönelme, bazısı yaklaşma, hatta bir kısmı verme hâli terimini kullanıyor” görüldüğü gibi her işlev için ayrı ayrı adlandırma yapmak bir karışıklığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak; ekin işlevi ne olursa olsun baskın olan işlev seçilmeli ve bir isimle adlandırma yapılmalıdır (Ercilasun, 1994: 5). -AyIm ekinin de zaman zaman istek işlevinde kullanıldığı savunulup istek kipi olarak adlandırılrsa da bu ekin asıl işlevi emirdir; bu nedenle emir kipi olarak adlandırmak daha doğrudur.

Birinci şahıslarda görülen bu kullanımı Köktürkçe dönemine kadar götürmek mümkündür. Köktürkçe döneminde ek -AyIn şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Von Gabain -AyIn ekini dilek kipi olarak adlandırır ve şu örneklerle açıklar: **bol-ayın** “olayım”; **bart-ayın mün** “kırayım” (Von Gabain, 1988: 79).

Eski Uygur Türkçesi döneminde ekin yer aldığı örneklerle karşılaşmak mümkündür:

Men amtı sizinge azkıya nomlayın. “Şimdi ben sizlere bir şeyler anlatayım.”

Ötrü nigranti köreyin tip bir aq taş kıltı. “Bunun üzerine Nirgrantha fala bakayım diye beyaz bir taş istedi.”

...

Amtı birle barayın. “Şimdi birlikte gideyim.” (Eraslan, 2012: 346).

Karahanlı Türkçesi dönemi içinde emir kipi olarak adlandırılan eki bu dönem içinde yazılan bütün eserlerde görmek mümkündür (Argunşah, 2011: 46); Harezmi Türkçesi döneminde ekin kullanılmaya devam edildiği görülmektedir: **barayın** “varayım” (Eckmann, 2017: 27); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ek -AyIn ve -AyIm şeklinde kullanılmaya devam etmiştir (Ergin, 2000: 305); Çağatay Türkçesi döneminde -AyIn ekinin kullanıldığını görmek mümkündür: **ne’et-eyin** “ne yapayım” (Argunşah, 2013: 372). Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde Kazak Türkçesinde -AyIn ekinin emir kipi olarak (Alkaya-Buran, 2009: 296); Kırgız Türkçesinde emir kipi olarak (Alkaya-

Buran, 2009: 339) adlandırıldığı görülmektedir. Özbek Türkçesinde emir kipinin birinci şahsında –*äyin* ekinin kullanıldığı görülmektedir: **keläyin** “geleyim” (Alkaya-Buran, 2009: 170). Türkmen Türkçesinde –*AyIn* ekinin istek kipi olarak adlandırıldığı görülmektedir: **barayın** “gideyim” (Alkaya-Buran, 2009: 134). Azeri Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi ve Tatar Türkçesinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Zamanla –*AyIm* ekinin daha sık kullanılmasıyla birlikte –*AyIn* eki kullanımdan düşmüş ve yerini bugün Türkiye Türkçesinde gördüğümüz –*AyIm* ekine bırakmış, eskicil bir nitelik kazanmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Adlũñ güneşden azher iken ben **ne diyeyin**
Şol kim ayân durur ana hâcet degül beyân (K. 2/40)

Dehâni ile miyânımı fikr idüp hũbũn
Nice **bir eyleyeyin** böyle dürlü dürlü hayâl (K. 9/7)

Şi’re bir hoş perveriş vireydüm ammâ **ne ideyin**
Hayl-i zillet eyledi aqlum esâsen pây-mâl (K. 13/24)

Ben vaqâruña zemîni nice **teşbîh ideyin**
Kim zârürî sâkin itmiş anı evtâd-ı cibâl (K. 13/20)

Sen hũsn serîrinde şehâ gül gibi otur
Bülbül gibi ben **oquyayın** maṭla^c-ı ğarrâ (K. 16/9)

Maḥbûblara müşkil imiş paşaluğ itmek
Ben **ne diyeyin** hâli bilür ḥazret-i Paşa (K. 16/16)

Ey aqlumu âşüfte görüp ṭa ne idenler
Diñ imdi nice **almayayın** vâlih ü şeydâ (K. 16/37)

Ne diyeyin bir at durur ol ki anuñ üstine
Çaḫ buñ deminde düşmenüñi **göreyin** süvâr (K. 17/26)

Fazluñi künhi ile ben nice **idrâk ideyin**
Aqla yoḫ varmağa ol araya çünkim destür (K. 20/14)

Bilmezem kim nice **tabîr ideyin**
Saña bu vâḫıa-i kübrâyı (Tb. I/7)

Akıdup kanlu yaşımı bakımdan
Pür ideyin dükânımı yaḫımdan (Ş. 119)

Kul olayın olup emrine münkad
Şu şart ile hiç itmeye āzad (Ş. 128)

Kimseye tek **başımı egmeyeyin**
Kepenekden yiter külāh bana (G. 8/4)

Mül hasretiyle acı yaşam şöyle **dökeyin**
Kim ālem içre mey gibi olsun her āb telḥ (G. 30/4)

Hey dermend **dirgüreyin** mi seni didüñ
Bunun gibi laṭifeyi ḳa ki ādem öldürür (G. 91/4)

Nice ideyin Mesīḥī ben ol zālīm ile kim
Tınmazsam añmaz ol beni söylersem öldürür (G. 91/6)

Katlan **başımı yarayın** anuñ dimiş ḥabīb
Üş ol ümīde ağdı havāya külāhumuz (G. 97/3)

Hāl-i lebüne **öyküneyin** diyü dā ĩmā
Her kanda tatlu görür ise cān atar meges (G. 105/6)

Ne dilber kim vefādan ola ecvef
Göreyin kaddini olsun muzā'af (G. 121/1)

Nicesi **şermsār olmayayın** ben itlerüñden kim
Ölürsem anlara lā'ıḳ tenümde üstüḥ' ānum yoḳ (G. 123/3)

Didüm yüziñe ḳarşu **baḳayın** mı ne dirsın
Güldi didi nāz eyleyürek eyle mi baḳ baḳ (G. 124/3)

Her gice māni olur nāleme kūyuñda rakīb
Göreyin kim aḳına uğraya āh-ı seḫerüñ (G. 127/2)

Bezm-i miḫnetde ḫarāmī gibi ben **ḳan yudayın**
Demüñ olsun senüñ ey yār-ı cefā-pīşe demüñ (G. 129/2)

Gölgeligüñe Mesīḥī **şalayın** sāye dimiş
Ne ola ey serv-i revān şimdi mi gördüñ keremüñ (G. 129/5)

Ben saña bülbül baña sen gülşen ol
Ḳo beni **aḫlayayın** sen gül şen ol (G. 151/1)

Bār-ı ḡam-ı hicrān ile itdüñ çü beni deng
Bildür **bileyin** ben de nedür bārī günāhum (G. 159/2)

Şevk-i ruhsāruñla ehl-i nār olursam **yazayın**
 Āsitān-ı düzaḥ üzre hāzihi cennāt-ı adın (G. 169/4)

Hüsn bāzārında bir dellāl var ise beni
 Āsitān-ı yāra iletsün **ideyin hizmetin** (G. 188/5)

Çāh-ı kabre **koyayın** dir bu Mesīḥīyi felek
 Neyiki böyle kıuyı kıazduğı devr anuñ için (G. 191/5)

Okıutmaduñ çü şādi vü hurrem hikāyetin
 Diñle ki saña **şerḥ ideyin** ğam hikāyetin (G.193/1)

Ger gönderürse tīrini uşşāk alayına
Ḳurbān olayın ol şanemüñ kaşı yayına (G. 222/1)

Gel başuñı kıo dizüme daḡı uyura ur
 Nāziklig ile büseñ **alayın** beni kıuyma (G. 230/5)

Bağlayayın seni ey dil dilberüñ ğīsūsına
 Ola kim bu ḡile ile iresin pā-būsına (G. 245/1)

Ṭaş bigi berk olanı çeker yüce menzile
 Çarḡı **şebīḥ kılmayayın** mı maķaraya (G. 246/4)

Ben kıulını sağ kıoyup ğayrıyı kıatlı itdi nigār
 Āḡ kim anları **dirġüreyin** öldürdi beni (G. 251/5)

Katlan seni yanuma **alayın** didi ol yār
 Almadı yine umduğumuz yanına gitti (G. 262/2)

Uşşākı ğörüp **raḡm ideyin** didi size yār
 İtmeyeceğı nesneyi billāḡ neye dirdi (G. 263/3)

Aşķ ile āleme **rüsvā ideyin** ḡübları
 Baña anlar ne ide cevr ü cefādan ğayrı (G. 284/2)

Görüldüğü gibi *Mesīḡī Dīvānı*'nda konuyla ilgili otuz dokuz (39) örneğe rastlanmıştır.

1.1.2. Birinci Teklik Şahıs Ekinin Geniş Ünlüyle Kullanımı

Birinci teklik şahıs ekinin geniş ünlüyle kullanımı belirsiz geçmiş zaman, geniş zaman ve istek kipinde karşımıza çıkmaktadır. Ekin bu şekilde kullanımına Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi döneminde rastlanmamaktadır. Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi metinleri incelendiğinde ekin bu şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Ercilasun'a göre *-Am* eki *-Am>-Um>-Xm* şeklinde günümüze ulaşmıştır.

Batı Türkçesi fiil çekimini, Doğu Türkçesi fiil çekiminden ayıran temel sebep, Oğuzların ben ve biz şahıs eklerini -men ve -mız yapmamalarıdır. Eğer Oğuzlarda /b/ yi /m/ ye çevirmiş olsalardı; /m/, /v/ ye dönemeyeceği için bugünkü birinci şahıs ekleri ortaya çıkmayacak, diğer Türklerde olduğu gibi /m/ li biçimler devam edecekti. Ana Oğuz Türkçesinde ben ve biz'de /b/ korunduğu içindir ki önce /v/ ye dönmüş, sonra da erimiş ve -Am>-Um>-Xm; -Uz>-Xz biçimleri ortaya çıkmıştır (Ercilasun, 2004: 460).

Birinci teklik şahıs ekinin geniş ünlüyle kullanımı Eski Anadolu Türkçesinde en çok kullanılan ektir. Bu ek, bugünkü birinci teklik şahıs ekinin ilk hâlidir. Bu ekte dar ünlünün değil de geniş ünlünün kullanılmasında *-van*, *-ven* ekinin etkisi görülmektedir. Osmanlı Türkçesinde de bir süre bu şekilde kullanılan ek; daha sonra yerini *-um*, *-üm* şeklinde kullanılan dar ünlü ile kullanıma bıraktığı görülmektedir (Ergin, 2000: 284).

1.1.2.1. Birinci Teklik Şahıs Ekinin Belirsiz Geçmiş Zamanda Geniş Ünlüyle Kullanımı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen *-mİşAm* eki belirsiz geçmiş zaman fonksiyonunda kullanılmaktadır.

“hüdāvendā şükür olsun tapuñā/ki niyet dutmuşam varam kapuñā; iy qarındaş varacaq yirumuz ıraqdur hem ben dañı armuşam; üç gündür nesne yimemişem; menüm için geldüñise oğlançuğum öldürmişem” (Gülsevin, 2011: 96).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu şekilde kullanımı görülen *-Am* eki Osmanlı Türkçesi döneminde de bir süre kullanılmış ve daha sonra yerini dar ünlü şekillere bırakmıştır (Ergin, 2000: 285).

Azerbaycan Türkçesinde eskiden olduğu gibi bugün de birinci teklik şahıs belirsiz geçmiş zamanda ‘almışam’ örneğinde de görüldüğü gibi geniş ünlüyle birlikte kullanılmaktadır (Alkaya-Buran, 2009: 86).

Anadolu Doğu grubu ağızlarında yer alan ağızların birçoğunun özelliklerinde zamir kökenli birinci teklik şahıs ekinin ‘gelmişem’ örneğinde de olduğu gibi geniş ünlüyle kullanıldığı görülür (Bu konuda geniş bilgi için bk. Karahan, 2014: 79).

-Am eki kullanımdan düşerek eskicil bir nitelik kazanmış ve yerini bugün Türkiye Türkçesinde -Im ekine bırakmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Rengîn görinse bîkr-i şasîdem aceb mi kim
Hûn-ı cigerle **eylemişem** ellerin **hizâb** (K. 7/40)

Älemde çok belâ vü za za **çekmişem** velî
Bu esb-i şüm-mağ deme la net hezâr bâr (K. 17/41)

Hamdülillâh nâr-ı hicrân ile **me nûs olmuşam**
Ey Mesîhî hîç korkum yok cehennemden benüm (G. 161/5)

Egerçi çağ belâlar **çekmişem** ben dağlardan lîk
Kime feryâd idem çün kendü zağmumdur belâ başı (G. 281/2)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı*’nda konuyla ilgili dört (4) örneğe rastlanmıştır.

1.1.2.2. Birinci Teklik Şahıs Ekinin Geniş Zamanda Geniş Ünlüyle Kullanımı

Eski Anadolu Türkçesinde birinci teklik şahıs ekinin geniş zamanda geniş ünlüyle kullanımı karşımıza çıkmaktadır.

“*dilerem* hazretüñden sağlık ola /ki tākāt getüri bilem bu yola; ammâ sizden *dilerem* ki benüm vaşiyetüm şaklayasız; tevbe idenleri *severem* dir; hâtır-ı cem’üm perîşân olur ol dem hâliyâ/ saçlarıñla çün *görürem* mahrem olmuş şaneyi”(Gülsevin, 2011: 93).

Birinci teklik şahıs ekinin bu şekilde kullanımı daha çok Azeri Türkçesinde karşımıza çıkmaktadır. Azeri Türkçesinde geniş zaman eki olarak kullanılan -Ar ekinin birinci teklik şahıs eki ile kullanımı ‘işleyerem’ örneğinde olduğu gibidir (Alkaya-Buran, 2009: 88).

Birinci teklik şahıs ekinin –*Am* şeklinde kullanılıyor olması Azeri Türkçesinin ayırt edici bir özelliği olup Eski Anadolu Türkçesinden geldiği bilinmektedir (Ergin, 1971: 125).

Anadolu Doğu Grubu ağızlarının birçoğunda da bu kullanım karşımıza çıkmaktadır (Karahana, 2014: 363).

Görüldüğü gibi birinci teklik şahıs ekinin geniş ünlüyle kullanımı Eski Anadolu Türkçesinden gelme bir özelliktir. Bu ek, bugün Türkiye Türkçesinde yerini –*Im* şeklinde dar ünlü ile kullanıma bırakıp eskicil bir nitelik kazanmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığı *Mesîhî Dîvânı*'ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Tenüm içindeki cān ariyetî olduğıçün
Dirliğümden **iderem** ikide bir **ğayret ü ar** (K. 8/46)

Gönlün irdüğine Hakdan **dilerem** ire elüñ
Fetḥ ola cümle murāduñ ḳal ası bî-tiğ ü tîr (K. 11/36)

Ṭab um **bilürem** maṭla-ı mañā idügin lîk
Ḳılllet buludı baña ḥicāb oldı dirîğā (K. 16/36)

Ben de esirgeyüp **ḳıluram** şöyle **āh** kim
Ṭalar şerār-ı nār ile bu köhne sebzezār (K. 17/17)

Yanında ğayrı atlara otlaḳ viricegiz
Utaturam ḍimege ki bunuñ da cānı var (K. 17/18)

Ḥalkuñ görüp semend ile seyrān itdügin
Ben daḡı ḳarşu **oluram** aña **süvār** (K. 17/1)

Ne mümkün var ki zikre söz **kaçuram**
Meger tesbîḥin göñlümden **geçürem** (Ş. 4)

Elüm ḳaldursam illerle duāya
Şanuram el uzatdum merḥabāya (Ş. 6)

Ḥaṭā didüm ne var oldumsa āşi
Umaram yarın olam Tañrı ḥāşı (Ş. 23)

Göge çıkardum kemend-ı āh ile
Ḳorḳaram ben çıkacaḳ iner Mesîḥ (G. 28/4)

Çünkü ağzun baña düşnām itmeg için açıb
Eyle **sanuram** ki açılır duā ile kilid (G. 39/4)

Sākıyā zülfüñe karşı çün kadeh devr eyleye
Şanuram kim aḥşama karşı ayak seyrānidur (G. 52/2)

Ölürem zāhidüñ gördükçe yüzün
Ki zirā **bilürem** şeyḥ-i eceldür (G. 54/4)

Lebüñe **beñzerem** dir ise helvā
Eyü dir ille anuñ tuzı yoḡdur (G. 61/3)

Haremüñde görem çü gün yüzüñi
Şanuram kim meh-i muḥarremdür (G. 63/3)

Ben şarāb-ı lal-i dilberden geçerdüm zāhidā
Ƙorkaram şırlar şalāḥ-ı tövbemi cānāneler (G. 64/2)

Nitekim kimse beni hıçe şaymaz
Şanuram ben de ġayri leyse fi 'd-dār (G. 86/7)

Miyānuñ-veş ḥayāl olalı cismüm
Ƙıluram kendü kendümi **der-āġuş** (G. 109/2)

Gördükçe beni cenge düşer küyuñ itleri
Ortalarında ben **Ƙaluram** üstüḥān-veş (G. 110/3)

Çün görem pīr-ı muġān öñinde cāmı **şanuram**
Hıacedur kim var anuñ öñinde usturlāb-ı aşḳ (G. 122/4)

Taaccüb eylerem nice bulur beni ġam u miḥnet
Benüm ḥad za'fdan mülk-ı vücüd içre nişānum yoḡ (G. 123/2)

Anduḡça kara yüzlü rakībi **iderem āh**
Niteki ḳurum çağ olıcak tıtuşur ocaḳ (G. 124/4)

Hançerüñçün **çekerem** şadr-ı müşebbekle emek
Bilmezem tuş ola mı lık bu aġa o semek (G. 138/1)

Dünyāyı berḳ-i āh ile ben **rüşen eylerem**
Ey āfitāb zerrece yoḡ saña minnetüm (G. 154/3)

Söyinür gibi itdügince geh geh
Şanuram kim nigāra göz kıpar mum (G. 157/3)

Kanlu yaşum içinde kaşuñ aksi **şanuram**
Ey mäh görindükçe şafağ içre meh-ı nev (G. 201/3)

Dirdi yüzüñde ne gördüğün Mesîhî ey şanem
Qorqaram lîkin mu'ânidler üşüp tekfir ide ;(G. 208/5)

Gözümde haţtuñı yoklasa demreniyle oquñ
Dil ile **şanuram** arar ğubâr çeşmümde (G. 223/4)

Lalüñi **yād eylerem** kıldukça küyuñdan güzer
Vâkiâ mey-h'âr olur ekşer varanlar Kabeye (G. 233/7)

Saña hidmet itmeg ile geçdi var ömrüm şehâ
Ben ölürsem girü cānum **gönderürem** hidmete (G. 238/6)

Âhir **aluram** ben seni ağyâr elinden
Kim bāz alıkor bulıcağız şaydı zağanda (G. 244/6)

Çün işigüñde penbe ile tırnağuñ görem
Çarhuñ **şanuram** aq bulut içre hilâlini (G. 252/5)

Öykünürem saçuña diyelden ne söylenür
Ey gül benefşe ardına dutsun kulağını (G. 256/2)

Raķîb-ı kelbi görsem derpeyüñce
Uraram na'eler dilden pey-â-pey (G. 266/4)

Şanuram aşkuña kesmiş durur na'el
Felekde gördüğümce yeñi ayı (G. 272/3)

Ŧañlaram Mecnün ile Ferhâda kim ben var iken
Mülk-i aşka nice sultân oldı ol iki deli (G. 277/4)

Gördükçe beni cenge düşer küyuñ itleri
Ortalarında ben **kaluram** üstüh'ân gibi (G. 289/3)

Geniş zamanın olumsuz şekillerinde de birinci teklik şahsın geniş ünlüyle kullanımı görölmektedir.

Almazam ağzuma ben ma'ni-i hâyideyi hiç
Degülem tıfl ki hâyide idinem iftâr (K. 8/45)

Ben kılıcuñdan şehâ **döndürmezem** yüzüm velî
Qorqum oldur döndüre yüzini anuñ üstüh'ân (K. 14/25)

Bilmezem kim nice ta'bir ideyin
Saña bu vâkıa-i kübrâyı (Tb. 1/7)

Aşk şan âb-ı Fırât u ben nice müsteskiyem
Kim şu başdan aşdı vü **almazam** sır-âb-ı aşk (G. 122/5)

Bu belâdur beni gümrâh kılan âlemde
Ki bakup **görimezem** aşrda bir ehl-ı tarîk (G. 125/4)

Haçerüñçün çekerem şadr-ı müşebbekle emek
Bilmezem tuş ola mı lîk bu ağa o semek G. 138/1)

Ey Mesîhî **varımazam** kabre ben yârânsuz
Yol katı korçuluğ ancak kim gider bî-kârbân (G. 180/7)

Ben kılıcuñdan şehâ **döndürmezem** yüzüm velî
Korçum oldur kim yüzün döndüre anuñ üstüñ'ân (G. 181/4)

Yoluña dervîş-i uryân olmadan **âr itmezem**
Korçarın râzuñ görine sîne-i şad-çâkden (G. 183/3)

Sofra-ı hecrde dâ'im gam ile guşşa yirin
Toymazam hiç bulara yimelü oldukça yirin (G. 196/1)

Âmmâ nice **seyr idebilemezem** ol şâh
Bağladı anuñ yollarını seyl-ı mezellet (Kt. 3/13)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Divanı*'nda konuyla ilgili geniş zamanın olumlu şekliyle otuz dokuz (39), olumsuz şekliyle on bir (11) örneğe rastlanmıştır.

1.1.2.3. Birinci Teklik Şahıs Ekinin Bildirme Görevinde Geniş Ünlü İle Kullanımı

Birinci teklik şahıs ekinin bildirme görevinde geniş ünlü ile kullanımı Eski Anadolu Türkçesinde *-am, -em* şeklinde kullanılmıştır (Ergin. 2000: 317).

Azeri Türkçesinde de '*ümüellimem, düşmenmişem*' örneğinde olduğu gibi geniş ünlü ile kullanım karşımıza çıkmaktadır (Alkaya-Buran, 2009: 88).

Bu kullanım Doğu Anadolu bölgesinin Azeri Türkçesine yakın ağızlarında da karşımıza çıkmaktadır.

“*ı̇skuñ şehīdiyem, eyle mestem, her işüñe nāzıram, benem*” (Timurtaş, 2012: 110).

Görüldüğü gibi birinci teklik şahıs ekinin bildirme görevinde geniş ünlüyle kullanımı Eski Anadolu Türkçesinde, Azeri Türkçesinde ve Doğu Anadolu bölgesinin bazı kısımlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu ek, bugün Türkiye Türkçesinde yerini *-Im* şeklinde dar ünlü ile kullanıma bırakıp eskicil bir nitelik kazanmıştır. Ancak ekin bu şekle ne zaman geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte XVI. yüzyıldan itibaren değişikliğe uğradığı bilinmektedir (Timurtaş, 2012: 110).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesîhî Dîvânı*'ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Māh-ı nev gibi senüñ eksük gedük bir **kuluñam**
Belki eksüklükde olımaz baña hem-ser hilāl (K. 3/30)

Almazam ağzuma ben mañi-ı hāyīdeyi hıç
Degülem tıfl ki hāyīde idinem iftār (K. 8/45)

Çarhuñ bināsına çü ben ne **şāhibem** ne muñtemed
Aña ne borcun var ki idem tākına āhumdan amed (G. 41/1)

Bülbülüñem yanuña varsam didüm
Didi ne ola bülbül iseñ öte tır (G. 45/3)

Aşķ şan āb-ı Fırāt u ben nice **müsteskīyem**
Kim şu başdan aşdı vü olımazam sır-āb-ı aşķ (G. 122/5)

Gündüzin kūyuñda şeb irince **ser-gerdānuñam**
Giceler tā subh olınca kápuda **derbānuñam** (G. 158/1)

Kimse kılıylaefendi arasına girmesün
Her ne emr eylerseñ eyle tābi-ı **fermānuñam** (G. 158/2)

Cürmümi bağışlar iseñ bende-ı **dīrīnüñem**
Katlüme kışd eyler iseñ **kuluñam kurbānuñam** (G. 158/3)

Katre gibi göklere ağup yire çalma beni
Ey şehāb-ı lutf çün perverde-i **ihsānuñam** (G. 158/4)

Bu Mesīhīdür diyü sürme kápundan beni kim
Gülsitān-ı vaşfuñ içre mürig-i **hoş-elhānuñam** (G. 158/5)

Bir **bülbülüñem** ey gül-ı handān belālu
Başdan ayağa nīze-ı hār ile yaralu (G. 197/1)

Bir **bülbülüñem** ey gül-ı handān belālı
Başdan ayağa nīze-ı hār ile yaralı (G. 288/1)

Neyem hemçü ān avr-i ārī ki güyed
Be-meydān **menem** pehlivān-ı ma°ānī (Kt. 1/15)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvâmı*'nda konuyla ilgili on yedi (17) örneğe rastlanmıştır.

1.1.3. -Am Birinci Teklik Şahıs Eki Yerine -In Şeklinin Kullanımı

-Am birinci teklik şahıs ekinin günümüzde Azeri Türkçesinde hâlen -Am şeklinde kullanıldığı Muharrem Ergin'in vermiş olduğu 'êderem«ederim»êt-er-em' örneğinde görülmektedir. Birinci teklik şahıs ekinin -Am şeklinde kullanılıyor olması Azeri Türkçesinin bir özelliği olup günümüz yazı dilinde -yukarıda gösterildiği gibi- eskicil bir özellik kazanmıştır (Ergin, 1971: 125).

-Am birinci teklik şahıs eki yerine -In şeklinin kullanımı farklı dönemlerde karşımıza çıkmaktadır. Ergin'e göre bu ek -ven (ben) veya emir eki olan -AyIn ekinin etkisiyle ortaya çıktığı söylenmektedir (Ergin, 2000: 285). Leyla Karahan'a göre birinci teklik şahıslarda görülen -In eki kullanımı "ben>-van/-ven>-yan/-yin/-yin>-in/-in/-un/-ün" biçiminde ortaya çıkmıştır (Karahan, 2014: 138).

-In birinci teklik şahıs ekinin geniş zaman ve şimdiki zaman kipinde kullanımına Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde kullanımına rastlanmamaktadır. Ek, Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır; fakat bu dönemde çok kullanılmamıştır. Örnekler incelendiğinde ekin geniş zamanda kullanımını karşımıza çıkmaktadır:

*Allah evi ziyâretdür ben anda varmağ **isterin** /muhammedüñ güzel nûrın gözümle görmek **isterin**; ben namâz **ķıların** ve oruç **dutarın** ve zekât **virürin** cavmardlık **iderin** illa **dilerin** kim halk beni ögeler; kaçan siz günâh işleseñüz hiç sebebsüz fażlumla ve keremümile yarlığarın* (Gülsevin, 2011: 93).

Ekin şimdiki zamanda kullanımını da karşımıza çıkmaktadır:

“*eyitdi: iy toğrı helāl ben fulan şehre **varurın**; ben bunuñ alnına niye tayaq alırın tururın didi*” (Gülsevin, 2011: 97).

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde; Türkmen Türkçesinde ek farklı kiplerde karşımıza çıkmaktadır. Şimdiki zaman birinci teklik şahıs eki olarak –*In* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. ‘*baryärın, göryärın*’ (Alkaya-Buran, 2009: 130). Geniş zamanda da birinci teklik şahıs eki olarak –*In* şekli karşımıza çıkmaktadır; fakat bu kullanım aynı zamanda belirsiz geçmiş zaman fonksiyonunu da üstlenmektedir. ‘*aların, görerin, okārın*’ (Alkaya-Buran, 2009: 77). ‘*bermelidirin*’ örneğinde olduğu gibi gereklilik kipinde de karşımıza çıkmaktadır (Alkaya-Buran, 2009: 133). Kiplerdeki bu kullanım ek fiil çekimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. ‘*Türkmendirin, okuvçımışın*’ (Alkaya-Buran, 2009: 137).

Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Azeri Türkçesinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Batı grubu ağızlarının tamamında olmamakla birlikte bir bölümünde de bu kullanım karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Konya, İçel ağızlarında ‘*alırın*’ şeklinde kullanımlar olduğu görülmektedir (Karahana, 2014: 138).

Ek, Osmanlı Türkçesinde de bir süre kullanıldıktan sonra kullanımdan düşerek Türkiye Türkçesine ulaşmamıştır. Böylelikle ek, eskicil bir nitelik kazanmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde ekin geniş zaman ve şimdiki zaman kipinde kullanıldığı görülmektedir. – *In* ekinin geniş zaman kipinde kullanıldığını *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Oruç tutup **kılurın** Hâkka efgan
Ki anuñ id-i vaşlın kıla ihsân (Ş. 170)

Ağlamağa **korqarın** kim bir nigāruñ adına
Anca āvāze çıkar bu sine-i şad-cākden (G. 183/2)

Yoluña dervîş-i uryān olmadan ār itmezem
Korqarın rāzuñ görine sine-i şad-cākden (G. 183/3)

Ey gelüp hālüm şoran baña tabîbi aña kim
Ben anuñ bir iki kez **içüp tururın** şerbetin (G. 188/4)

Tirüñüñ hatıruma irdügin ey kaşı kemān
Unudur şanma ki ölince gönülden **geçürin** (G. 196/2)

Gözüme şanma remedden çeküp **niķāb iderin**
Bu göz ile yüzüne bakmağa **hicāb iderin** (M. 12/1)

Senüñ hayālün ile şöbet itmege her dem
Gözüm kapaķlarını toptolu **şarāb iderin** (M. 12/2)

Bu kaķre kaķre düşen eşk-i çeşmdür şanma
Gözümnden aķçe döküp cevruñi **hesāb iderin** (M. 12/3)

–In ekinin şimdiki zaman kipinde kullanıldığını *Mesihî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Zār u nizār aşık u giryān **ölüyorm**
Tennür-ı gamda yüreği biryān **ölüyorm** (G. 194/1)

Bezm-i vişāle hem-nefes olmağa ben ğarīb
Fırķat güninde ney gibi nālān **ölüyorm** (G. 194/2)

Āşüfte-hāl ü haste-i bāliver velī
Maħbūblarla kıılmağa seyrān **ölüyorm** (G. 194/3)

H’ān-ı vişalüne t̄ama itsem aceb degül
Ben ki maħabbetüñ ile hayrān **ölüyorm** (G. 194/4)

Rahm itmedüñ Mesihīye bir kez egerçi kim
Gördükçe seni bir idi ey cān **ölüyorm** (G. 194/5)

Görüldüğü gibi *Mesihî Dîvânı*’nda –In ekinin geniş zaman kipinde kullanımına dair dokuz (9), şimdiki zaman kipinde kullanımına dair altı (6) örneğe rastlanmıştır.

1.1.4. Birinci Çokluk Şahıs Çekiminde Görülen Eskicil Örnekler

Birinci çokluk şahıs farklı kiplerde –uz, –üz; –vuz, –vüz şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Birinci çokluk şahsın bu şekilde kullanımı b-v değişikliği ile *biz* zamirinden ortaya çıkmıştır. Buradaki ünlünün yuvarlaklaşma özelliği dudak ünsüzü olan /v/ sesinin etkisinden dolayıdır (Ergin, 2000: 285). Bu tür kullanımlara Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak

Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde rastlanmamaktadır. Ekin bu şekilde kullanımını daha çok Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülen bir özelliktir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde birinci çokluk şahsın geniş zaman kipi çekiminde *-(y)AvUz* şeklinde kullanıldığı görülmektedir:

“*bunuñ düşi toğru gelürse nidevüz; her ne ‘amel kim idevüz ol mı olısar yāhod ezel bezminde ne yazıldısa ol mı olısardur*” (Gülsevin, 2011: 94).

Ayrıca geniş zaman kipinin olumsuz çekiminde ‘görmezüz’ örneğinde olduğu gibi kullanıldığı görülmektedir (Ergin, 2000: 295).

Gelecek zaman kipi çekiminde *-(y)AvUz, -sAvUz gerek* şeklinde kullanıldığı görülmektedir:

“*adı benlūs ol şehruñ kavmi yavuz/ işit imdi diñleñüz ne diyevüz; kardaş bu sözüñ girçegin nice bilevüz; hadiñüñ tamāmin ısıtmalar bābında beyān idevüz*” (Gülsevin, 2011: 102)

“*didiler ki toprak olup çürüdükten soñra hayāt bulup sīnlelerümüzden girü mi çıkasavuz gerek*” (Gülsevin, 2011: 103)

İstek kipi çekiminde *-(y)AvUz, -sAvUz* şeklinde kullanıldığı görülmektedir:

“*döndiler yehūdiye söylediler/ ço anı biz öldürevüz didiler...*” (Gülsevin, 2011: 107)

“*ğamzenüñ zahmın görüp yoluñda yüz döndürsevüz/ hīç amān vērme ki senden tīg u bizden başlar*” (Gülsevin, 2011: 110).

Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerinde de kullanılan ek, son dönemlerinde dudak benzeşmesinin etkisiyle yerini *-ız, iz; -yız, -yiz*’li kullanımlara bırakmıştır (Korkmaz, 1965: 59).

Türkiye Türkçesinde de tamamen kullanımdan düşerek eskicil özellik kazanmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinde Güney Azeri özelliği olarak yer almaktadır (Ergin, 2000: 209).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Kemerüñden diler iseñ ki **şikāyet idevüz**
Gel Mehemmed Çelebiye varalum ey dilber (K. 15/8)

La ƒ-i nābuñ yādına düşdük şarāba söyle kim
Her ne yerde bir hum-ı mey **görsevüz** küp düşerüz (G. 99/4)

Ekin olumsuz şekillerde kullanımı daha fazladır:

Sākī bize bu şubh şabūhı şunıvir kim
Biz **yüz yumazuz** olmayıcağ bāde-i hamrā (K. 16/15)

Yā Rab oldı **bilmezüz** hīç günāhumuz
Kim itdi yine bize ğāzab pādişāhumuz (G. 97/1)

Ġam yimezüz Mesīhī haşirde günāhdan
Ger aqđ-i zülf-i dilber ola dest-gīrümüz (G. 101/5)

Gerçi itüñ bilürüz bizden uludur dostum
Bilmezüz kapuñda anı kim uludur dostum (G. 162/1)

Çün harāmī olanuñ qanı helāl olmağ düşer
Bilmezüz hūn-ı şurāhīyi neden almış harām (G. 168/2)

Raķībe **bilmezüz** ne itdük Mesīhī
Ki hīç ayrılmaz anuñ gözi bizden (G. 172/5)

Nigār üstine biz **ķondurmazuz** kııl
Miyānına nicesi diyelüm mü (G. 199/2)

Nigār üstine biz **ķondurmazuz** kııl
Miyānına nicesi diyelüm mü (G. 200/6)

Meclis-i hūsne daħi oqımadın çıķa gelür
Bilmezüz nic' idelüm haţţ-ı siyeh-kāruñ ile (G. 212/4)

Görüldüğü gibi *Mesīhī Dīvānı*'nda konuyla ilgili olumlu şekillerde iki (2), olumsuz şekillerde dokuz (9) örneğe rastlanmıştır.

1.1.5. Emir Kipi İkinci Çokluk Şahıs Çekiminde ‘-ñ’ Şeklinin Kullanılması

Emir kipi ikinci çokluk şahıs çekiminde *-ñ* şeklinin kullanılması Köktürkçe döneminde karşımıza çıkan bir özelliktir. Köktürkçede emir kipi ikinci çokluk çekimi *-(X)ñ* eki ile yapılır (Tekin, 2003: 180).

Eski Uygur Türkçesi döneminde emir kipinin ikinci çokluk şahıs olumsuz çekimi *-ñ* ve *-ñlar* ekleri ile yapılır.

Nigranti sözledi: Açarı busanmañ! “Nigrantha söyledi: Üstad endişelenmeyin!”

Sizler kamağ **korqmañlar!** “Sizler hiç biriniz korkmayın!” (Eraslan, 2012: 348).

Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde emir kipi ikinci çokluk şahıs çekiminde en çok *-ñ ve -ñlar* eklerinin kullanıldığı görülmektedir.

“Ey onlar kim bittiler, şabr **qulñ** menin birle, şabr **qulñ** mende aqındın, köñül **baglañ, korquñlar** Tanrıda, bolğay kim qurtulğay-sizler” (Argunşah, 2009: 54).

Harezmi Türkçesi döneminde emir kipi ikinci çokluk şahıs için *-ñ* ekinin kullanıldığı görülmektedir: **yatmañ** ‘yatmayın’ (Eckmann, 2017: 27).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde diğer dönemlerde de olduğu gibi ekin kullanımı devam etmekte olup bir taraftan da *-ñuz, ñüz* şekli kullanılmıştır.

Varuñ avlañ getürüñ kurdı ele/ yoğsa teñriden gele size belā; iy firışteler kullarumuñ bu ni’metlerine ve sa’adetlerine nazār **eyleñ** dağı dünyādaki hālūñe **bakuñ**; aydur mere bāzırgānlar **varuñ** iklīm iklīm **arañ** (Gülsevin, 2011: 112).

Çağatay Türkçesi döneminde emir kipi ikinci çokluk şahıs çekimi için ünlü ile biten kelimelerden sonra *-ñ* eki kullanılmaktadır (Eckmann, 2017: 100).

Yukarıda da belirtildiği gibi Eski Anadolu Türkçesi döneminde *-ñuz, -ñüz* şeklinde de kullanılan bu ek Osmanlı Türkçesi döneminde de her iki şekilde uzun süre kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde ise *-ñ*’nin önündeki bağlayıcı ünlü fonksiyonunu yitirerek ekin *-iñ, -iñ, -uñ, -üñ; -iñiz, -iñiz. -uñuz, -üñüz* şekillerini almasını sağlamıştır (Ergin, 2000: 307).

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde Türkmen Türkçesinde emir kipi ikinci çokluk şahıs eki için *-Iñ* ekinin kullanıldığı görülmektedir (Alkaya-Buran, 2012: 135). Diğer çağdaş Türk lehçelerinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde *-ñ*’li şekiller kullanımdan düşerek ek eskicil bir özellik kazanmış olup günümüzde yerini *-ın, -in. -un. -ün, -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz* şekillerine bırakmıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığı *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Yüzüñde hağ görüp didi müneccem
Qomañ kâfir yayıldı Rūmiline (G. 231/5)

Gökde görinen şa şa şa **şanmañ** gözi üzre
Barmağ qodı çarğ eyleyüp emrūñe iṭā at (Kt. 3/3)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı*’nda konuyla ilgili iki (2) örneğe rastlanmıştır.

1.2. KİP EKLERİNDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER

1.2.1. -(y)Uptur/- (y)İp dur(ur) Eki

Türkçenin dönemleri incelendiğinde ekin; belirli geçmiş zaman ve belirsiz geçmiş zaman fonksiyonlarında kullanıldığı görülmektedir. Belirli geçmiş zaman fonksiyonunda ilk olarak Harezmi Türkçesinde ‘-p(turur)+şahıs zamiri’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

<i>Tekil.</i>	1. <i>alıp turur mæn (aldım, almışım)</i> 2. <i>alturup turur sæn</i> 3. <i>karğap turur</i>
<i>Çokluk.</i>	1. <i>alıp turur miz/biz</i> 2. <i>kılıp turur siz</i> 3. <i>bolup tururlar</i> (Eckmann, 2017: 34)

Eski Anadolu Türkçesinde genellikle belirsiz geçmiş zaman üçüncü şahıs çekiminde kullanılmaktadır. Birinci şahıs ve ikinci şahıs çekimi ile kullanımı azdır. Zarf-fiil ekinin kip eki olarak kullanımı kendinden sonra gelen –tur- fiilinin düşmesi ile meydana gelen bir şekildir (Timurtaş, 2012: 122).

Çağatay Türkçesinde de *körüp tur min* “gördüm” örneğinde görüldüğü gibi belirli geçmiş zaman fonksiyonunda kullanılmaktadır (Eckmann, 2017: 143).

Bu dönemlerden sonra Osmanlı Türkçesi döneminde de varlığını bir süre koruyan ek son dönemlere doğru kullanımdan düşmüştür. Günümüzde bazı lehçe ve ağızlarda varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Ergin, 2000: 301).

Azeri Türkçesinde belirsiz geçmiş zaman fonksiyonunda kullanılan ek Eski Anadolu Türkçesinden gelen bir özelliktir. Ekin bu şekilde kullanımı ikinci ve üçüncü şahıs çekimlerinde görülmektedir. Birinci şahıs çekimlerinde ‘-mİş’ şekli kullanılmaktadır.

<i>Gelmişem</i>
<i>Gelipsen(-señ)</i>
<i>Gelip, gelipdi</i>
<i>Gelmişik</i>
<i>Gelipsiniz, gelipsiñiz, gelipsüz(-siz)</i>

Gelipler (Ergin, 1971: 123)

Türkmen Türkçesinde ‘-İpdlr’ eki belirsiz geçmiş zaman fonksiyonunda kullanılmaktadır (Alkaya-Buran, 2012: 130).

Kırgız Türkçesinde belirsiz geçmiş zaman çekimi ‘-(Ip)tIr’ ekiyle yapılmaktadır (Alkaya-Buran, 2012: 333).

Görüldüğü gibi çağdaş Türk lehçelerinden Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde ek; belirsiz geçmiş zaman fonksiyonunda kullanılmaktadır. Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Tatar Türkçesinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Anadolu ağızlarında Bulanık, Ahlat, Adilcevaz, Van, Kars Azerileri ve Terekemeleri ağızlarında ek, belirsiz geçmiş zaman fonksiyonunda kullanılmaktadır.

‘Değişip-sen, alıptú, gelipsen, tütuplar, annatıplar, vérmıyip, salubsen, çevürüpler’ (Karahana, 2014: 74).

Batı Anadolu ağızlarında ekin, belirsiz ve belirli geçmiş zaman fonksiyonunda kullanıldığı görülmektedir.

“türküyenıj her yanına yörük dağılıp-duru. bi yörük sarıgeçili varımış, ğaratäkali varımış.” (Zeynep Tanır-Karaçakal Köyü/Yenipazar) *“Yörükler Türkiye’nin her tarafına dağılmış. Sarıkeçili, Karatekeli yörükleri varmış.”* (Yapıcı, 2013: 2811).

...

“hacı amcañ çöküp-duru. ben tüzäk müzek odun mudun ne buldüsam yağdım.” (Hayriye UyarBağlarbaşı Köyü/Çine) *“Hacı amcan [hastalıktan] çöktü. Ben tezek, odun ne bulduysam [onu] yaktım.”* (Yapıcı, 2013: 2813)

...

Ek, Türkiye Türkçesinde tamamen kullanımdan düşerek eskicil özellik kazanmıştır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesihî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Oğlar yağarsa başuma āhum aceb değül
Ki ol āteş ile **hemdem olupdur** gönül hemān (K. 2/17)

Ṭāğ-ı dergāh-ı mu ‘allāñı **görüpdür** var ise
Anuñ için böyle alçağdan gelür ekşer hilāl (K. 3/16)

Ol ki anuñ adli şahrāsında pervāz ideli
Ḳurtulupdur çengel-i şāhīnden çavḳ-ı ḥamām (K. 4/15)

Meger ki gülşen-i ḳadrūñ durur bāğ-ı sipihr
 Ki anda **encüm olupdur** nefer nefer jāle (K. 6/35)

Ey māh gün gibi yalabırsın meger yine
 Sāye **şalupdur** üstüne ol Müşterī-cenāb (K. 7/23)

Ma ḥā-yı rüşenūñ alup uğurlayın senūñ
Rüsvāy olup durur nitekim düzd māhtāb (K. 7/43)

Beñzer ki dest-i cūduñ **etegin tutup durur**
 Kim ḳaçdı gonca ḳoynına gizlendi zerr-i nāb (K. 7/49)

Jāle gül şafḥaların **mühreleyüpdür** tā kim
 Yaza rengin sözün ol şāḥib-i temkīn ü vaḳār (K. 8/17)

Baḥr keffūñde n'ola la'iden itse tācın
 Hātemūñ çünki **olupdur melik-i deryā-bār** (K. 8/32)

Na'ı-i esbūñ yeridür başlarına od yaḳsa
 Çün adū ile **hem-ser olupdur** aḥcār (K. 8/34)

Kef degüldür görinen şudağı kūhsār üzre
 Penbedür kim anı dāğına **urupdur** enhār (K. 8/35)

Ḳalem dilini budur tercümān idindügi kim
 Medā'ihūñde **olupdur** zebān-ı nāḥıka **lāl** (K. 9/28)

Şehā Mesīḥī-yi bī-çāreñi tehī görme
 Ki **olup durur** midahātuñla ḳalbi **māl-ā-māl** (K. 9/30)

Bu dem ki mātem-i cūd u vaḳār-ı rağbet için
 Arā'is-i kelimātum **giyüp durur** ḳara şāl (K. 9/34)

Göklere çık var sitāreñle cidāl eyle diyü
 Dūd-ı āhum yeryerin çarḥa **diküpdür** nerdübān (K. 14/20)

Dāne-i eşkümden artuḳ görmedüm dirhem yüzün
 Dūd-ı āhum kim **olupdur kāse-bāz-ı āsumān** (K. 14/24)

Menzil-i merge ḥar-ı düşmeni yürütmege tīz
 Gönderüñün ucı bizlengeç **olupdur yekser** (K. 15/17)

Hälün ço ögünsün tudağın üzre ki şimdi
 Āyine **olupdur** megese **şehd-i muşaffā** (K. 16/14)

Ol **āşaf-ı sultān-ı cihān** ki aña **olupdur**
 Ma'lum bugün vāqıa-ı ālem-i ferdā (K. 16/17)

Tiz yürimege menzil-i merge har-ı düşmen
Bizlengeç olupdur aña nizeñ ucı şāhā (K. 16/31)

Dür-i eşkümle çehrem **zeyn olupdur**
 Yüzüm şan **mecma u'l-bahreyn olupdur** (§. 17)

Temāşā eyleseñ her bir mināre
Dönüpdür sevr-kāmet bir nigāra (§. 62)

Cemāli **kıble-i aşhāb olupdur**
 Dükānı na'lden **mihrāb olupdur** (§. 73)

Birisi Kız Alīdür ki ol semen-ber
Olupdur sucker-ı pālūdeden **ter** (§. 80)

Biri Şarrāf-zādedür Güher-pāş
Olupdur kalbi anuñ **kıymet-i taş** (§. 82)

Biri Yūsuf durur ol şāhī hūbān
Olupdur Mısr-ı hūsn içinde **sultan** (§. 110)

Yağasın gönleginüñ şanma vālā
Girüpdür kana ol şūh-ı dil-ārā (§. 130)

Aceb mi eylese cānda qarārı
 Kılıcıyla **alupdur** ol diyārı (§. 149)

Birisi Yağcı-oğlıdur Memī Şāh
 Perī-zāda **dönüpdür** zādehu'llāh (§. 160)

Yā Rab ol naqş-ı cihān-ārā nice maḥbūb olur
 Kim **çalupdur** kendü naqqaşı daḥi **hayrān** aña (G. 4/3)

Leblerüñ kim **cān virüpdür** çeşme-i ḥayvān aña
 Ben daḥi dilden revān itsem aceb mi cān aña (G. 5/1)

Gözüm gönüm **karañuluğ olupdur** hecrüñ irelden
 Nitekim gice irişdükte daolar bahr ü ber zulmet (G. 22/2)

Haṭṭ-ı reyḥān kim **tutupdur** ḥadd-i cānānı dūrūst
 Münḥasif itmiş durur ḥūrşīd-i raḥşānı dūrūst
 Gerden-i yārı ki ṭolanmış girībānı dūrūst
 Hāledür kim **devr idüpdür** māh-ı tābānı dūrūst

Ol mu anber ḥaṭṭ-ı müşkīn ü izār-ı dil-güşā
 Ol müdevver yaқа ile gerden-i sīmīn-sā
 Ol münevver çehre ile ḥalkā-ı zūlf-i dūtā
 Hāledür kim **devr idüpdür** māh-ı tābānı dūrūst

Yaқma ey şem odlara şem^ei ruḥuñ pervānesin
 Vaқt ola bir iş düşe başuña sen de yanasın
 Dāğ-ı sīnem şevk-i ruḥsārīñla cānā şanasın
 Hāledür kim **devr idüpdür** māh-ı tābānı dūrūst

Sākinüñ parmaқları cām-ı mey-i şahbā ile
 Orta yerde sofra kūrş-ı nān-ı mihr-āsa ile
 Ḥalkā-ı yārān gūyā şem^ei bezm-ārā ile
 Hāledür kim **devr idüpdür** māh-ı tābānı dūrūst

Şemsī dūlbendi ki başı üzre itmişdür qarār
 Döne döne şarılup dil-dāra eyler iftiḥāt
 Şol müdevver şemsesiyle gūyiyā destār-ı yār
 Hāledür kim **devr idüpdür** māh-ı tābānı dūrūst

Ben kara günlüye mi қaldı bu firқat gicesi
 Rūzī itme yā Rab baña işret gicesi
 Ben Meşīḥī kim қocar cānānı vuşlat gicesi
 Hāledür kim **devr idüpdür** māh-ı tābānı dūrūst (Mrb. I)

Güneşden rüşen olduğı cemālūñ
Olupdur ālem içre günden **eżher** (G. 53/5)

Ġam u guşşā gōñülde söyle kim var
Olupdur iz hümā işneyni **fi'l-ğar** (G. 86/1)

Hālūñ ruḥuñda yirine **ḥoşnūd olup durur**
 Şol resme kim güneş bulıcak ḥazz ider meges (G. 105/7)

Ḥayāl-i āriзуñ ile **қayupdur** pertev-i ḥaddūñ
 Gözümde dem-ber-dem āb u dilümde her zamān āteş (G. 108/5)

Deñizde tīr-i āhum қarḥusından
Olupdur mār ile māhī **zırh-püş** (G. 109/6)

Meşīḥī tīr-i āhuñ қorḥusından

Olupdur çarh-ı merdüm-küş **zırh-püş** (G. 109/7)

Sīnemde zaḥm-ı tūrūñ **olupdur dehān-veş**
Peykānuñ ol dehende **olupdur zebān-veş** (G. 110/1)

Ṭañ mı işigüñi felege virmese Mesīḥ
Ki ol āsītān **olupdur** aña **āsumān-veş** (G. 110/5)

Ṭıfl Īsāyı **çeküpdür** bağına
Şād olup urursa çarḥ ursun semā (G. 114/3)

Tāvus-ı ehl gülşen-i dehr içre ne eylesün
Kim şadr-ı andelībe **geçüpdür** kelāğ u zāğ (G. 117/4)

Ey Mesīḥī şanma müjgāndur gözümde görinen
Dilberüñ bili ḥayālinden **bitüpdür** gözde kı (G. 149/5)

Eşk-i Meşīḥī şāyed ire göklere diyü
Köpri gibi felekde **olupdur** kemer **hilāl** (G. 152/5)

Gördükçe yüzüñi ne ola artarsa ḥayretüm
Çünkim saña bu yüzden **olupdur maḥabbetim** (G. 154/1)

Nālišlerümi eyleme **inkār** ki **olupdur**
Küyuñdaki her bir derü dīvār güvāhum (G. 159/3)

Şaḫın āhumdan ey gül-çehre kim bād
Açupdur goncanuñ çaḫ dürlü rāzın (G. 171/3)

Beni dolab **idüpdür çarḥ-ı gerdün**
Dökerse küze-i çeşmüm ne ola ḥün (G. 175/1)

Gözüm yaşını silmekden dem-ā-dem
Olupdur āstīnüm **çāh-ı pür-ḥün** (G. 175/2)

Göklere çık var sitāremle cidāl eyle diyü
Dūd āhum yeryerin çarḥa **diküpdür** nerdübān (G. 179/4)

Dāne-i eşkümden artuḫ görmedi dirhem yüzün
Dūd-ı āhum kim **olupdur kāse-bāz-ı āsumān** (G. 181/3)

Mesīḥī dem-be-dem **feryād idüpdür**
Çağırur çara kaçdan çara gözden (G. 186/5)

Ey gelüp ḥālüm şoran baña tabībi aña kim

Ben anuñ bir iki kez **ıçüp tırurın** şerbetin (G. 188/4)

İdüpdür yine bülbüller meger **âh**
Ki güller açılı düşdi sehergâh (G. 206/1)

Âh ide nîzeñ için derd ü gamuñda
Düd-ı siyehüm **perçem olupdur** alemüñde (G. 218/1)

Ak bulutdur şanma karşı mihr yüzün kaplayan
Olup abdâluñ felek penbe **urupdur** dâğına (G. 219/2)

Bezm ehline tolaşdı gice yâr için kadeh
Beñzer şürâhi nesne **koypudur** kulağına (G. 220/2)

Mengüş-ı zülf asılalı şolına sağına
Efgân u nâle **girmez olupdur kulağına** (G. 221/1)

Biñ päre idüpdür beni şimşir-i firâkuñ
Şimden girü gel kılıcuñı päreye çalma (G. 228/3)

Biz şu nür-ı mahz-ı bî-mişlüz bugün âlemde kim
Sâyemüz Hâk **selb idüpdür** ki olmaya hem-tâ bize (G. 229/4)

Şu resme **zeyn olupdur** Edirne şehri güzellerle
Ki çok âkılleri **abdâl idüpdür** bî-bedellerle (G. 232/1)

Âsistânında **olupdur** ol mehüñ cismi **sefid**
Şan Halîlu'llâh durur kim çodı mermer Kâbeye (G. 233/3)

Ey boyı âr âr hemân tek sen kadem baş sohbete
Serv şahn-ı gülistân içre **turupdur** hizmete (G. 238/1)

Mest itmege bezmüñde **Mesîhiyi olupdur**
Lâlüñ mey ü çâh-ı zeķanuñ şâgar-ı şive (G. 240/5)

Ṭayanmasun mı haddüñe hâl-i siyâh kim
Hürşid gird **bâliş olupdur** añ Memî (G. 253/4)

Uķde-i zülfüñ hayâli fikrin eyler galibâ
Kim bu gice **bağlanupdur** mâh-ı tâbân uyhusı (G. 265/4)

Kıble-i ebrüñi **sevgend idinüpdür** kâmetüñ
Ṭođrusı örgenmiş ergilikle bâzâr itmegi (G. 267/3)

Gözlerüm hün-ı ciger döke döke

Yüzümüñ rengi **olupdur** cigerī (G. 279/3)

Nice mecmū ʿa-i nāz **eskidüpdür**
Ruḥuñ-veş gül olınca gülşen-ārāy (G. 282/3)

Sīnemde **zahm-ı tīrūñ olupdur** dehān gibi
Peykānuñ ol dehende görünür zebān gibi (G. 289/1)

Ṭañ mı işigüñi feleke virmese Mesīḥ
Ki ol **āsītān olupdur** añ āsumān gibi (G. 289/5)

Def sine vü çeng nāle ṭolu iki kabağum
Ben mest-ı mey-ı aşka **çıkpudur** yine şoḥbet (Kt. 3/9)

Görüldüğü gibi *Mesīḥī Dīvānı*'nda konuyla ilgili seksen üç (83) örneğe rastlanmıştır.

1.2.2. -(y)IsAr Gelecek Zaman Eki

Türkçenin dönemleri incelendiğinde gelecek zaman çekimi için birçok ek kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde gelecek zaman çekimi için *-ğay, -gäy; -taçı, -täçi; -daçı, -daçi; -çı, -çi, -ça, -çä* ekleri kullanılmıştır (Gabain, 1988: 82).

Eski Uygur Türkçesi döneminde gelecek zaman çekimi için *-ğay, -gey; -ğa, -ge; -çı, -çi, -ça, -çe* ekleri kullanılmıştır (Eraslan, 2012: 343).

Karahanlı Türkçesi döneminde gelecek zaman çekimi için kullanılan ekler *-gA, -A* şekillerini almış gelecek zaman fonksiyonu dışında geniş zaman ve istek fonksiyonlarında da kullanılmıştır (Ercilasun, 2004: 460).

Harezm Türkçesi döneminde gelecek zaman çekimi için *-GAy, -GA, -GU, -IsAr ve -AsI* ekleri kullanılmıştır (Ata, 2002: 78).

Görüldüğü gibi *-IsAr* eki Harezm Türkçesi döneminde gelecek zaman için kullanılan bir ektir. Ancak bu ekin ortaya çıkışı konusunda çeşitli görüşler vardır. Ekle ilgili ilk çalışmayı yapan Vecihe Kılıçoğlu'na göre *-IsAr* eki şart kipi fonksiyonunda kullanılan *-ser* eki Osmanlı Türkçesinde *-i* zarf-fiil ekiyle bir araya gelerek *i-ser* şeklini oluşturmuş ve gelecek zaman fonksiyonunda yeni bir şekil meydana gelmiştir (Kılıçoğlu, 1954a, 255).

Bu görüşe karşı çıkan ilk isim Talat Tekin olmuştur. Tekin'e göre *-IsAr* ekinin bu şekilde meydana gelişi kabul edilemez. Köktürkçe döneminde *-ıgsa* fiil gövdesine *-r* geniş zaman kip ekinin eklenmesiyle *-ıgsar* şekli meydana gelmiş ve *-IsAr* eki de '*-ıgsar>-isar*' şeklinde bir gelişim göstermiştir. XIII. yüzyıl metinlerinde birden fazla heceli kelimelerin sonundaki *-ğ/-g* düşmüştür. Yani /ğ/,/g/ sesleri önündeki seslerle kaynaşmış ve *-IsAr* eki meydana gelmiştir (Tekin, 1954a: 453-455).

Kılıçoğlu gibi birleşiminde zarf-fiil olduğunu savunan bir isim de Sinan Uygur'dur. Uygur'a göre '*-(y)IsAr* eki *'-y kaynaştırma ünsüzü+ I zarf-fiil eki+ düşünmek, tasarlamak manasındaki sa- fiili+ geniş zaman eki'* şeklinde birleşme ile meydana gelmiştir (Uygur, 2007: 1195).

Vecihe Kılıçoğlu'nun görüşüne karşı çıkan bir diğer isim de Hüseyin Yıldız olmuştur. Karşı çıkma sebebini '*sa-*' fiilinin geçişli bir fiil olduğu için zarf-fiil eki alamayacağına bağlayan Yıldız'a göre '*-g*' mastar ekiyle biten fiillere '*sa-*' fiilinin getirilmesiyle '*-gsA*' fiilden fiil yapan ek meydana gelmiştir. Daha sonra '*-gsA*' ekine geniş zaman kip eki olan '*-r*' eki getirilerek '*-gsAr*' şekli meydana gelmiş ve gelecek zaman fonksiyonu kazanmıştır. Zamanla fonetik değişmelere uğrayan ek son olarak '*-(y)IsAr*' şeklinde kullanılmıştır (Yıldız, 2013: 44).

Meydana gelişi ile ilgili çeşitli görüşlerin bulunduğu *-(y)IsAr* eki Kıpçak Türkçesi döneminde de gelecek zaman fonksiyonunda kullanılmıştır (Yıldız, 2007: 76).

Ekin en işlek şekilde kullanıldığı dönem şüphesiz Eski Anadolu Türkçesi dönemidir (Gülsevin, 2011: 100).

Eski Anadolu Türkçesinin son dönemlerinde '*-acak, -ecek*' şekilleri ortaya çıkmış buna rağmen işlek bir şekilde varlığını devam ettiren '*-(y)IsAr*' eki Osmanlı Türkçesi döneminde kullanımdan düşmüş yerini tamamen '*-acak, -ecek*' ekine bırakmıştır (Ergin, 2000: 304).

'*-(y)IsAr*' gelecek zaman ekinin Türkiye Türkçesinde, çağdaş Türk lehçelerinde ve ağızlarda kullanımı söz konusu değildir. Eskicil özellik kazanmıştır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığı *Mesîhî Dîvânı*'ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Bulur lu'âb ile her gice yaş yaşadığını
Nişânedür ki **idis**er yine **sefer** jâle (K. 6/13)

Ahmedün çeşm-ı siyâhı hışm iderse âleme
Hüsniñ hengâmesinden **denk olısar** kâ'inât (G. 23/7)

Bilür ki qanımı tırün **dökiser** öñ sonar
Oqundan anuñ için demrenüñ taqaddüm ider (G. 81/2)

Ger bizi şehid eyler ise senüñ için Haq
Maşerde kefen gibi **olısar** yüzümüz **aq** (G. 124/1)

Çü çeşmüñ **tolısar** gerd-ı ecelden
Mesihî erkenden gözün yum (G. 157/5)

Ekin olumsuz şekillerde kullanımını da görülmektedir:

Biz kadar **ehl-i sevâb olmayısar** maşerde
Ger haşamıza bedel eyleyesin luğ u aqā (K. 1/6)

Küyuña gelmiş iken hecrün ne hoş yaqar beni
Çünkü oda **yanmayısdur** varanlar Kâbeye (G. 233/2)

Görüldüğü gibi *Mesihî Divânı*'nda konuyla ilgili gelecek zamanın olumlu çekiminde beş (5), olumsuz çekiminde iki (2) örneğe rastlanmıştır.

1.2.3. Birinci Teklik Şahıs İstek Kipi

İstek kipi için kullanılan '-A' ekinin ortaya çıkışı ile ilgili görüşler ileri sürülmüştür. M. Ergin'e göre bu ek Köktürkçe döneminde kullanılan '-gA' gelecek zaman ekinin Batı Türkçesine geçerken /g/ ve /ğ/ sesinin düşmesiyle ortaya çıkmış olan bir ektir (Ergin, 2000: 310). Z. Korkmaz'a göre Köktürkçe ve Orta Türkçe dönemlerinde gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik-dilek kipleri için kullanılan /g/ sesinin XIII. yüzyıldan itibaren kaybolmasıyla meydana gelmiş olan bir ektir (Korkmaz, 2014: 578). Görüldüğü gibi ekin ortaya çıkışı ile ilgili ortak görüşler vardır.

Ekin kullanımına Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde rastlanılmamaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde birinci teklik şahıs istek kipi için '-am, -em' eki kullanılmıştır (Timurtaş, 2012: 127).

Osmanlı Türkçesi döneminin sonlarına doğru birinci teklik şahıs istek kipi için kullanılan ‘-A’ eki kullanımdan düşmüş, Türkiye Türkçesi dönemine ulaşmayıp yerini emir fonksiyonuna bırakmıştır. Böylece Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi döneminde birinci teklik şahıs emir ve istek şekilleri birbirleriyle karışmıştır. Böylece istek kipi emir ve istek şekillerinin karışmasıyla –*AyIm* şeklini almıştır.(Ergin, 2000: 311). –*AyIm* şekli ile ilgili açıklamalar ‘-*AyIn Eki*’ kısmında verilmiştir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde; Azeri Türkçesinde birinci teklik şahıs istek kipi için ‘-A’ ekinin kullanıldığı görülmektedir: ‘*gelem*’ (Alkaya-Buran, 2012: 90).

Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşüp eskicil bir özellik kazanan ek Azeri Türkçesinde müstakil bir şekil olarak kullanılmaya devam etmektedir (Ergin, 1971: 159).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesihî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Sen kaşı medh **okıyam** her ağızla ger
Cismümi zaħm-ı tîrûñ ser-te-ser dehân (K. 2/12)

Nice **urüc idem** işigüñe ki şubħ-dem
Ol âsumânda encüm olur çeşm-ı pâsbân (K. 2/15)

Her duâ mürğın ki senüñ aduña **perrân idem**
Bir nefesde Sidre vü Tübâda eyler âşiyân (K. 5/37)

Çü lâle-vâr **kılam arz-ı dâğ-ı fâkâmı** ben
Esirgeyüp gözi nergislerüñ tolar jâle (K. 6/45)

Baħtum gözi şu dem uyanur kim **görem** seni
Nergis gibi elüñde kadeħ gözlerüñde ħâb (K. 7/18)

Almazam ağızuma ben mañi-ı ħâyıdeyi ħiç
Degülem tıfl ki ħâyıde **idinem iftâr** (K. 8/45)

Midħatüñde gül-be-şekker yir iken lâ’iķ mi kim
Ben **olam aç** u piyâza degmeyenler ola sîr (K. 11/25)

Haṭṭ-ı ilm-ı şî'î kime **iledem** sen var iken
Degme bir ḥayvāna çünkim şî'îden yegdür şa'îr (K. 11/26)

Nicesi **şerh eyleyem** faşl-ı şitā müşkillerin
Haşr olunca yazamaz çün biñdebirin biñ debîr (K. 11/30)

Nāvek-ı tāli üme himmetüñ eyle peykān
Devlet āhūsını avla ki **idem** bende **şikār** (K. 12/17)

Ḥayme-i çarḥuñ felek ḥamra 'der dāmānını
Gösterem diyü senüñ otağuna ya'nî **mişāl** (K. 13/17)

Yā nice **teşbîh idem** işigüñe gerdünü kim
Bu melāz-ı ḥalḳ u ol benden beter ser-geşte-ḥāl (K. 13/21)

Ḥaḳ bilür zehr-ı anā veylî acıtdı cānumı
Dādumı andan alıvergil ki **ṭadam** ben de bal (K. 13/27)

Za'f-ı cismünden kaçan kim **eyleyem** bir dem **fiğān**
Nāy olup āheng ider yanumca her bir üstüḥ'ān (K. 14/12)

Ben zenaḥdānuñ çehinden nicesi **bulam** necāt
Kim bu çāhuñ umḳına hergiz irişmez rīsmān (K. 14/23)

Ne revādur ki āsumān-ı devlete iller çıka
Ben **ḳılam āhumı** döne döne çarha nerdübān (K. 14/28)

Sūsen gibi çünkim **uzadam** medḥüne ben dil
Ağzını yumar gonca gibi bülbül-ı gūyā (K. 16/35)

Yok ḳuyruğında bir ḳılı tā kim **yapam duzağ**
Ölüsi üzre eylemege ḳarğalar şikār (K. 17/12)

Gözine ḳarşu çünki **el uram** uyana ben
Gögsin geçürüp ister emān idüp āh u zar (K. 17/16)

Çün sağrısına **ḳamçı uram** çevre bāḳınup
Şanur kimesne taḥta ḳaḳar anı ince yar (K. 17/22)

Bolay ki **ṭop olam** diyü esbüñ ḳotazına
Kendüyi vay ki ider çarḥ-ı ḥîle-kār (K. 17/36)

Ger ḥaşre dek **ögem** seni yüz biñ zebān ile
Bulmaḳ muḥāl-ı aḳl durur medḥüne kenār (K. 17/37)

Cihānda var mı bir ben deñlü gümrāh
Meger **sürçem düşem** kim **diyem** Allāh (§. 3)

Çü mescid içre **tutam** kıbleye **yüz**
Cemāl-ı yār olur mihrāb düpdüz (§. 7)

Çü **tuş olam** bir āhū gözlü gerze
Seg-1 nefsum uş olur şır-1 şerze (§. 13)

Hemān-dem kim **görem** bir māh-1 ruhsār
Nücüm-1 eşk olur çehremde seyyār (§. 15)

Ne dem **arz idem** eşküm mācerāsını
Yedi deryā yumaz yüzüm kırasın (§. 18)

Haða didüm ne var oldumsa āşī
Umaram yarın **olam Tañrı hāşı** (§. 23)

Dilerdüm **egleyem** biriyle gönüm
Kana ʿat itmedi bi rile gönüm (§. 175)

Bularuñ eksügi had yok Hudādan
Ne **diyem** ben ki yeg ola du ʿadan (§. 178)

Didüm tārīk-1 hecründe **bulam** vuşlañ rüzın
Didi kim mesken olmaz çeşme-1 hayvāna her zulmet (G. 22/3)

Bezm-1 maşşerde **içem** ben yār ile
Şoşbetümde çala İsrāfil şūr (G. 45/4)

Ne sa ʿy ile **varam** ben işigüñe
Çü dirler bād-1 şubha anda yeldür (G. 54/3)

Gülşende lebünden çü **soram** sebzelere rāz
Sen söyle diyü goncanuñ ağızına baqarlar (G. 57/5)

Ḥaremünde **görem** çü gün yüzüñi
Şanuram kim meh-1 muharremdür (G. 63/3)

Ġonca ağızından nice **umam** vefā büyını ben
Kim cihān içre vefānun kendüsi yok adı var (G. 73/4)

Her dem ki yār kaşlarına **beñzedem** diye
Nağkaş nağş-1 ğarrayı elbette kem çeker (G. 90/2)

Çü tîğ-1 ğamzeni **görem** düşer sözüm keskin
Şanasın ağzum içinde olur zebān hānçer (G. 93/8)

Dimiş idüñ kim ırakdan tîr ile **uram** seni
Vay ne devletdür baña ol dem ger olmaya ırağ (G. 118/2)

Çün **görem** pîr-1 muğān öñide cāmı şanuram
H̄'acedür kim var anuñ öninde usturlāb-1 aşk (G. 122/4)

Tutalum bir **kılı** ben **kırk yaram** diğkatde
Bilüñi hiç hayāl eyleye mi fikr-1 dağık (G. 125/2)

Didüm itüñ gibi **olam** mı ki kūyuñda **azîz**
Didi bizi ço yüri var Mışıra sultan ol (G. 148/4)

Nice **terk idem** ol İsā-dehānı
Ki gökde istedüğüm yerde buldum (G. 155/3)

Qoyam mı ey taḫīb-1 cān kapuñı
Şifā bu derde çün bu derde buldum (G. 155/4)

Ney gibi ger tā kıyāmet **nāle vü zār eyleyem**
Sezmezem kim baht-1 h̄'āb-ālūdı **bīdār eyleyem** (G. 166/1)

Çeşmüñ ile kāmētüñ kaşuñ tururken ey şanem
Nergis ü serv ü hilāle bakmağa **ār eyleyem** (G. 166/2)

Ger kapana bāb-1 tevbe cürmümüz afv olmayup
Āhum ile nice yerden arşa **yollar eyleyem** (G. 166/3)

Dostlar bilüñ ki dilberden aşılacak rağīb
Giñ yürimezse cihānı başına **dar eyleyem** (G. 166/4)

Hāşıl itmez çün dil-1 ḫallāşımı nerrād-1 çarḫ
Kendümi ḫās-1 mezelletde nice **zār eyleyem** (G. 166/5)

Ey Mesīḫī daḫl iden taşdan beterdür Şi'ruñe
İşbu şî'r-1 terle ḫalk-1 ālemi **zār eyleyem** (G. 166/6)

Ġam-1 hecrüñle eger dīdemi **giryān kılam**
Keşti-1 nüh-felegi **ğarḫa-ı cummān kılam** (G. 167/1)

Ol lebi mül baña ger bir gice mihmān ola
Āh ile cümle seḫer mürğini **biryān kılam** (G. 167/2)

Âr ider hūblar öldürmege ben haste-dili
Kendü kendümi dem irişdi ki **qurbān kılam** (G. 167/3)

Dem-1 āhırde dilüm bağlama ey dest-1 ecel
Ki ol vefāsuz şanem için biraz **efgān kılam** (G. 167/4)

Tārem-1 çarhda rakş ura Mesīhī Zühre
Şīve-1 şī ʔ ile ger bir nefes **elhān kılam** (G. 167/5)

Cemālūñ muşhafın nice **yazam** kim
Ruħuñ mecrūh olur nevk-1 kalemnden (G. 177/4)

Ža ʔ-1 cismümden kaçan kim **eyleyem** bir dem **fiğān**
Nāy olup āheng ider yanumca herbir üstühʔān (G. 179/1)

Ben zenaħdānuñ nicesi **bulam** necāt
Kim bu çāhuñ umkına hergiz irişmez rīsmān (G. 181/2)

Bolay ki **derleyem** diyü budır örtündüğü kat kat
Ki kendüye şavuk aldurup olmış nā-tüvān gonca (G. 213/2)

Bulam diyü vaşluñ koqusını sefer üzre
Gülberg süvār oldı nesīm-1 seher üzre (G. 214/1)

Mesīhī çünkü **görem** āsumānın işigünüñ
Nücüm-1 eşküm olur bī-şümār çeşmümde (G. 223/5)

Vişālūñe bir irişdüm yine irişsem olur
Ümīd var ki **bulam** itdigümi ākıbeti (G. 261/3)

Müşebbek sīnemi kodum yoluñda
Ki bu ağ ile **tutam** sen hümāyı (G. 272/2)

Egerçi çok belālar çekmişem ben dāğlardan līk
Kime **feryād idem** çün kendü zahmumdur belā başı (G. 281/2)

Cānā ne revādur ki oruç tutar iken halk
Ben guşşañı **yyiem** ikide birde nihānī (G. 287/4)

Ey Mesīhī tuymamağ için şitānuñ şiddetin
Kaşdum oldur kim içüp **olam** bahār olunca **mest** (M. 10/4)

Olumsuz şekillerinde de örneklere rastlanmaktadır:

Nağd-1 hayātımı nice **çaldurmayam** ki uş
Bağrum delindi ide ide ney gibi fiğān (K. 2/18)

Nice **sevmeyem** ol gül yüzlüyü çok
Ki gonca gibi ağzı var dili yok (Ş. 151)

Ben **çekmeyem** diyü âlem-1 âh-1 cān-güdāz
Baña eğildi minnet ider çarḥ-1 ser-ferāz (G. 95/1)

Nice **fahır itmeyem** dāğumla ben kim
Bir iki pul ile göğsin gerer def (G. 121/2)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânî*'nda birinci teklik şahıs istek kipinin olumlu şekliyle yetmiş (70), olumsuz şekliyle dört (4) örneğe rastlanmıştır.

1.2.4 -*GII* Emir Pekiştirme Eki

Emir kipinin ikinci teklik şahıs çekiminde kullanılan '-*GII*' eki Köktürkçe döneminde pekiştirmeli buyurma olarak kullanılmıştır.

“*Sabımın tükāti eşid-gil.*”
“*Yälmä kargug ödgüti ur-gil.*”
“*Yičä işig küçüg bir-gil.*” (Tekin, 2003: 179)

Eski Uygur Türkçesi döneminde '-*GII*' eki, emir kipinin ikinci teklik şahıs çekiminde kullanılmaya devam edilmiş; ancak ek ünlüsünün yuvarlak şekillerinin de kullanıldığı görülmüştür.

“*Aç qarınka içgül, kider*”
“*Burқан-lar-ğa saçığ tö [kük] soldurup üşüğ-ke aş birgül!*” (Eraslan, 2012: 346)

Karahanlı Türkçesi döneminde emir kipi ikinci teklik şahıs çekiminde yaygın olarak '-*GII*' eki kullanılmıştır (Argunşah, 2011: 48).

Harezm Türkçesi döneminde emir kipinin ikinci teklik şahıs çekiminde yaygın olarak '-*GII*' eki kullanılmış, yer yer '-*GUI*' şeklinin kullanıldığı da görülmüştür. '*bar veya bargül “git!”*', '*kör veya körgil, bolgul, tüşgül, sewgül*' (Eckmann, 2017: 27).

Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ek önemli bir değişime uğramış, '-*GII*' şeklinin yerine '-*kin*, '-*gin*' şekilleri kullanılmaya başlanmıştır. '*yuv-gin “yıka”*', '*bax-kin “bak”*' örneklerinde görüldüğü gibi (Caferoğlu, 1971: 3).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde '-*GII*' kullanılmaya devam edilmiştir. '*itmegil, işitgil, kılmağil, komağil*' (Timurtaş, 2012: 129).

Çağatay Türkçesi döneminde ‘-GII’ ekinin yanında ‘GIn’ şeklinin kullanıldığı da görülmektedir. ‘koy-ğın “koy”’ (Argunşah, 2013: 372).

Osmanlı Türkçesi döneminde de ‘-GII’ kullanılmaya devam edilmiştir (Caferoğlu, 1971: 5).

Çağdaş Türk lehçelerinden Uygur Türkçesi ve Özbek Türkçesinde emir kipinin ikinci teklik şahıs çekimi için ‘-GII ve -GIn’ eklerinden yararlanılmıştır (Öztürk, 1997: 189). Azerbaycan Türkçesinde ise ‘-GII’ ekinin genellikle ince şekli kullanılmaktadır (Ergin, 1971: 171). Diğer Türk lehçelerinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde emir kipinin ikinci teklik şahıs çekimi için ‘-GII’ eki kullanımdan düşmüştür (Korkmaz, 2014: 594).

Osman Fikri Sertkaya’ya göre Türkçenin eski dönemlerinde emir kipi olarak kullanılan ‘-GII’ eki fonksiyon itibariyle kuvvetlendirme ekidir (Sertkaya, 1994: 349).

Bugün eskicil bir özellik kazanan eki *Mesîhî Dîvânî*’nden tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Hağ bilür zehr-ı anâ veylî açıtdı cānumı
Dādumı andan **ahvergil** ki şadam ben de bal (K. 13/27)

Büstānda görinen lāle degül nu ģmān ile
Bāğdan ған aldı şimşek neşter-ı bārān ile
Ārif iseñ hoş **geçürgil** bu demi yārān ile
Ayş u nüş it kim geçer ғalmaz bu eyyām-ı bahār (Mrb. II/4)

Sīnemden **eylegil hazer** ey kaşları kemān
Kim tūr-ı āh ile ғoludur nitekim belik (G. 133/4)

Cānuñı almağa geldiyse Mesîhî hecr-ı yār
Sen de **teslim eylegil** bilmez degülsin ādetin (G. 188/6)

Emir kipinin olumsuz şekillerinde de ekin kullanımını görülmektedir:

Korkutmağıl ölümle Mesîhîyi zāhidā
He-cr-ı nigārdan olacağı yoğ a eşed (G. 37/5)

Çaşuña ger hilāl öykündi ise
Sen anuñ **ğalmağıl** eksüklüğine (G. 231/2)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı* 'nda emir kipinin olumlu çekimiyle dört (4), olumsuz çekimiyle iki (2) örneğe rastlanmıştır.

1.3. ZARF FİİL EKLERİNDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER

1.3.1. -IcAk Eki

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde kullanımına rastlanılmayan '-IcAk' eki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde en sık kullanılan zarf fiil eklerindedir. Bu ek, eklendiği sözcüğe '-IncA' anlamını vermektedir (Timurtaş, 2012: 139).

Osmanlı Türkçesi döneminde ise bir süre kullanılmış olup sonraları kullanımı git gide azalmış ve XIX. yüzyılda eskicil bir özellik kazanmıştır (Ercilasun, 2004: 463).

Çağdaş Türk lehçelerinden Azeri Türkçesinde eski dönemlerin etkisiyle '-IcAk' zarf fiil ekinin '-cAk' şeklinde kullanıldığı görülmektedir. 'görcek "görünce, göricek"' (Ergin, 1971: 181).

Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş olan ek bugün bazı ağızlarda ünlü uyumuna girerek '-ıcak, -icek, -ucak -ücek' şekillerinde kullanılmaktadır. 'varıcak, gidicek, olucak, dürtücek' (Ergin, 2000: 344).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesihî Dîvânı*'ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Sînemde depreşür yine **şād olıcak** nişān
Gel beni ğamzeñ oqına tut ey qaşu kemān (K. 2/11)

Dîvānuñ içre **bezi olıcak** halka ni metüñ
Cevv-ı havāda mürġ-ı hümā umar üstüh'ān (K. 2/33)

Düşmen şu deñlü korhuñı almış ki **ölicek**
Kabrinde havf idüp kefen içre olur nihān (K. 2/35)

Ruĥ-ı münirüñe cānā müşābih olduġıçün
Güneş yüzün **göriccek** kendüden gider jāle (K. 6/22)

Çıkar ışığıne eşküm yüzünü gördükçe
Niteki mihri **göriccek** göge açar jāle (K. 6/25)

Cānı şūrāhīnūñ gelür ađzına reşkten
Meclisde la fıñı **öpicek** sāđar-ı şarāb (K. 7/19)

Bir yaluñ yüzlü güzeldür kılıcuñ kim onu
Yüzünü **göriccek** ĩmāna gelür çok küffār (K. 8/29)

Sen sen ol kim gülşen-ı āfākı **seyrān idicek**
Hulkuñı söyler çemen dili ile ekşer nesīm (K. 10/16)

Ben sovuğdan şubha dek çigzindüğümi **göriccek**
Yırlarına ışınup şād oldu aşhābü's-sa'ır (K. 11/10)

Āyīne-i ruhsāruñı gösterme raķıbe
Kim kendüyi görür **kılıcak** anı **temāşā** (K. 16/3)

Göñlüm sevinür zülf-ı siyāhuñı **göriccek**
Kim uğrılaruñ gündüzidür leyle-ı zulmā (K. 16/7)

Biñ var iken delikleri şırtında **çıkıcak**
Çaylak bilimezsın neresinde kılıur qarār (K. 17/9)

Dāđ urmaduğum aña budur yad **varıcak**
Dāđından iñleyüp beni kılmaya şermsār (K. 17/13)

Çaddüñe irmedin **öliccek** bitüre benüm
Topragum üzre Hāliķ-ı Perverdigār serv (K. 18/22)

Has u hāşāk kenāra **kaçıcak**
Şaldı ol baħrde Paşa lenger (Tb. III/7)

Göñlüm sevinür zülf-ı siyāhuñı **göriccek**
Kim uğrılaruñ gündüzidür leyle-ı zulmā (G. 2/7)

Sürse yüzün Mesīhī yüzüne aceb degül
Tezhīb olıcak daħi mergüb olur kitāb (G. 12/6)

Cānā beni **katlı idicek** it buseñi himmet
Hoşdur kişide zirā saħāvetle şecā āt (G. 18/1)

Tiđüñ **gelicek** zaħmumu kıılmağa ziyāret
Cānum aña qarşu çıkuban didi ne zaħmet (G. 19/3)

Luţf-1 dehenüñ **seyr idicek** bâğda bülbül
Yapıse ne aceb goncalaruñ ağızına kat kat (G. 19/4)

Ben **ölicek** ki benüm hâkümi devrân ide hışt
Yapasın kabrüme ey pîr-1 harâbât künişt (G. 20/1)

Mesîhî kaldı uş bir dost bir post
Ölicek üstüh'ânın ala vâriş (G. 24/6)

Göge çıkardum kemend-1 âh ile
Korkaram ben **çıkıcak** iner Mesîh (G. 28/4)

Ey mest-1 nâz kıoma Mesîhî göyinmesün
Zîrâ ziyâde **yanıcağ** olur kebab telh (G. 30/5)

Deldi kılaklarımı oğlan iken pîr-1 muğân
Ki birinden **göriccek** def'ı birinden çıka pend (G. 33/3)

Ger ben **ölicek** kabrümü seyr ide ol şimşâd-ğad
Serv-1 revânlar bitüre üstündeki hâk-1 lahad (G. 34/1)

Emdükçe leblerüni gider aqlum ey şanem
Mey **içicek** şu resme ki zâ'1 olur hıred (G. 37/3)

Ço bugün hüsine yâr itsün gurûr
İrte hattı **gelicek** yüzine ur (G. 45/1)

Raķıb adı **gelicek** nâmem içre
Kalem yazmaz mürekkeb gılzet eyler (G. 65/4)

Gök **gürleyicek** ra'el degüldür kılan efgân
Bu âhum aķı tevsen-1 eflâki böğürdür (G. 75/2)

Haķķā ki ben faķîri **göriccek** ğanî şanan
Gözüm ile yüzümi meğer sîm ü zer şanur (G. 83/4)

Baķsun tenüñe **şoyıncağ** pîrehenüñden
Şol kimse ki görmek dileye cānı bedensüz (G. 98/2)

Ölicek kabrümüze uğrar iseñ
Nûra müstağrak ola türbetümüz (G. 100/5)

Hâlün ruħuñda yirine hoşnüd olup durur
Şol resme kim güneş **bulcağ** hazz 'de meges (G. 105/7)

Ger bu defterden Mesîhî gide gelmez misli hîç
Yirine ol deñlü **yazılmaz olcağ** hañ tırâş (G. 107/10)

Aşka yıldırım **çalıcak** şüfî inkâr itmesün
Kim aña bir gün görünür berğ-1 âlem-tâb-1 aşğ (G. 122/6)

Anduğça kara yüzlü raķîbi iderem âh
Nîteki kurum **çoğ olcak** tutuşur ocağ (G. 124/4)

Ne ola yüzün **göriccek** gitse âdem mülkine cân
Şubh-dem göçme durur âdeti çün kim seferün (G. 127/4)

Aşkuñda her ne cürmümi yazdı ise melek
Yüzün **göriccek** eyledi tîg-1 müjeñle hağ (G. 132/1)

Cân viricek Mesîhî firâkuñda didi kim
Yü kâtili bi-ħasretin Allâhü sellemek (G. 132/5)

Dün gice nâz ile şehnâza **ser-âğâz idicek**
Hep muħayyer itdi uşşâkı nevâsı Yüsufuñ (G. 141/3)

Hâr-1 kûyuñ bulunursa ayağumda **öliccek**
Hüriler süzen-1 ğamzeyle çıkara dikenüm (G. 153/3)

Maħbûblarda olmasa dürc-1 dürer dehen
Göstermez idi söze **gelicek** güher dehen (G. 178/2)

Mey-i telh al lebüñe ben **öliccek**
Disünler acıdı Ferhâda Şîrîn (G. 182/5)

Ger Mesîhî **öliccek** cânı eflâke
İsi karşı gelüben gökde aña vire yirin (G. 196/5)

Gözümde ağlamağdan ħalmadı yaş
Öliccek ağzuma kim ħamzurur şü (G. 199/3)

Gözüm yumılır düşicegiz gönlüme zülfün
Şol resm ile kim gice **iricek** ħapanur ev (G. 202/2)

Ben **öliccek** ħapuñda cenâzem götürmege
Cem^c olup itlerün yapışa üstülh^vânuma (G. 239/2)

Cânum durur nigâr duâcısıyam faķîr
Ben **öliccek** duâ ideler mi ki cânuma (G. 239/5)

Geldi çün baña ilâc itmege hecründe taḫîb

Nabżuma **el urıcaķ** ađladı feryād itdi (G. 248/6)

Bāğa haber-ı serv-ı kandüñsüz **yarıcaķ** bād
Gördükçe çenār anı el ucıyle görüñdi (G. 249/3)

Cefāsın çek ki bulasın vefāsın
Bahār olur bilürsin **gidicek** dey (G. 266/2)

Dağı halk olmamıñ cānā dehānuñ
Olıcak yire urılmıñ **niñānı** (G. 274/2)

Göñlümi karşıudan **göricek** ol qaşı kemān
Tırini karşıu gönderüben izzet eytleği (G. 275/2)

Sevicek hūbı ondördine dek şay
Ki onbeşden **geçicek** eksilür ay (G. 282/1)

Bihūde olup düşmişin **uğrayıcaķ** ol yār
Gören beni dimiş ki buña uğramıñ āfet (Kt. 3/7)

Ekin olumsuz şekillerde kullanıldığı da görölmektedir:

Sāķı bize bu subh şabūhı şunıvir kim
Biz yüz yumazuz **olmayıcaķ** bade-i hamrā (K. 16/15)

Göröldüğü gibi *Mesihî Dîvânı*'nda '-IcAK' zarf-fiil ekinin olumlu şekillerde kullanımıyla elli yedi (57), olumsuz şekillerde kullanımıyla bir (1) örneğe rastlanmıştır.

1.3.2. -UbAn Eki

'-UbAn' zarf fiil ekinin yapısı İlhan'a göre -(u)p zarf fiil eki ile *an* kelimesinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Fiillere '-dığında, -dığı an' anlamını vermektedir (İlhan, 2009: 1552).

Köktürkçe döneminin başlarında '-pAn' şeklinde karşımıza çıkan zarf fiil eki; '-p' zarf fiil ekine '-An' unsurunun eklenmesiyle meydana gelmiş olan bir ektir (Ergin, 2000: 345).

'-pAn' eki Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi dönemlerinde de karşımıza çıkmaktadır (Sertkaya, 1994: 347).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘-pAn’ zarf fiil eki, önüne ünlü ses alarak ‘-p’ sesi ‘-b’ sesine dönüşmüş ve ‘-UbAn’ zarf fiil eki meydana gelmiştir (Ergin, 2000: 345).

‘-UbAn’ zarf fiil eki Eski Anadolu Türkçesi döneminde çok sık kullanılan bir ektir. ‘feth eyleyüben, bağlanuban, giyüben, çıkuban, düzüben, uşanuban, müzeyyen idüben, diyüben, gerüben’(Timurtaş, 2012: 140).

Osmanlı Türkçesi döneminde de bir süre kullanılan ekin kullanımı dönemin sonlarına doğru azalmıştır (Ercilasun, 2004: 465).

Çağdaş Türk lehçelerinden Azeri Türkçesinde ‘-UbAn’ zarf fiil ekinin kullanıldığı görülmektedir. ‘yad gêdüben “yâda giderek, yabana gidip” ’ (Ergin 1971: 160). Kırım Tatarcasında da ‘-UbAn’ zarf fiil eki karşımıza çıkmaktadır (Sertkaya, 1994: 347).

Özbek Türkçesinde –*Ibän* şeklinde zarf-fiil ekinin kullanıldığı görülmektedir: *kelibän* “gelip” (Alkaya-Buran, 2012: 181).

Türkmen Türkçesinde –(*IbAn*) şeklinde karşımıza çıkan zarf-fiil eki seyrek olarak kullanılmaktadır: *diyban* “deyip”, *yıglışiban* “toplanıp” (Alkaya-Buran, 2012: 143).

Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde –*UbAn* zarf-fiil ekinin kullanımına rastlanılmamaktadır.

‘-UbAn’ zarf fiil eki işlev bakımından ‘*ArAk*’ zarf fiil ekiyle aynı işlevdedir. ‘*ArAk*’ zarf fiil ekinin daha yaygın kullanılmasıyla birlikte ‘-UbAn’ zarf fiil ekinin kullanımı git gide azalmış ve Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür (Ergin, 2000: 346).

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘-UbAn’ zarf fiil ekini *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Her ki işigün koyup kıla semāvāta nazar
Oğa **tutuban** şihāb anı çeker hançer hilāl (K. 3/17)

Sehv idüben re’yüñe öykünmiş ol keç-rā ile
Hacletinden yeridür kaldırmaz ise ser hilāl (K. 3/20)

Devha-ı ömrüñi **ser-sebz ü ser-efrāz idüben**
Eyleye körpe budaqlaruñı Haç ber-hārdār (K. 8/54)

Yarar bu ŧi rümi tîr-1 duāya **bağlayuban**
Hediye diyü idersem meleklerle irsâl (K. 9/37)

Bahâr-1 ömr-1 adûña hazân **irgürüben**
Vire murâduñı Hâk bi'l-ğudüvvi ve'l-âşal (K. 9/42)

Sebze-zâr-1 dil-1 yârân **muṭarrâ oluban**
Hirmen-1 cânına urıldı ḥasüduñ yine nâr (K. 12/3)

Eyledi ŧevk ile ḥurşîd **ferah-şâd oluban**
Yine germiyyet ile bir avuç altunı nişâr (K. 12/5)

Didi Dîvân-1 kazâdan **gelüben** peyk-i kader
Yüri Dîvânına şâh-1 gülüñ ey bād-1 bahâr (K. 12/7)

Düşmenüñüñ mezra ı-1 sebz-i biçmege
Çarḥa **tutuban** yüzünü diş biler dâs-1 hilâl (K. 13/18)

Ṭokınuş düşmenüñüñ cengine süsen ŧeşşîr
Gül siper **yapınuban** nergis idindi miğfer (K. 15/18)

Odlar **yağuban** düşmenüñüñ başma tîğüñ
Cânına kılar ŧu gibi her ḥükmüñi icrâ (K. 16/30)

Ser-sebz ü ser-efrâz **aluban** serv-i vücüdüñ
Zıllında anuñ ḥoş geçe aḥlâ ile ednâ (K. 16/43)

Ne meyve'ı ki zemâne **oñaruban** bitüre
Yire çalub anı ider hemîşe ṭuñme-1 mür (K. 19/11)

Oğ havāya **uyuban** yoğ yire kan eylemesün
Nice kan dökicinüñ olsa gerek yiri kûbür (K. 20/3)

Tîğüñ gelicek zaḥmumu kıılmağa ziyâret
Cânım aña **karşu çıķuban** didi ne zahmet (G. 19/3)

Kim ki dîdâruñı seyr eylese kûyuñda ŧehâ
Hâk cemâlini **görüben** ola ol ehl-1 behişt (G. 20/3)

Beni dil-teşne görüp ârizüñ ile lebüñe
Ḥâlüme **rahm idüben** varsa aceb mi şuya kand (G. 33/4)

Ben kuluñ **koıuban** ğayrılara kaşd itseñ
Beni anlardan öñürdi depeler tîğ-1 ḥased (K. 35/3)

Serhoş **şanuban** maḥkeme-1 gülşen içinde
Şebnemler üşüp ğoncanuñ ağızını koqarlar (G. 57/4)

Düşdükçe cenge tırüñ için başum u tenüm
İrişüben bu ikisini tığüñ aralar (G. 60/2)

Dem ki bir yaña revān ol kad-1 dil-cūlar aqar
Gözümden göresin **seyl oluban** cūlar aqar (G. 77/1)

Bülbüllerinden **eyleyüben** her **şeb**
Her şāh-1 gül elinden dutar tāb-dār şem^c (G. 115/7)

Beni **mest idüben** çeker dāra bir gün
O çeşm-i muḥammer o ḥadd-1 müzellef (G. 120/3)

Qılalı āteş-1 hecre beni ol dost ḥarīq
Görüben ḥālūmi düşmenler olur baña şefīq (G. 125/1)

Ḥāk-1 pāyüñ **qoyuban** kuḥle nazār eyler ise
Gözine dura Mesīḥī kuluñuñ ḥāk-1 derüñ (G. 127/6)

Şu kim bāğbānı durur ḥüsnüñüñ
Dimez **ār idüben** felege kelek (G. 137/2)

Ḥālūñ uğrusını **fıkr eyleyüben** yatduqça
Uyanıp başumuzu qalduruz uqarsa sinek (G. 138/3)

Seni ben bir gün öldüren **diyüben** va:deler virdüñ
Ne ola ne ola bu sözüñi şaqın unutma ḥā ömrüm (G. 163/3)

Ger Mesīḥī ölicecek cānı çıqa eflāke
İsi qarşu **gelüben** gökde aña vire yirin (G. 196/5)

Zaḥm urmağa Mesīḥīye gelürken tırüñ
Cānı **qarşu çıkuban** didi ne raḥmetdür bu (G. 198/7)

Ben lāğarı öldürmege yiter bir işāret
Bir qurı kemüğe **çaluban** tığuñı yuyma (G. 230/2)

Fāş eyleyüben sīnedeki āteş-i aşkı
Ey eşk Mesīḥīñüñ ocağına şu qoyma (G. 230/6)

Bu gice seḥer **söyledüben** dürlü leṭā'if
Ebkār-1 çemen bülbüle Allāh ki gülüşdi (G. 250/2)

Gönlümü karşıdan göricek ol kaşı kemān
Tırini karşı **gönderüben** izzet eyledi (G. 275/2)

Gönlüm yine **Mecnūn oluban** tağlara düşdi
Ey gözleri āhū seni arayı arayı (G. 286/4)

Dir dutar idüm ola vaqāruñla zemīni
Dā'im **uyuban** zelzeleye ĥiffet (Kt. 3/4)

Qakıyup yırtā **diyüben** benden
Gizlenür kütinuñ içinde berāt (M.5/3)

Gül ile nergis **açuban** yüz ü göz
Gelür diyü seni gözlerdi düpdüz (M. 14/2)

Görüldüğü gibi *Mesihî Dîvânı*'nda konuyla ilgili otuz sekiz (38) örneğe rastlanmıştır.

1.3.3. -Dikda Eki

'-Dikda' zarf fiil eki '-Dik' sıfat fiil ekine bulunma durum ekinin eklenmesiyle meydana gelmiş olan bir ektir (Korkmaz, 2014: 879).

Köktürkçe döneminde '-DUkda' zarf fiil eki karşımıza çıkmaktadır. *kılıntukda* "kılındıkta, yaratıldığı zaman", *olurtukda* "oturduğu zaman", *uçtukda* "vefat ettiğinde" (Ercilasun, 2004: 190).

Eski Uygur Türkçesi döneminde rastlayamadığımız '-DUkda' zarf fiil ekinin Karahanlı Türkçesi döneminde kullanıldığını görmekteyiz. '*ayittukta, tidükte, birdükinde*' (Ercilasun, 2004: 357).

Harezm Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde de ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde '-DUkda' zarf fiil eki '-dıği zaman' anlamını ifade etmektedir. '*girdükde altından feres, göründükde, akdukda, aldükda, çıkdükda, oldükda, işitdüğinde, açıldükda, bildükde, ısıtdükda*' (Timurtaş, 2012: 139).

Osmanlı Türkçesi döneminde de ek bir süre kullanılmıştır.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde ek; Azeri Türkçesinde ‘-dığda, -dikte, -dugda, -dükte’ şekillerinde karşımıza çıkmaktadır. ‘oxuduğda “okurken”, aldığda, geldigde’ (Alkaya-Buran, 2012: 98).

Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde ‘-Dikda’ zarf fiil eki yerini sıfat fiil eki ile bulunma durum ekinin arasına iyelik ekinin geldiği şekillere bırakmıştır. ‘aldığımda, aldığımda, aldığımızda, vermediklerimizde’ (Korkmaz, 2014: 879).

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘-Dikda’ zarf fiil ekini *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit ettiğimiz örneklerde görmek mümkündür:

Gözüm gönlüm çarâñluğ olupdur hecrüñ irelden
Nitekim gice **irişdükde** dolar baħr ü ber zulmet (G. 22/2)

Yüzüñ gördükçe maħv olur gözümde zülfüñüñ fikri
Nitekim götrülür **irdükde** hengân-ı seħer zulmet (G. 22/4)

Çanlu yaşum içinde çasun aksini şandum
Ey mâh **görindükde** şafağ içre meh-ı nev (G. 201/3)

Beni emr idüp öldür dir ğamına
Şora **vardukda** dir el-ħükmü li’llâh (G. 206/3)

Mesîhî ħaste cânlanmış idi sen göre **geldükde**
Hemân sen gitdüñ anuñ daħi cânı kendüden gitdi (M. 16/3)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı*’nda -Dikda zarf fiil eki ile ilgili beş (5) örneğe rastlanmıştır.

1.3.4. -AllaAn Eki

Köktürkçe döneminde ‘-gAll’ şeklinde karşımıza çıkan ek ‘-mak için’ anlamını ifade etmekte ve sebep bildirmektedir (Ergin, 2000: 342).

Köktürkçe döneminde ‘-gAll’ şeklinde kullanılan ekteki ‘-g’ sesinin düşmesiyle birlikte ‘All’ şekli meydana gelmiştir (Korkmaz, 2004: 861).

Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Eski Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde ‘-gAll’ şeklinde rastladığımız ekin ‘-All’ şekline rastlanılmamaktadır.

Bu şekil Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşımıza çıkmaktadır. ‘All’ zarf fiil eki bu dönemde az kullanılmakla beraber ‘idelden’ örneğinde de olduğu gibi ‘-dAn’ ekini almış şekilleri de karşımıza çıkmaktadır (Timurtaş, 2012: 139).

“**maḥabbet olalı** dilde muḥarrer/ görürem cevr ü miḥnetler muḥarrer; anı yiyeli kırk er kuvveti cimāda ziyāde oldum” (Gülsevin, 2011: 127).

Yine aynı dönemde ekin ‘beri’ edatıyla birlikte kullanıldığı da karşımıza çıkmaktadır. ‘geleli beri, eliden beri’ (Ergin, 2000: 342).

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde ‘beri’ edatının getirilmediği ve ‘All’ ekinin son ünlüsünün düştüğü şekillerin kullanımı da karşımıza çıkmaktadır. ‘göreliden, irelden, direlden, olaldan, kurulaldan’ (Ergin, 2000: 342).

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde Türkmen Türkçesinde –All zarf fiil ekinin ‘beri’ edatıyla kullanımına rastlanılmaktadır: *gelelimiz beri* “geldiğimizden beri”, “geldiğimizden beri”, *gideliñ beri* “gittiğinden beri”, *işlep başlalı beri* “çalışmaya başlayalı beri” (Alkaya-Buran, 2012: 143).

Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Tatar Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi ve Azeri Türkçesinde ekin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde –All ekinin kullanımı bugün devam etmekte olup –dAn beri şekliyle kullanımı da devam etmektedir. Fakat –AlldAn’ zarf fiil ekinin kullanımına Türkiye Türkçesinde rastlanılmamaktadır.

–AlldAn’ zarf fiil ekini *Mesîhi Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Baḥt-ı bîdāruñ cihānda **pāsbān olalıdan**
Şafḥa-ı tîgüñ ḥafi hep fitneler oldı nihān (K. 4/28)

İrgüreliden göklere ḳuḥl-ı gubār-ı rāhuñ
Eylemişdür mihr ü māhuñ didesin enver nesīm (K. 10/19)

Ḥulḳuñ ile **baş ḳoşaldan** ne kerāmet buldı kim
Yedi deryāyı gezer ḳılmaz ayağın ter nesīm (K. 10/22)

Her boğazı iplü ile **şalınaldan** sen **begum**
Ben ḡam ḡuşşadan şalıncağa döndüm hemān (K. 14/16)

Keşti-ı Nūḥa daḥi **ağaç taşıyalıdan**
 almış yağırı yerleri şırtında yādigār (K. 17/11)

Zecr ile hecrüñ **olalıdan āşinā** baña
 Bīgāne oldı işret ü zevķ ü řafā bana (G. 7/1)

Gözüm gönüm arañuluķ olupdur hecrüñ **irelden**
 Nitekim gice iriřdükde dolar bahr ü ber źulmet (G. 22/2)

Naqd-ı albin oynayup dil oldı ser-gerdān u zār
Oynayaldan berü řāhā sen amer-ruḥla **umār** (G. 73/1)

Gömeiyelden leb-ı mercānuñı ey cān görseñ
 Gözlerüm lülelerinden nice lü'lü'ler aar (G. 77/4)

La üñde ḥālüne **ılalıdan nazār** meges
 Görseñ řehā zevālini anda uar meges (G. 105/1)

La üñe **ideliden** kendülerini **teşbih**
 Meyi içdük řekerüñ başını muḥkem ezdük (G. 135/3)

Göz göre eksiklik idüp **öykünelden** yüzüne
 Māh-ı bedri dir gören olmuş bunuñ işi tamām (G. 168/3)

Seg-ı kuyuñ Mesḥīnün etin **ıiyelden** ey āfet
 Hümā-yı mürĝ göz dikmişdür anuñ üstüḥānına (G. 216/5)

Gözün **āĝaz idelden** siḥr ü rive
 Bıradı bu cihān ḥalın ĝirīve (G. 227/1)

ama° itdüm lebün baña **söğelden**
 Ki olur yıymelü bñ virse mīve (G. 227/3)

Leyli-ı zülf-ı nigār için **olaldan haste**
 Beni kim görmege geldi ise Mecnün oldı (G. 255/2)

arb-ı tīĝün bir idi cism-ı Mesḥī de velī
 Zaḥm-ı ĝamzeñ **irişelden** bir iken on oldı (G. 255/9)

Öykünürem sauña **diyelden** ne söylenür
 Ey gül benefşe ardına dutsun ulaĝını (G. 256/2)

Aşk oyunu ḥaddüñde idi ḥaḥḥuñ **irelden**
 Uşda bu oyunun da řehā şaalı bitdi (G. 262/4)

Haṭṭuñ **geleden** maḥv oldı zülfüñ
El-ḥaṭṭu bākī ve-‘l-ömrü fāni (G. 283/5)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı*’nda konuyla ilgili yirmi (20) örneğe rastlanmıştır.

1.3.5.-*mAdIn* Eki

‘-*mAdIn*’ zarf fiil ekinin ortaya çıkışı ile ilgili birçok çalışma vardır. Zeynep Korkmaz’a göre ‘-*mAdI*, -*mAdIn*’ zarf fiil eklerindeki ‘-*d*’ sesi; ‘-*ma*’ olumsuzluk eki ile ‘-*I* ve -*n*’ zarf fiil eklerini birbirine bağlayan bağlayıcı sesler durumundadır. ‘-*d*’ sesinin tarihî seyir içindeki ‘-*t*, -*y*’ değişimleri zarf fiil ekinin ‘-*mAtI*, -*mAtIn*, -*mAyU*, -*mAyIn*’ gibi şekillerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Köktürkçe döneminden Eski Anadolu Türkçesi dönemine kadar ‘-*mAdIn*’ şeklinde görülen zarf fiil ekinin ‘-*dIn*’ ayrılma durum eki ve benzer şekillerle karıştırılması üzerine ‘-*mAdIn*>-*mAdAn*’ değişimine uğramıştır (Korkmaz, 1965: 269).

Talat Tekin’e göre -*mAtı(n)* eki Altayca ‘e-’ olumsuz fiiline /-*m*/ isimden fiil ekinin ve ‘-*tı(n)*’ zarf fiil ekinin eklenmesiyle meydana gelmiştir (Ayrıntılı bilgi için bk. Tekin, 2004: 613-624).

Tahsin Banguoğlu’na göre ‘-*mAdAn*’ zarf fiil eki ‘-*mAdIn*’ zarf fiil ekinden gelmektedir. Ekin birleşimini ise ‘-*me-t-in*>-*medin*’ göstermektedir (Banguoğlu, 2015: 432).

Muharrem Ergin’e göre Köktürkçe döneminde ‘-*mAdIn*’ şeklinde görülen zarf fiil eki Türkiye Türkçesi döneminde ‘-*mAdAn*’ şeklini almıştır. Bu şekil değişikliği ayrılma durum ekinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. ‘*bil-me-me-din*’ örneğinde de olduğu gibi aynı sesleri taşıyan ekler arka arkaya gelmiş ve bu eklerden biri düşmüştür. Bu olay sonucunda olumsuzluk eki ve ayrılma durum eki bulunan ‘-*mAdIn*’ zarf fiil eki ortaya çıkmıştır (Ergin, 2000: 343).

Mustafa Öner’e göre Köktürk abidelerinde görülen ‘-*ma* olumsuzluk eki + *tı* görülen geçmiş zaman eki’ nin kalıplaşması sonraki dönemlerde ‘-*mAtI*’ zarf fiil ekini meydana getirmiştir. ‘-*mAtIn*’ şekli ise ‘-*n*’ vasıta durum eki ile genişlemesi sonucu ortaya çıkmıştır (Ayrıntılı bilgi için bk. Öner, 1999: 833-840).

‘-y(U), -(X)p, -(X)pAn’ zarf fiil eklerinin olumsuzu olarak kullanılan ‘-mAdIn’ zarf fiil ekinin Köktürkçe döneminde kullanıldığı görülmektedir.

...

Säkiz oguz tokuz tatar kal-matı kälti “Sekiz Oğuzlar ve Dokuz Tatarlar eksiksiz (geride kimse kalmadan) geldiler.”

Antagiñın üçün igidmiş kaganiñın sabın al-matın “ öyle olduğun için (seni) doyurmuş olan hakanın sözünü dinlemeden (rızasını almadan) her yere gittin.”

Yämä yıra-matın yagıd[ur är]miş éyine çok geçmeden düşman olurmuş.”

...(Tekin, 2003: 176)

Eski Uygur Türkçesi döneminde zaman ve sebep bildiren olumsuz hareket halinin ifade eden ‘-mAdIn’ zarf fiil ekinin kullanıldığı görülmektedir.

Kirtü nomuğ t(e)ñrig bilmetin k(e)yik teg yılkı teg yorıyur q(a)rarığda.

Edgü törülerle bışrunmadın öğretinmedin emrü ayıg kılınçlarığ oq aştım öklittim erser

...(Eraslan, 2012: 415).

Karahanlı Türkçesi döneminde de ‘-mAdIn’ zarf fiil eki olarak karşımıza çıkmaktadır. ‘bilmedin (yakın tut-), tınmadı (tezgin-), tapnumadın (bar-), ukmadın (ay-)’ (Ercilasun, 2004: 357).

Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ‘-mAdIn’ zarf fiil eki yerine -mAyIn’ ‘veya ‘-mAy’ zarf fiil eklerinin kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 2004: 431).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘-mAdIn’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

“fevt itmedin, dürüst olmadın, vücūdı cihāne yüzükmedin, yimedın beng, geçmedin öğden, kulmadın leşker bedīdār, açılmadın bu fitne örtilevüz, ayakdan düşmedin” (Timurtaş, 2012: 138).

Çağatay Türkçesi döneminde de ‘-mAdIn’ zarf fiil eki yerine -mAyIn’ ‘veya ‘-mAy’ zarf fiil eklerinin kullanıldığı görülmektedir. ‘kör-meyin, kör-mey (görmeden, görmiyerek) (Eckmann, 2017: 143).

Osmanlı Türkçesi döneminde ‘-mAdIn’ zarf fiil eki XVI. yüzyıldan itibaren yerini ‘-mAdAn’ zarf fiil ekine bırakmıştır (Ercilasun, 2004: 463).

Çağdaş Türk lehçelerinde ‘-mAdIn’ zarf fiil ekinin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde eskicil bir özellik kazanan ‘-*mAdIn*’ zarf fiil eki ‘-*mAdAn*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. ‘*oturmadan, uyumadan, dinlenmeden, çekmeden*’ (Ergin, 2000: 344).

Köktürkçe döneminden Eski Anadolu Türkçesine –*mAdIn* şekliyle aktarılan zarf fiil ekinin bir parçası olan –*dIn* ekinin ayrılma eki ve benzer şekillerle karıştırılması sonucunda zamanla –*mAdIn*>-*mAdAn* değişimine uğrayarak Türkiye Türkçesinde –*mAdAn* zarf fiil eki ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 1965: 269).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Ne hoşdur **tuymadın** ağıyâr-ı muhdis
Kılasın bezm sâkî ola şâlîş (G. 24/1)

Yazılmadın şahâ’if-ı gülşen varak varak
Bülbüller anı ezber aḥurdı sebaḳ sebaḳ (G. 126/1)

Önüñce **yılmadın** ey ḥüsrevüm gör
Ne ḳanlar derledi bu eşk-ı gülgün (G. 175/2)

Meclis-ı ḥüsne daḥi **oḳımadın** çıḳa gelür
Bilmezüz nice idelüm ḥaṭṭ-ı siyeh-kâruñ ile (G. 213/4)

Senüñ ḥâk-ı rehüñ küḥline zarf olmak ümîdine
Açılmadın olur hey’etde mişl-i sürmedân ḡonca (G. 213/5)

İlâhî sen beni sine iletme
Nigârı **şormadın** sine-be-sîne (G. 231/4)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı*’nda konuyla ilgili altı (6) örneğe rastlanmıştır.

1.4.DİĞER ŞEKİLLERDE GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER

1.4.1. -gUr Ettirgenlik Eki

Ettirgenlik eki olarak karşımıza çıkan ‘-gUr’ ekinin başındaki /g/ sesi dikkat çekicidir. Marcel Erdal’ın verdiği yirmi altı fiil örneğinin on dokuzunda ekin /g/ sesi ile oluştuğu görülmektedir. Diğer örneklerde ise /k/ sesi ile oluştuğu görülmektedir. Erdal’a göre ‘-gUr’ eki -(X)k- ile ‘-gUr’ eki arasındaki anlamsal bağdan dolayı –(X)k- ile-Ur- eklerinin birleşiminden meydana gelmiştir (Erdal, 1991: 756).

‘-gUr’ ettirgenlik ekinin Köktürkçe döneminde oldukça sık kullanıldığı görülmektedir (Tekin, 2003: 94).

Eski Uygur Türkçesi döneminde ‘-gUr’ ekinin aynı fonksiyonda kullanılmaya devam edildiği görülür (Eraslan, 2012: 316).

Karahanlı Türkçesi döneminde de ‘-gUr’ ekinin ettirgenlik fonksiyonunda kullanıldığı görülmektedir (Akalm, 1979: 160).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘-gUr’ ettirgenlik eki ‘*irgür-*, *turgur-* ve *dirgür-*’ fiillerinde çok sık kullanıldığı görülmektedir.

“İrgür-: *irgürdi*, *irgüre*, *irgürürler*

***Dirgür-: ölüler dirgürürler her nefesde*”** (Timurtaş, 2012: 117).

Çağdaş Türk lehçelerinde ‘-gUr’ ettirgenlik ekinin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Görüldüğü gibi Köktürkçe döneminden Osmanlı Türkçesi dönemine kadar kullanılan ‘-gUr’ ettirgenlik ekinin ‘-irgür-’ şekli bir süre daha kullanılmış olsa da Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşerek yerini diğer ettirgenlik eklerine bırakmıştır (Ergin, 2000: 214).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Tîğ-ı çengâliyle bāz **irgürmesün** diyü zarar

Mürğ-ı mazlûma zırîhlar giydürür ahdüñde dām (K. 4/23)

Vaşluña **irgürüp** bizi mehcür itme çün

Ba' de'ş-şefâ'a olmaz imiş mü'mine azāb (K. 7/22)

Midḥatuñ göklere **irgürse** Mesīhī ne ola çün
Nerdübān aldı aña işbu suṭūr-ı eş'ār (K. 8/42)

Bahār-ı ömr-ı adūña ḥazān **irgürüben**
Vire murāduñı Ḥaḫ bi'l-gudüvvi ve'l-aşāl (K. 9/42)

İrgüreden göklere kuḥl-ı ğubar-ı rāhuñı
Eylemişdür mihr ü māhuñ dīdesin enver nesīm (K. 10/19)

Ne halel vire zamīrūñe dem-ı berd-i adū
Şem'ı hūrşīde ziyān **irgüre** mi bād-ı seḫer (K. 15/12)

Lebūñ **dirgürmege** cānlar virürken
Gözūñ ḫatlūme her dem niyyet eyler (G. 65/5)

Hey dermend **dirgüreyin** mi seni didūñ
Bunun gibi laṭifeyi ḫo ki ādem öldürür (G. 91/4)

Ben ḫulmı saĝ ḫoyup ḫatlı itdi nigār
Āh kim onları **dirgüreyin** öldürdi beni (G. 251/5)

Görüldüğü gibi *Mesīhī Dīvānu*'nda konuyla ilgili dokuz (9) örneğe rastlanmıştır.

1.4.2. -cIIAyIn Eki

-cIIAyIn eki birden fazla ekin birleşimiyle oluşmuş, 'gibi, kadar' anlamlarını veren bir ektir. M. Ergin'e göre -cIIAyIn ekinin -lAyIn eki ile bağlantısı bulunmaktadır. -lAyIn eki -lA isimden fiil yapım eki ile -I zarf fiil ekinin birleşiminden -lAyI şekline gelmiş daha sonra -n araç durum ekinin birleşmesiyle -lAyIn eki oluşmuştur (Ergin, 2000: 173).

Saadet Çağatay'a göre 'gibi' anlamı veren -cIIAyIn ekinin -lAyIn eki ile bağlantısı bulunmaktadır. -lAyIn eki -lA isimden fiil yapım eki ile -I zarf fiil eki ve -n araç durum ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Eke 'gibi' anlamını veren 'cı-la-yu<-çalayu<-ça-la-yu' şeklinde yer alan -çA eşitlik durum ekidir (Çağatay, 1943: 104).

Marcel Erdal'a göre $-cXlAyU/+cUlAyU$ eki 'yañalig süö **bulitculayu** yiggay män (bulut gibi bir fiil ordusunu toplayacağım)' örneğinde görüldüğü gibi eklendiği kelimeye 'gibi' anlamını vermektedir. Şahıs zamirlerinin de $-cXlAyU/+cUlAyU$ ekine sahip formları vardır (Erdal, 2004: 179-180).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde çok sık karşımıza çıkan '-layın, -cılayın' eki teşbih bildirme fonksiyonunda kullanılan bir edattır.

“-cIIAyIn: ancılayın, bencileyin, sencileyin, bizcileyin, buncılayın” (Timurtaş, 2012: 75).

Türkçenin tarihi dönemlerinde kullanımına çok sık rastlanılmayan '-cIIAyIn' eki Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür.

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığı *Mesîhî Dîvânı*'ndan tespit edilen bir örnekte görmek mümkündür:

Zülfüñ gibi ey kaş günüm gice olaydı
Tek baksa gözüm **sencileyin** mâh-liqāya (G. 210/3)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı*'nda konuyla ilgili bir (1) örneğe rastlanmıştır.

1.4.3. *durur*

Köktürkçe döneminde bildirme fonksiyonunda üçüncü şahıslarda '*durur, dururlar*' yardımcı fiillerinin kullanıldığı görülmektedir (Ergin, 2000: 317).

Eski Uygur Türkçesi döneminde '*tur-*' fiili isim soylu kelime ve kelime gruplarına gelerek bildirme fonksiyonunda kullanıldığı görülmektedir.

“Üze on kat asra segiz kat yir buş t(e)ñgri **üçün turur**. [Yukarıda on kat gök, aşağıda sekiz kat yer beş tanrı (beş element) içindir (arzusuna göre vardır)].”

“Béşinç teñgri tüpirer qorqınçığ **yél turur**. [Beşinci gök delinir, korkunç rüzgâr vardır].”

“Kız boslar... ağa-siñga amranmaq **köñgülin turur**. [Kız olsa,...babasına sevgi besler].”

“Bolar yene alkuğun biligsiz **biligtin tururlar**. [Bunlar yine hep cehalettedirler (cehaletten meydana gelirler)].”(Eraslan, 2012: 438).

Harezm Türkçesi döneminde üçüncü teklik şahısta bildirme fonksiyonunda genellikle ‘*turur*’, üçüncü çokluk şahısta ‘*tururlar*’ şekillerinin kullanıldığı görülmektedir.

“*aşq tili bir acab **til turur** [aşk dili bir başka dildir]...(Eckmann, 2017: 20).*

Eski Anadolu Türkçesi döneminde bildirme görevinde ‘*dur-*’ fiilinin yanında ‘*-dur*’ ve ‘*-durur*’ eklerinin de kullanıldığı görülmektedir.

“***-durur**: nādān durur, yil durur, dilede tesbīhüm durur, gözüme teğ durur.*”

“***-dUr**: can senüñdür, nüktedāndur bilür, ol bir güneşdür.*” (Timurtaş, 2012: 111).

Osmanlı Türkçesi döneminde de ‘*durur*’ şeklinin XV. yüzyıldan itibaren kullanımının azalmaya başladığı, XVII. yüzyılda ise tamamen kullanımdan düştüğü görülmektedir (Ercilasun, 2004: 463).

Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş olan *durur* şekli ‘*-Dir*’ şeklinde kullanılmaktadır. ‘*tur-ur>dur-ur>-dir, tur-ur-lar>dur-ur-lar>dirler*’ (Banguoğlu, 2015: 474).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığı *Mesihî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Ki ey kara günlü eyleme kat^ı recâ şağın
Kim āb-1 Hızır zulmet içinde **durur nihān** (K. 2/9)

Ey ol ki şükr-1 ni‘metüñe i‘tirāf için
Olmış durur zeminde her bir çemen **lisān** (K. 2/29)

Adlün güneşden azher iken ben ne diyeyin
Şol kim **ayān durur** aña hācet değül beyān (K. 2/40)

Pādişāhā kapuña dervāzeye **gelmiş durur**
Çarḥ sā’ildür yanında keçgüle beñzer hilāl (K. 3/15)

Husrevā eksüklüye himmet maḥallidür temām
Resm durur pertev-i hürşid ile artar hilāl (K. 3/29)

Şit-1 adlün şavtını **sāmi durur** güş-1 aşamım
Büy-1 luḫfuñ hulkıma **şahid durur** mağz u ızām (K. 4/20)

Altun üsküflü **silah-dāruñ durur** hürşid kim
Kanda gitseñ götürür yanuñca tīg-1 zer-nişān (K. 5/19)

Arūs-1 bāğı tonatdı cevāhir ile bahār

Ki berg-1 sebz **zümürüd durur** güher jale (K. 6/2)

Gözünle yüzüne **āşık durur** meger jāle
Ki nergis ü güle duramaz yüzün surer jāle (K. 6/21)

Meger ki **gülşen-ı kadrün durur** bāğ-1 sipihr
Ki anda encüm olupdur nefer nefer jāle (K. 6/35)

Cām-1 şabūhī üzre ruḥuñ aksi gūyiyā
Pertev durur ki şaldı şafağ üzre āfitāb (K. 7/20)

Hussāda **tīg-ı tizi durur** kātı'ı'l-emān
Düşmenlere **kemendi durur** mālİKü'r-rikāb (K. 7/25)

Bir ḥaymedür ecel şehine kelle-i adū
Kim nizeñ aña mih ü kemendün **durur tınāb** (K. 7/34)

Tās-1 pür-naşş-ı felek pādişeh-ı fikretünün
Eli altında durur niteki taş-ı zer-kār (K. 8/31)

Cehennem odı **durur ateş-ı izār-ı migār**
Ki aña zülf **ḥaṭ olmuş durur** duḥān-mişāl (K. 9/10)

Ey Mesīhī bildi maqşūduñ **durur būs u kenār**
Anuñ içün gizlenür senden dehān ile miyān (K. 14/31)

Bir esbdür ki şanasın **olmuş durur** anuñ
Kaşr-ı memāta her kemügi nerdübān-var (K. 17/1)

Olmuş durur vücūdda bārīk ü hem naḥīf
Şol resme kim añurgası diḳḳatde ḳıl yarar (K. 17/21)

Ger ḥaşre dek ögem seni yüz biñ zebān ile
Bulmaḳ muḥāl-ı **aḳl durur** medḥūñe kenār (K. 17/37)

Bu çarḥ-ı münakis beni iñletmedi her ān
Āciz durur cemī-i ḥekīmān-ı rüzgār (K. 17/40)

Nebāt u ma'eden ü ḥayvān degül hemān ḥāşā
Bu ḥalet üzre **durur gerdiş-ı sinīn ü şühür** (K. 19/16)

Medḥ-ı evşāf-ı şifātuñda şehā ebyātı
Rişte-i **dür-ı girān-māye durur** şanma suṭūr (K. 20/23)

Midḥatüñde yaşamış **ravza durur** olmaya ayb

Cā-be-cā sehv ile içinde ger olursa uşūr (K. 20/24)

Çün ölüm **fikri durur** re'y-i şahīh
Ne iderüz yā bu uru sevdāyı (Tb. I/4)

Biri **Yūsuf durur** ol şahī hūbān
Olupdur Mır-ı hūsn içinde sultān (. 110)

Biri **Ca fer durur** Sāzende-zāde
Zenadān adehdür lai bade (. 134)

Bir **Pīrī durur** mabūb-ı ātır
Żarūrī meyl ider gördükçe hāır (. 156)

aya Bālī durur biri ki ol yār
Be-ġāyet seng-dildür atı cevvr (. 158)

aı gibi **siyāh durur** ehre-ı raīb
Ālūde oldı anki mürekkeble bed-likā (G. 3/6)

Bāb-ı dilber kim **raīb olmu durur** derbān aa
Āsumāndur anki ıar ġāh geh eyān aa (G. 4/1)

abum u delū mūnarif olmudur ey abīb
Kim **erbet-ı ecel durur** anca ifā bana (G. 7/4)

Ālem-i āhı ara dikmek iūn
Encüm-i ek durur sipāh bana (G. 8/3)

Mabūb durur dehre viren revna u zīnet
Bütlerle bulur niteki deyrūn ii ūret (G. 19/1)

amzee öykündüġi udan **alem olmu durur**
Fikr iderken ārūn öinde mabūs-ı devāt (G. 21/4)

a-ı reyān kim tutupdur add-i cānānı dürüst
Mūnasif itmi durur hūrīd-i raānı dürüst
Gerden-i yārı ki olanmı girībānı dürüst
Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst (Mrb. I/1)

Bir ġuzel gördüm bugūn ismi **ızır Bālī' durur**
Dür-r-i lainden dökilür dün ü ġūn āb-ı hayāt (G. 23/4)

Bir **asan Bali durur** ammā amer alatlüdür

Biri Yūsuf Balidur kim lebleri kand ü nebāt (G. 23/5)

Meh-pāreler durur ne ola tıfl ise hūblar
Her birisi zamān ile bir āfitāb olur (G. 43/3)

Şāirüñ läfi çağ ammā ki Mesīhī bendeñ
Sözlerüm **bikr durur** dirse sözünüñ eridür (G. 44/7)

Dil hānesi ki hāl ü haṭuña **konak durur**
Korqum bu iki uğrıya gönüm **yatağ durur** (G. 68/1)

Hālünden alsa gönüm çeşmüñ aceb degül
Uğrıdan ise zīre ḥarāmīye **hağ durur** (G. 68/3)

Şāh-ı kamer nice çıkışa āfitāb ile
Ki encüm çerisi ser-be-ser oğlan **uşağ durur** (G. 68/4)

Ey dil ṭarīğ-ı zülfine derd ü ğam ile git
Bi-zād u tüşe gitme ki bu yol **uzak durur** (G. 68/5)

La üñle tatlu ballu dirildüğüme şehā
Ben kuluñ ile gamzeñ oñat kan **bıçak durur** (G. 68/6)

Ölse Mesīhī kimse qora giymesün ki anuñ
İki cihānda yüzi kefen gibi **ak durur** (G. 68/7)

Zülf-ı şeb-rengüñ durur ağ gösteren ruhsāruñı
Kim çerāğüñ şu şesin ey mäh qārāñu açar (G. 70/4)

Meydān içinde aşkuna dürüşmegi bugün
Kan qazıdur **durur** yire yire **sehm ü sinān-ı mihr** (G. 79/3)

Kāmetüñçün cengler kopmışdur ey cān şöyle kim
Bāğ içinde **şikeste-ser durur** herbir şecer (G. 87/4)

Leşker-i ğamla gönül sultān-ı **aşk olmuş durur**
Ki āh-ı āteş-nāki üstinde kızıl otağıdur (G. 94/2)

Cān ile **eşküümüz durur** ihdā-yı mīrümüz
Budur qabül olursa qalil ü kesirümüz (G. 101/1)

Zülfüñ Mesīhī gönlini bağlar **ṭurur müdām**
Sol **dām-ı ankebüt-durur** kim tutar meges (G. 105/8)

Kebāb gibi senüñ meclisüñe girince
Yağup durur döne döne şehā ciger nergis (G. 106/5)

Ey Mesīhī dūr-ı **yek-dāne durur** ma'ni-ı haş
 Aña ğavvāş olamaz oranı bir fikr-ı amīķ (G. 125/5)

Ne ola yüzün göricek gitse ādem mülkine cān
 Şubh-dem **göçme durur** ādeti çün kim seferüñ (G. 127/4)

Şu kim **bāğbānı durur** hüsñüñüñ
 Dimez ār idüben felege kelek (G. 137/2)

Şīğa-ı hüsñde kaddüñ **elif-ı cem' durur**
 Ol iki zülf aña tesniye müfred kākül (G. 146/5)

Gün yüzüñ midhati ile bu Mesīhī kuluñuñ
 Sözi **şöhretlü durur** güfte-ı Selmān-şekil (G. 150/6)

Bir beñzi şaru āşık u eksiklü **kul durur**
 Alnuñ ile kaşuña ögür bedr eger hilāl (G. 152/4)

Ey fūrüg-ı **gülşen-ı haddüñ durur** işbāt-ı adn
 Vey suţūr-ı **muşhaf-ı hüsñüñ durur** āyāt-ı adn (G. 169/1)

Bes durur şi'r-i Mesīhī diyü tīğ-i āfitāb
 İkd-ı Pervīni qazır her şubh-dem eflākden (G. 183/7)

Telh-i düşnāmuñ durur zaħmum ilācı ey sanem
 Acılığıdur belī dārüyü tiryāk eyleyen (G. 187/3)

Ulaşduğıçün eşk-ı Mesīhī ile haddüñ
Olmuş durur encümle meh oğullu atalu (G. 197/6)

Āhum dütünini ki felek eyledi mesned
 Bir **pīr durur** sanki tekye aşāya (G. 210/4)

Didüğü bu **durur** çaķlar yaşasun ol **tabīb-ı cān**
 Ki ölüm şerbetlerin virür saķım ü nā-tüvānına (G. 216/2)

Haţtuñ meger ki **āyet-ı rahmet durur** ki anuñ
 Surhıyle qodı şıfr dehānuñı durağına (G. 221/4)

Ma'nā-yı cān-feşān ile şî'ri Mesîhîni
Meryem durur ki İsiyi almış kucağına (G. 221/5)

Müşkil gelür baña hele seyr-ı tarîk-ı aşk
Āsān durur diyen anı söyler kolayına (G. 222/2)

Āsitānında olupdur ol mehūn cismi sefid
 Şan **Ĥalīlu'llāh durur** kim kodı mermer Kābeye (G. 233/3)

Hükmi geçerse tañ mı Süleymān gibi yele
Mālik durur çü milket-ı ruhsāra mirvaħa (G. 237/5)

Cānum durur nigār duācısıyam fakīr
 Ben öliceğ duā ideler mi ki cānuma (G. 239/5)

Etfāl-i müjeñ çeşmüñe şāgirdlik eyler
 Ki anlardan o **üstād durur** mekr ü fitende (G. 244/4)

Ger aşk tarîkinde ğam u havfı şorarsañ
Āyende durur birisi vü biri revende (G. 244/5)

Luţf u vefa durur çü cemāl ü kemāl-ı yār
 Ĥaqq eylesün ziyāde cemāl ü kemālını (G. 252/6)

İçdüğince kızarur ol şanem-ı sīmīn-ber
Mey durur dirler ise ne ola kişinüñ miheki (G. 264/3)

Ey Mesîhî zār ile uyarma ol āhū-veşi
Yeg durur bīdārılığdan çeşm-ı fettān uyhusı (G. 265/6)

Şanuram aşkuña **kesmiş durur** na'el
 Felekde gördüğümce yeñi ayı (G. 272/3)

Ĥançer durur ol māh-ı nev-ı rūze didüğüñ
 Ĥalkun boğazın kesmege düzmiş felek anı (G. 287/2)

Üleşdüğüçün eşk-ı Mesîhî ile ĥaddüñ
Olmiş durur encümle meh oğullu analı (G. 288/6)

Görüldüğü gibi *Mesîhî Dîvânı*'nda konuyla ilgili seksen dört (84) örneğe rastlanmıştır.

1.4.4. '-n' Belirtme Eki

Köktürkçe döneminde belirtme durum eki için iyelik ekinden sonra '-n' şeklinin kullanıldığı görülmektedir.

“Bu sabım+in ädgüti eşid (Sözlerimi iyice işitin!)

...

Eliñ+in töröñ+in kām artatı [udaçı ärti] (devletini ve törelerini kim yıkabilecek idi?) (Tekin, 2003: 108).

“kül tiginin altun+n kümüşi+n (Prens Kül'ün altunlarını, gümüşlerini)” ... (Tekin, 2003: 109).

Eski Uygur Türkçesi döneminde belirtme durum eki için iyelik ekinden sonra '-n' şeklinin kullanımının devam ettiği görülmektedir.

...

“Ötğümin bütürü yarlıkazun! (ricamı tamamen yerine getirsin!).” ... (Eraslan, 2012: 135).

Karahanlı Türkçesi döneminde üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra belirtme eki fonksiyonunda '-n' şeklinin kullanıldığı görülmektedir. *'közin, başın, biliglerin, cefāsun'* (Ercilasun, 2004: 353).

Harezmi Türkçesi döneminde belirtme durum eki için '-n' şeklinin kullanımının devam ettiği görülmektedir (Ercilasun, 2004: 403).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de belirtme durum eki için '-n' şeklinin devam ettiği görülmektedir. *'ayağı-n, başı-n, bitürmedügi-n, boynuzı-n, cānı-n, eyüsi-n, dīdārı-n...*' (Timurtaş 2012: 70). Ancak Gürer Gülsevin üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra gelen durum eklerinin arasında bir '-n' sesinin oluştuğunu ve bu '-n' sesinin üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin bir parçası olduğunu savunmaktadır. Yani Gülsevin'e göre üçüncü teklik şahıs iyelik eki *'-(s)I(n)'* şeklindedir (Gülsevin, 1990: 188).

Vügar Sultanzade'ye göre üçüncü şahıs iyelik eki *'+(s)I'* şeklindedir. Ancak üçüncü teklik şahıs ekinin ünlüsü nazal özelliğe sahip olduğu için /n/ sesi ortaya çıkmaktadır. Bu /n/ sesi *'zamir n'* olarak adlandırılmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bk. Sultanzade, 2016: 7-16).

Hakan Özdemir'e göre zamir n'sinin ortaya çıkma sebebini Türkçede nazal ünlü bulunmadığı için nazal ünlüde aramak yanlıştır (Ayrıntılı bilgi için bk. Özdemir, 2017, 57-67).

Özdemir'e göre üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra gelen /n/ sesi iyelik ekinin bir parçası olarak düşünülemez. İyelik ekinin $-(s)I(n)$ şeklinde olduğu kabul etmek doğru olsaydı bugün bütün Türk boyları içerisinde zamir n'si kullanımından söz etmek gerekirdi. Yani Özdemir'e göre üçüncü teklik şahıs iyelik eki $+(s)I$ şeklindedir. $+nI$ belirtme durum eki ise tamamen yanlış ayırmanın sonucudur. $+nI$ belirtme durum ekini $+n$ zamir n'si ve $+I$ belirtme durum eki şeklinde ayırmak daha doğrudur (Ayrıntılı bilgi için bk. Özdemir, 2014: 137-145).

Yukarıda Köktürkçe dönemine ait örneklerde görüldüğü gibi $-n$ belirtme durum ekinin üç iyelik eki üzerinde kullanılmış olması bağımsız bir birim olduğunu göstermektedir. Bu durum Oğuzlara ait bir özelliktir (Özdemir, 2017: 39-51).

Çağatay Türkçesi döneminde üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra belirtme durum eki için genellikle $-n$ şeklinin kullanıldığı görülmektedir (Argunşah, 2013: 368).

Osmanlı Türkçesi döneminde de bir süre kullanılan $-n$ belirtme durum eki Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş olsa da günümüzde bazı lehçe ve ağızlarda kullanımının devam ettiği görülmektedir.

Kazak Türkçesinde belirtme durum eki üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra genellikle $-n$ şeklindedir. *Parasatın* “ferasetini”, *atın* “atını”, *közin* “gözünü” (Alkaya-Buran, 2012: 286).

Kırgız Türkçesinde belirtme durum eki üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra genellikle $-n$ şeklindedir. *Üyün* “evini”, *kolun* “elini”, “elini”, *atasın* “babasını” (Alkaya-Buran, 2012: 329).

Tatar Türkçesinde belirtme durum eki üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra genellikle $-n$ şeklindedir. *Kitabın* “kitabını”, *kulın* “kolunu” (Alkaya-Buran, 2012: 250).

Yeni Uygur Türkçesinde belirtme durum eki üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra genellikle $-n$ şeklindedir.

'Qançe özin tutsimu bu cudaligtin' (Alkaya-Buran, 2012: 202).

Azeri Türkçesinde iyelik eklerinden sonra gelen belirtme durum eki için ‘-n’ şekli kullanılmaktadır (Ergin, 1971: 109).

Türkmen Türkçesinde belirtme durum ekinin bazen ‘-n’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir. *Cigerin daglayan* “ciğerini dağlayan”, *gızın bereyin* “kızını vereyim”, *oda özün uran* “kendini ateşe atan” (Alkaya-Buran, 2012: 127).

Özbek Türkçesinde belirtme durum eki için ‘-n’ şeklinin kullanımına rastlanılmamaktadır.

Türkiye-Karaçay-Malkar ağzında üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra belirtme durum eki için ‘-n’ şekli kullanılmaktadır. *‘quzların, keregin, cahasın, kimlerin, koptalın, kogusun’* (Doğan, 2012: 83).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığı *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Ḥamdülillāh kim sebîhūn eyleyüp ğam **leşkerin**
Dāmen-i āfāķı tūtdı ķan le aḥmer hilāl (K. 3/6)

Ceng güninde ayān olmaz idi īd-ı zafer
Naʿ-i esbi yer **yüzin** kılmasa ser-tā-ser hilāl (K. 3/14)

Ayni olmağın şehā miḥrāb naʿ-i eshūññ
Secde için çarḥuñ itmiş **kāmetin** çenber hilāl (K. 3/24)

Şafların düzüp namāz ehli virürdi her fakir
Begler ağalar gibi şağına şolına selām (K. 4/3)

Ḥançer-i māh-ı nev-i rûze **boğazların** kesüp
Kendü **rizkın** yimegi itmiş idi ḥalka ḥarām (K. 4/4)

Rûz-ı rezm içre gelüp düşmen sipāhi bî-hesāb
Cümlesin tañşîf ü tazʿif eyledi ḍarb-ı ḥüsām (K. 4/27)

Dest-i gevher-pāşunā nice müşābih ola çün
Bir aṭā idince biñ kez burtarur **yüzin** ğumām (K. 4/31)

Milket-i Rûm içre olup leşker-i fitne revān
Gerd-i miḥnetden açamazdı **gözün** ḥalk-ı cihān (K. 5/1)

Adl ile emr eyleyüp bir bir alıvirdi yine
Ĝülsitānuñ her **nesin** aldı ise bād-ı ḥazān (K. 5/14)

Rişte-i nazma Mesîhî bir Güher dere itdi kim
Görmemişdür **mislin** anuñ gerden ü ğüş-ı cihān (K. 5/34)

Nice kim dünyā **sarāyın** pādişehler eyleye
Adl ü dād u dīn ile maḥsūd-ı erbāb-ı cenān (K. 5/38)

Hezār lutf ile oḡur bu ŧi ri bülbüller
Ki gülsitān iŧidüp gül **yüzin** döger jāle (K. 6/20)

Gözünle yüzüne āŧık durur meger jāle
Ki nergis ü güle duramaz **yüzin** sürer jāle (K. 6/21)

Ruḡ-ı münirüne cānā müŧābih oldıḡıçün
Güneŧ **yüzin** göricek kendüden gider jāle (K. 6/22)

Dehānuñ ile lebün ḡasretinden ey gül-rūḡ
Varup ağız **haberin** ḡoncadan ŧorar jāle (K. 6/23)

Çekmiş yukarı **cāmelerin** sevr ile çenār
Yaŧ itmeye eteklerini tā ki cūy-ı āb (K. 7/10)

Nergis-miŧāl pür-zer olursa adū ne ḡam
Yeter **gözün** kör eylemege bir avuç türāb (K. 7/31)

Destār-ı ŧubḡ-ı re'yün **elin** ger uzatmasa
Ḳurtılmaz idi varḡa-ı zulmetden āfitāb (K. 7/35)

Tirün nigārlar gibi ḡün-ı adū ile
İd-i zaferde parmaḡı **ucın** ider ḡızab (K. 7/37)

Rengīn görinse bıkı-i ḡaŧidem aceb mi kim
ḡün-ı ciğerle eylemişem **ellerin** ḡızāb (K. 7/40)

Dikdi çün **maŧrabasın** ŧāh-ı gül üzre ḡonca
Her ḡarafdan derilüp nāvek atar üstine ḡār (K. 8/13)

Jāle gül **ŧaḡhaların** mühreleyüpdür tā kim
Yaza rengin **sözün** ol ŧāḡib-i temkīn ü vaḡār (K. 8/17)

Nice kim **terbiyetin** mihr ile her faŧıl-ı bahār
Bezeye neŧv ü nemā ile ḡarīm-i gülzār (K. 8/53)

Cihāna virdi taḡayyür ḡudā-yı celle celāl
Çemen **hızānesin** itdi ḡazān yine pā-māl (K. 9/1)

Yüz urdı yire çemen yumdı **gözlerin** nergis
Delāl-i ḡonca geçüp andelībi eyledi lāl (K. 9/2)

Nigār **ḡāmetin** unut ḡıyāmeti fikr it
Ḳo ḡaḡḡ-ı sebzi nedir gör ŧaḡīfe-i aḡmāl (K. 9/11)

Şu deñlü ta'ne **taşın** urdı dest-ı hükümñ kim
Sadā diliyle şikāyet ider hemīşe cibāl (K. 9/27)

Güher gibi **yüregın** deldi fikret-ı elmās
Dizince rişte-ı nazma bu resme aqđ-ı le'al (K. 9/31)

Bir iki haftada bir bedre altun issi olur
Şu kim qapuñ **felegın** bekleye niteki hilāl (K. 9/40)

Lālenüñ qanıyla tıoldurdı **sifālin** uralı
Bāğa yer yer qatre-i bārān ile neşter nesīm (K. 10/6)

İrgürelden göklere qıuğl-ı gubār-ı rāhuñı
Eylemişdür mihr-ü māhuñ **dīdesin** enver nesīm (K. 10/19)

Hulqıuñ ile baş qoşaldan ne kerāmet buldı kim
Yedi deryāyı gezer qılmaz **ayağın** ter nesīm (K. 10/22)

Rişte-i nazmuñla örülse eger şirāzesi
İdemezdi güllerüñ **mecmūasın** ebter nesīm (K. 10/25)

Gel bu h'ān-ı medhüñ üstine du'ā kııl ey göñül
Kim anuñ **vasfın** dimişdür dehre ser-tā-ser nesīm (K. 10/30)

Mihr ayvasını qat qat penbeye şardı seḫāb
Postın urındı eginine bulutdan qarḫ-ı pīr (K. 11/2)

Gālibā böyle yüz **aqlıgın** qazanmazdı cihān
Olmasaydı ger zamān-ı mīr-i mīrān-ı kebir (K. 11/11)

Qarḫ dest-i baḫtuña virdi inān-ı rif'atin
İhtiyār ile ne ola **yerin** cüvāna virse pīr (K. 11/20)

Devletümüñ **defterin** dürme igende ey felek
Yoḫsa defterdāra vallāhi iderven arz-ı ḫāl (K. 13/11)

Ey seḫāñı fikr idüp Hātem tay itmiş **defterin**
Vey aḫanı zıkr idüp her gözde qalmış naqş-ı māl (K. 13/15)

Mihr ile māhı iki gözi gibi tıtar felek
Ayağüñ **tozın** idindükleri için iktiḫāl (K. 13/16)

Dergehüñde ā'ilüñ **gözın** tıoyurur h'ān-ı cüd
İşigüñde sā'ilüñ **ağzın** tıtar dest-ı naval (K. 13/22)

Şi're bir ḫoş perveriş vireydüm ammā ne ideyin
ḫayl-i zillet eyledi aqlum **esāsın** pāy-māl (K. 13/24)

Nağmesin ben bülbülüñ güş eyle gül-çehre kim
Yoraşur sen Hüsrevüñ vaşında bu şırın maķāl (K. 13/29)

Baňa la fıñ çün kıılır düşnām kūyuñda raķıb
Saıyile **hāmın** virür ekşer yemişüñ bağbān (K. 14/21)

Dāne-i eşkümden artuķ görmedüm dirhem **yüzin**
Dūd-ı āhum kim olupdur kāse-bāz-ı āsumān (K. 14/24)

Hūblar işigine beñzetdügiçün kendüi
Bu **günāhın** bildürüp yol kesdi çarħa kehkeşān (K. 14/30)

Leb-ı la fıñe şebīh olduğıçün ey gül-ruħ
Şubħ-dem jāle gelür goncalaruñ **ağzın** öper (K. 15/2)

Gül eger kendü yüzine **yüzin** itdiyse şebīh
Haķ budur ki itdügi teşbih yüzine beñzer (K. 15/6)

Ey kaşı kemān oķlaruña benzemeyeydi
Kılmazdı kalem **nālelerin** sīnede ihfā (K. 16/4)

Yatduķça öldi diyü köpekler yimemege
Çevre **yanın** döğünü döğünü ider hişār (K. 17/4)

Mevt ü hayātını ķosalar iki cānibe
Dirliğin istemez ölümün ider ihtiyār (K. 17/14)

Rihlet demini bezm şanup dört **ayaķların**
Şol çār-pāre-veş birbirine çarpar (K. 17/15)

Gözine karşı çünki el uram uyana ben
Gögsin geçürüp ister emān idüp āh u zār (K. 17/16)

Esbüñ kāmış kulaķlarını arz eylese
Düşmen **çerisin** inlede ney gibi zār zār (K. 17/32)

Uzatma ey Mesīhī şikāyet **selāsilin**
Divāneligi ķo vü duā kııl o şāha var (K. 17/47)

Gel gör şafā-yı meşrebini luţf-ı tabıñı
Āb-ı revān **kenārın** ider ihtiyār serv (K. 18/18)

Mazlumuñ āhı oķına olma nişāne kim
Çarħuñ **siperkerin** geçer ilmez ķazā gibi (K.21/13)

Karşulaşduğı dem iki leşker
Şaldı meydāna **atın** ol server (Tb. III/1)

Başlarına ne belâ **irecegin**
Söyledi başa kağa tığ ü teber (Tb. III/5)

Çanınıñ **kaçrelerin** zînet için
Hüriler boynına mercân itsün (Tb. V/2)

Çılurın her gice maħbûb **fikrin**
Bu çara günlünüñ gör ħüb **fikrin** (§. 10)

Ne dem arz idem eşküm **mâcerâsın**
Yedi deryâ yumaz yüzüm **karasın** (§. 18)

Bugün çün hecr **odın** itdüñ nevâle
Yarın çamu **odın** çılma ħavâle (§. 29)

Anuñ yerine aldı deste kâğıd
Ki yaza ħüblaruñ **vaşfin** Uğarid (§. 36)

Tutup işbu çara baħtına mâtem
Yüzin dürdi çara-püş oldı âlem (§. 42)

İçinde var anuñ bir kaç melekler
Ki **mislin** görmemiş devr-i felekler (§. 71)

Güzel ezberlemiş çanmış **kitâbın**
İyü taħsîl çılmış şive **bâbın** (§. 75)

Bileydi **olduğın** bu nesl **ħaşıl**
Çılurdi Âdeme secde Azâzil (§. 88)

Şu kim anuñ ile çatlu dirilür
İlüñ cânı **acıduğın** ne bilür (§. 102)

Yaşum seylâbı çaşduğınca her gâh
Görüp **yükün** yıçar u yığar ol mâh (§. 165)

Çanda ki cem olup ide mey **şohbetin** bular
Ol meclis içre gözlerümi iki câm çıl (§/. 4)

Üşüp mey **şohbetin** itdüklerince
Dil-i nâlânımı sâzende eyle (Mes. 1/4)

Ey çası kemân oçlaruña beñzemeyeydi
Çılmazdı çalem **nâlelerin** sînede iħfâ (G. 2/4)

Aşkuñ gözümüñ acı **yaşın** çıldı ħoş-güvâr
Deryâ şuyını nite ki çatlu ider havâ (G. 3/2)

Bülbül-i dil-ḥastenüñ **cānın** zaḥım-nāk itmege
Şāḥ-ı güller oḡlar olmış ḡoncalar peykān aña (G. 5/2)

Çünkü İbrāhīm yapı Kābeyi
Sen de ḡönlüm **kābesin** yapsañ ne ola (G. 9/2)

Dest-i āhum nitekim deprettdi çarḥuñ **ḥalkasın**
Olmadı bu sâ'il eşküme bir dem fetḥ-ı bāb (G. 11/3)

Sürse **yüzün** Mesīḥī yüzüñe aceb degül
Tezhīb olıcak daḥi mergüb olur kitāb (G. 12/6)

Ey kaşu kemān zih oḡuñuñ **aḡzın** öpince
Ḳahr ile kemānuñun olur beli iki ḡat (G. 18/3)

Didüm tārīḡ-i hecrüñde bulam mı vuşlatuñ **rüzün**
Didi kim mesken olmaz çeşme-i ḥayvāna her ḡulmet (G. 22/3)

Saādet ḡününüñ **sā'atlerin** baḥş itseler ḥalkā
Ḳara baḥtı gibi ancak Mesīḥīye deḡer ḡulmet (G. 22/5)

Yakma ey şem odlara şem^e-i ruḥuñ **pervānesin**
Vaḡt ola bir iş düşe başuña sen de yanasın
Dāḡ-ı sīnem şevk-i ruḥsārīñla cānā şanasın
Hāledür kim devr idüpdür māh-ı tābānı dürüst (Mrb. I/3)

Geçer āhum oḡı ḡarşu feleküñ **şışelerin**
Atıcılar deler ol resme ki şan^eatla zücāc (G. 25/5)

Sen Ḥusrevi Mesīḥī çü Şīrin medḥ ider
Laḡ-ı lebüñ **ḥayālin** iderse ḡıdā-yı rūḥ (G. 27/5)

İtligin komaz işigüñde raḡīb
Yine kendü kendüye olur secīḥ (G. 28/5)

Hecrüñde āfet oldı çün baña ümīd-i vuşlatuñ
Ben şimdi bildüm **intizār olduḡım** ölümden eşed (G. 34/2)

Şāf ol Mesīḥī ḡayret it giyme ra'īyet **cāmesin**
Jeng-i havādisden seni ḥıfz itmege yiter nemed (G. 41/5)

Ārızun **ḥaḡtın** seçer zülfüñde dil
Gice ile şanki izler şuda mūr (G. 45/6)

Ölürem zāhidüñ gördükçe **yüzün**
Ki zīra bilürem şeyḥ-ı eceldür (G. 54/4)

Gülgün eşḡ ḡaḡrelerin ḥusrevā saña

Çoşdukça hıdmete biri **birin** deper geçer (G. 55/2)

Tır-i kazâyı kavı-i kuzahdan urur felek
Yayını karşı gösterüp **okın** nihân atar (G. 59/4)

Mağabbet muhkem olsun diyü hicrân
Vücüdüm **riştesin** iki kat eyler (G. 65/2)

Meclisde yâra ağzı **şuyın** akıdur diyü
Miskîn sebûya gör yine ne kulb tağdılar (G. 66/3)

Diñle bülbül **kışşasın** kim geldi eyyâm-ı bahâr
Kırdı her bir bâğda hengâme hengâm-ı bahâr
Oldı sîm-efşân añ ezhâr-ı bādâm-ı bahâr
Ayş u nüş it kim geçer qalmaz bu eyyâm-ı bahâr (Mrb. II/1)

Gülistânüñ her **nesin** oldı ise bād-ı hazân
Adl idüp bir bir alıverdi yine şâh-ı cihân
Devletinde bādeler kām oldı sākī kāmırân
Ayş u nüş it kim geçer qalmaz bu eyyâm-ı bahâr (Mrb. II/10)

Havf itmesün bu halk görüp âhum **âtesin**
Kaşdum benüm bu târem-i âli-revnâkadur (G. 69/4)

Dem-be-dem göñlüm **gözin** işigüñe toğru açar
Rezven-i beytini ya nî kıbleye karşı açar (G. 70/1)

Zülf-i şeb-rengüñ durur aq gösteren ruhsârufı
Kim çerâğüñ **şulesin** ey mâh karañu açar (G. 70/4)

Hayalüñ **zevrakın** sürdüñ gözüme
Şanursın kim bu bahruñ sâhili var (G. 82/2)

Kirpügüñ **okın** şehâ toğru tutar ancak gözüñ
Var ise kaşdı yine ol kâfirüñ İslâmadur (G. 84/4)

Nergisüñ gördükçe şebnem çeşm-i hâb-âlüdını
Uyhusun açmağa lutf ile yüzine şu seper (G. 87/3)

Rağm-ı ağıyâra Mesîhî ayağıñ **tozın** alup
Bir avuç toprağ ile düşmenini kûr eyler (G. 89/5)

Kaçan bilseñ gerek âşiklaruñ **halin** çü aşkuñ yok
Benüm cânım yanup yakılmayın gül gül-âb olmaz (G. 96/2)

Süre süre yüzini kîmyâ-yı mağdemüñe
Vücüdüm eyledi başdan ayağa zer nergis (G. 106/8)

Hâkiyle **pasın** açmağ için gözüñüñ Mesîh
Çeşm-i remde-giriftüñi yāruñ izine baş (G. 111/5)

Çün **vaşlın** añasın begenilür kelimātuñ
Ma'nāsı olcağız olur mu teber elfāz (G. 113/2)

Peder-i dil-i hazīnūñ **gözin** ağ idüp te'essüf
Ne için boyandı kana 'acabā kamış-i Yūsuf (G. 119/1)

Ebr eger süngeriyle urmayaydı çarha şaykal
Feleküñ **yüzün** ser-ā-ser tutar idi paş ile küf (G. 119/3)

Bu Mesîhî işigünde ne toza ki ura **yüzün**
Anı bād-ı şubh silüp süpürür beni ider üf (G. 119/5)

Çünkü yakdun cānumı şun bāri la'lüñ **şerbetin**
Tā ki bu iḥrākı teskin itsüñ ol cüllāb-ı aşk (G. 122/2)

Ne ola **yüzün** göricek gitse ādem mülkine cān
Şubh-dem göçme durur ādeti çün kim seferüñ (G. 127/4)

Çünkim Mesîhî maḳdemüñe sürmedi **yüzün**
Böyle neden şorardı ayağūñdağı gelik (G. 133/5)

Göñül derdin gözüñden eyle teftiş
Ki **hālin** haste bilür nā-tüvānuñ (G. 136/5)

Kākül-i yār gibi biz gezerüz ser-gerdān
Zülfi turmaz el **uzunluğın** ider oşar enek (G. 138/2)

Diñdürür vaḳt-i seherde **saḳluğın** bülbüllerüñ
Süz-ı dil-süzü ile zībā edāsı Yūsufuñ (G. 141/2)

Tāzelendürmeg için yüregümüñ **lālelerin**
Yağdurur ğamzeleri tīrini bārān-şekil (G. 150/2)

Hezārān rü-siyehlik itdüm āḫir
Yüz **aḳluğın** mey-i aḫmerde buldum (G. 155/7)

Derd ü ğamum **hikāyetin** ol yāra eyledüm
Nevrüz **kışşasın** gül-i pür-hāra eyledüm (G. 156/1)

Ḳolın ḫamā' il itmiş idi boynuña raḳib
Ġayretten ol ḫamā'ili sī-pāre eyledüm (G. 156/4)

Çarḫuñ **şifatın** gömgök idüp şu de-i āhum
Her gice **yüzün** kara ḳılır dūd-ı siyāhum (G. 159/1)

Kirpigümden yüzini şakınur oldu ol yār
Hārsuz olduġın işideli gülzār-ı na ʿm (G. 165/3)

İki ālemde **ġuşşasın** unutturur kişiyē cām
 Cem anuñçün cāmı elden ʒomayup içdi müdām (G. 168/1)

Görenler ol hümānuñ izz ü **nāzın**
 Havāya şaldı gönül **şāhbāzın** (G. 171/1)

Mesīhī şubha dek ʒan yaş aķıdur
 Şurāhī gibi ʒılır dün **namāzın** (G. 171/5)

Cemālūñ **mushafın** nice yazam kim
 Ruħuñ mecrūh olur nevk-i ʒalemde (G. 177/4)

Sen gül-ruha aġız **haberın** dimege şehā
 Açmış şabā yeline seher ġoncalar dehan (G. 178/6)

Şeyr-i sebze eyledüġünce sen ey ʒaşı kemān
 ġamzeñ oķına **külāhın** lāleler eyler nişān (G. 180/1)

Baňa la ʒüñcün ʒılır düşünām kūyuñda raķīb
 Sā' ile **hāmın** virür ekşer yemişüñ bāġbān (G. 180/3)

Her seher yire havādiş **yavrusın** uçurmaġa
 Mürġ-i māh u mihr yapmışdur felekde aşiyān (G. 180/6)

Dāne-i eşkümden artuķ görmedi dirhem **yüzın**
 Dūd-ı āhum kim olupdur kāse-bāz-ı āsumān (G. 181/3)

Ben ʒılıcuñdan şehā döndürmezem yüzüm velī
 ʒorķum oldur kim **yüzın** döndüre anuñ üstüħʿān (G. 181/4)

Eşķ-i çeşmüm maħv olur gördükçe yāruñ **sūretin**
 ʒaġıdur hūrşid çünkim encümüñ **cemʿıyetin** (G. 188/1)

Hıç ulu kiçi dimez hep hāķı bir dutar şarāb
 Gel baňa şor kim ben anuñ bilürüm **keyfiyetin** (G. 188/2)

Sen ʒadar taşvır yazmaġa uraydı Māni lāf
 ʒapduġum Tañrı haķı andaķ bozardım **şūretin** (G. 188/3)

Ey gelüp hālüm şoran baňa tabībi añma kim
 Ben anuñ bir iki kez içüp ʒururın **şerbetin** (G. 188/4)

Hüsn bāzārında bir dellāl var ise beni
 Āsitān-ı yāra iletün ideyin **hidmetin** (G. 188/5)

Cānuñı almağa geldiyse Mesīhī hecr-ı yār
Sen de teslim eylegil bilmez degülsin **ādetin** (G. 188/6)

Didüm gözüm **yaşın** ırmağ idüp ırma işigüñden
Gülüp ol serv-ķāmet didi ben bīzāram ırmağdan (G. 192/4)

Oķutmaduñ çü şādi vü ħurrem **ĥikāyetin**
Diñle ki saña şerĥ ideyin ġam **ĥikāyetin** (G. 193/1)

Olmaya nışf deñlü benüm ser-güzeştümüñ
Bir yire yazsalar ķamu ālem **ĥikāyetin** (G. 193/2)

Kūyuñda baķ rakīb ile baña ki bilesin
Cennet içinde dīv ile Ādem **ĥikāyetin** (G. 193/3)

Ķo şu kitābı cām ile göñlüñi egle kim
Saña beyān eylesün ol Cem **ĥikāyetin** (G. 193/4)

Añdı Mesīhī işigüñ ile gözi **yaşın**
Ķıldı tamām Kābe vü zezem **ĥikāyetin** (G. 193/5)

Ķayrıdan ķılsa güzer tīrūñ ider beni helāk
Zihi oķ kim birisinden geçüp öldüre **birin** (G. 193/4)

Ger Mesīhī öliceķ cānı eflāke
İsi ķarşu gelüben gökde aña vire **yirin** (G. 193/5)

Tīrūñüñ ĥatıruma **irdügin** ey kaşı kemān
Unudur şanma ki ölince göñülde geçürin (G. 196/2)

Gözüm **yaşın** döker ol zülf-i dil-cū
Aķıdur ebr-i nīsān şanki li'lü' (G. 199/1)

Gözüm **yaşın** sever ol çeşm-i bīmār
Zebūn olsa şuya mā'ildür āhū (G. 199/5)

Ķapudan taşra basmaz yār **ayağın**
Müjem oldığıçün ol yolda cārū (G. 199/6)

Mesīhī girü **göñlin** almağ ister
Görüp bī-raĥm idüğüñ ey cefā-ĥū (G. 199/7)

Ārızuñ naķşın ne tezyīn eylemiş naķķāş kim
Ābdestin rüşen itmiş āferīn üstādına (G. 207/2)

La ǧ-i nābūñ **vaşfin** itdüķçe Mesīhī Ĥusrevā
Sözleri şīrīn gelür işbu göñül Ferĥādına (G. 207/5)

Āyîne gizlemiştir dilde ruhuñ **hayālin**
İnanmaz iseñ anı kendüñe kılmuvācih (G. 211/4)

Didügüm bu durur çoklar yaşasun ol tabīb-i cān
Ki ölüm **şerbetlerin** virür saķım ü nā-tüvānına (G. 216/2)

Seg-i kūyuñ Mesīhīñün **etin** yiyelden ey āfet
Hümā-yı mürğ göz dikmiştir anuñ üstühānına (G. 216/5)

Yaşum aķar iken **ayağın** öpmege vardum
Didi **nicesin** şimdi eyitdüm ķademünde (G. 218/3)

Kendüzin ĥas gibi şalmayan yaşı ırmağına
Rāstı yüz süremez ol serv-ķadd ayağına (G. 219/1)

Aķ bulutdur şanma ķarşu mihr **yüzün** ķaplayan
Olup abdāluñ felek penbe urupdur dāğına (G. 219/2)

Āyet ile küfrine ĥükm itse ĥaţtuñ vechi var
Çünkü zülfüñ **ayağın** uzatdı Ķur'an üstine (G. 226/3)

Gözün āğāz idelden sihr ü rīve
Bırakdı bu cihān **halkın** girīve (G. 227/1)

Hecrinde nigāruñ iç ecel **şerbetin** ey dil
Bu dārūyı nüş eyle ol işkenceyi tıyım (G. 230/3)

Başladuğı vaktin İbrāhīm-i Āzer Kābeye
Kārnāme yār **işigin** kıldı beñzer Kābeye (G. 233/1)

Tīr-i ĥün-rīzün nice bir āşıķuñ **ķanın** döker
Ey kemān-ebrū anı şal zülfüñün zindanına (G. 234/2)

Ķılup müjğān-ı İsmāīlden şerm
Bıçağın ķaldı İbrāhīm taşa (G. 236/2)

Yer yer **nişānların** per-i tāvūs şanma kim
Urındı dāğ-ı aşķuñı bī-çāre mirvaĥa (G. 237/2)

Ol gülizār gördi Mesīhī **sözün** didi
Aĥsent tabī-ı bülbul-i ķuds-āşiyānuma (G. 239/6)

Boynına tolar irişenün ĥūblar **ķolun**
Bir merĥabāya bizüm ile degmez elleri (G. 259/2)

İrişenün ne yeñi **aybın** añduğı zāhid
Meger ki aybdur anuñ cemī-i menķibeti (G. 261/4)

Şanma ki şabā toz oparup cengler itdi
Kim āb-ı revān gibi o da **yolın** arıtdı (G. 262/1)

Zilletde görüp seni Mesīhī acıdı baħr
Beñzer ki bu lü'lü' sözünüñ **naẓmın** işitdi (G. 262/7)

Cefāsın çek ki bulasın **vefāsın**
Bahār olur bilürsin gidicek dey (G. 266/2)

Sol şararmış **olların** şaldı Mesīhī boynuña
Saña yavuz gözden altınlu amā'il baqladı (G. 269/10)

Gülşende jāle gördi çü bülbül **arāretin**
La īn abaqlar içre aña şerbet eyledi (G. 275/4)

Bād-ı dey şāhı şoyup yerden **ırahtın** ırmadı
Sol arāmīler gibi kim alkı şoyup ırmadı (G. 276/1)

Acıma göz **yaşın** akıtduğuña
Ey gönül yüzüne oldur düşeri (G. 279/4)

Baña göstermedi bir kimse dem-ı firatde
Dostluk **yüzlerin** ey dost belādan ayrı (G. 284/3)

Virdi ar-āba gözüm yaşı vücūdum **şehirin**
Bañ mesken komadı küy-ı fenādan ayrı (G. 284/5)

ancer durur ol māh-ı nev-i rüze didüğüñ
alkun **boğazın** kesmege düzmiş felek anı (G. 287/2)

Ey Mesīhī uymamağ için şitānuñ **şiddetin**
aşdum oldur kim içüp olam bahār olunca mest (M. 10/4)

Ne deñlü yüce ise arş-i ālā
Bu bezmün **adrin** itdük tāc-ı tārek (M. 15/2)

aşuñ kemānı ālını iller neden bilür
atı bağırlu olduğın anuñ çeken bilür (M. 20/1)

Görüldüğü gibi *Mesīhī Dīvānı*'nda konuyla ilgili yüz doksan altı (196) örneğe rastlanmıştır.

-n belirtme durum eki örnekleri dışında *Mesīhī Dīvānı*'nda belirtme durum eki olmayan örneklerde vardır:

Merdānesin şakāvete līkin ibādete
Biñ özri bir dem içre bulursın nisā gibi (K. 21/5)

Çoğalsa tañ mı idrâki nigāruñ
Ki halkuñ **aqlın** oldı azın azın (G. 171/4) örneklerinde görüldüğü gibi *-n* eki üçüncü teklik şahıs eki olarak görülmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Gülsevin *-n* sesinin üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin bir parçası olduğunu savunmaktadır. Ancak Özdemir'e göre *-n* sesi üçüncü teklik şahıs ekinin bir parçası olarak kabul edilemez (Özdemir, 2017: 39-51). Özdemir bu konuyu *meniñ sabımın* gibi üçüncü teklik şahıs iyelik ekleri dışındaki kullanımlardan yola çıkarak şöyle açıklamaktadır:

"-(I)n ekinin üçüncü teklik şahıs dışındaki iyelik eklerine gelerek oluşturdukları bu şekiller, üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin bünyesinde var olduğu iddia edilen /n/ sesinin herhangi bir biçimbirim işlevindeki hali için bir açmaz oluşturur. Burada olduğu gibi /n/ sesi ilgili her yerde üstüne yüklenen işlevi yerine getirmekte olup -(s)In şeklinde ekin bünyesinde sayılamaz. Ekin bünyesine dâhil olsaydı diğer iyelik ekleri üzerinde aynı yapıyı görmememiz gerekirdi. Nasıl buraya belirtme durum eki olarak eklendiyse üçüncü teklik şahıs iyelik eki [- (s)I]'ne de ilgili işlevlerle sonradan eklenmektedir. Yalın halde kullanımı [-(s)In] için de ekin -(s)I şekli bir açmaz oluşturur. Son zamanlarda düşme yönündeki söylem de -özellikle I. ve II. şahıs iyelik eklerine benzetmek için düşme fikri- gerçekten izah edilmesi ve üzerinde durulması gereken bir noktadır. Burada en dilbilimsel yol, I. ve II. teklik şahıs iyelik eklerine benzetmek için dil kullanıcısının eki, bazı durumlarda -(s)In haline getirdiği yönünde olanıdır (Özdemir 2017a; 2017b). Kısacası diğer iyelik eklerindeki kapalı heceye benzetebilmek için dil kullanıcısı ekin sonunda bir /n/ sesi türetmiştir. Böylece /n/ sesi, işlevsiz olarak da III. teklik şahıs iyelik eki bünyesinde tanıklanabilmiştir" (Özdemir, 2019: 156).

1.4.5. Zamir n'si Yerine -y Yardımcı Ünsüzün Kullanımı:

Zamir n'si zamir çekimlerinde, üçüncü şahıs iyelik eklerine ve aitlik ekine durum ekleri eklendiğinde meydana gelen bir ektir.

Eraslan'a göre bağlayıcı bir ses olan bu ek zamir çekimlerinde meydana geldiği için zamir n'si olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda iyelik ekleri ve aitlik ekine durum eklerinin eklenmesiyle de meydana gelen kullanımların olduğu görülmektedir (Eraslan, 2012: 165).

Korkmaz'a göre zamir n'si olarak adlandırılan bu ek üçüncü şahıs zamir çekimlerinde ortaya çıkmaktadır. *'onu, ona, onda, ondan, onlar, onları, onlara, omlardan'* (Korkmaz, 2014: 388).

Gülsevin'e göre üçüncü teklik şahıs iyelik ekine durum ekleri eklendiğinde bir /n/ sesi ortaya çıkar ve bu /n/ sesi üçüncü teklik şahıs ekinin bir parçasıdır. Yani

Gülsevin üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin $-(s)I(n)$ biçiminde olduğunu belirtir (Gülsevin 2011: 14).

Banguoğlu'nun 'zamircil n' olarak adlandırdığı bu ek üçüncü kişi zamir şekillerinin bütün çekimlerinde görülmektedir. Özellikle ünlüyle biten kelimelerden sonra gelen üçüncü teklik şahıs iyelik eki olan $-sı$ 'dan sonra da gelmektedir (Banguoğlu, 2015: 363).

Görüldüğü gibi ekin kullanımıyla ilgili görüşler hemen hemen birbiriyle aynı doğrultudadır. Ancak ekin kökeniyle ilgili tartışmalar vardır.

Vügar Sultanzade'ye göre zamir n'sinin ortaya çıkma sebebi kendisinden önce gelen ünlü seslerin geçmişte nazal özelliğe sahip olması ile ilgilidir (Ayrıntılı bilgi için bk. Sultanzade, 2014: 95-104).

Hakan Özdemir'e göre zamir n'sinin ortaya çıkma sebebinde nazal ünlü düşünülemez. Özdemir'e göre zamir n'si üçüncü teklik şahıs iyelik ekinin bir parçası da olamaz. Çünkü iyelik ekleri lehçeleşmenin henüz başlamadığı bir dönemde meydana gelmiştir; ancak zamir n'sinin meydana gelişini bu dönemde aramak doğru değildir. Zamir n'sinin ortaya çıkışını teklik şahıs zamirlerindeki /n/ sesinde aramak daha doğru olur (Ayrıntılı bilgi için bk. Özdemir, 2017: 57-67).

Özdemir'e göre zamir n'si ilgi durum ekinin şahıs zamirleri üzerinde kalıplaşmasıyla ortaya çıkmıştır.

"Ek yığılmasıyla nazallaşmış ikinci şekil $-(n)İn$ ortaya çıkmış olmalı. Bu şekil, zamirler üzerinde bir ek yığılmasıyla olmuş görünüyor. Tekin'in nazallaşma konusunda söyledikleri yanında bir aykırılışma da düşünülebilir. Zamir n'sini açıklarken gördüğümüz heceleme bu yapıda da yaşanmış olmalı. Öyleyse bugün ekin bünyesinde değerlendirdiğimiz /n/ sesi aslında zamanla zamir n'sine dönüşerek kalıplaşmış ilgi durum ekinden başka bir şey değildir. Bugün de Türkiye Türkçesinde ünlüyle biten tabanlardan sonra araya girmektedir." (Özdemir, 2019: 162).

Özdemir görüşünü destekler nitelikteki bir örneği de dönüşlülük zamiri üzerinden verir. Zamir n'sinin ortaya çıkma sebebi gerçekten nazal ünlü olsaydı eskicil bir özellik olarak ele aldığımız 'kendüye, kendüyi' şekillerinde zamir n'sinin $-y$ olarak kullanılmasına rastlanılamayacağını belirtir. Ancak Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu tür kullanımlar oldukça yaygındır (Özdemir, 2017: 57-67). Ayrıca Özdemir'in *yazın, kışın, öğlen, öğleyin* gibi örneklerde görüldüğü gibi /n/ sesinin işleviyle ilgili bulunma durum eki üzerinde de belirlemeleri vardır. Ancak bu işlev bugüne kadar ihmal edilmiştir (Özdemir, 2017: 52-59).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yaygın olarak görülen zamir n'si yerine –y sesinin kullanımı Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş olsa da bazı Anadolu ağızlarında karşımıza çıkmaktadır:

Gendiyi: tazı nası gendiyi vurisa, hızmakārın elından sēplani gidi (Elazığ/Keban/ Aşağı Çakmak) (Buran, 1996: 121).

Gendiye (kendisine): gendiye pirifani rasu geldi (Elazığ/Poyraz/Pelte) (Buran, 1996: 158).

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığını *Mesîhî Dîvânı*'ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Şâhid-i idi müsaḥḥar itmege **kendüye** ḥalk
İttifākî çekdiler perhîzi otuz gün tamâm (K. 4/7)

Var ise aḳçe getirür füsün u siḥr ile kim
Güneş iraqda ṭurup **kendüye** çeker jale (K. 6/17)

Hüblar işigine beñzetdügiçün **kendüyi**
Bu günâhın bildürüp yol kesdi çarḥa kehkeşân (K. 14/30)

Âyîne-i ruḥsâruñı gösterme raḳîbe
Kim **kendüyi** görür kılicak anı temâşâ (K. 16/3)

Hînk-ı felek segirdmeye bād-bân ile
Kendüyi biñ yarağ idüp itsün ḥam u nizâr (K. 17/30)

Bolay ki ṭop olam diyü esbüñ ḳotazına
Kendüyi vay ki ider çarḥ-ı ḥîle-kâr (K. 17/36)

Biri Yeşil Melek ḥüsn aña muḥtaş
Ḳomış Neslî diyü **kendüye** maḥlaş (Ş. 87)

Âyîne-ı ruḥsâruñı gösterme raḳîbe
Kim **kendüyi** görür kılicaḳ anı temâşa (G. 1/3)

Kâmetüñe sehv ile beñzetdügiçün **kendüyi**
Ṭalaşı ṭalaşı servüñ ayağını aldı âb (G. 11/2)

İtligin komaz işigüñde raḳîb
Yine kendü **kendüye** olur secîḥ (G. 28/5)

Encümiyle şeb anuñ giceligi olmışdur
Kendüye giymege ḥürşîd-i zer-efser-i çarḥ (G. 31/4)

Servlerle hem-ser olduğı içün her bir pelîd

Kendü **kendüyi** urur hañcerlere her şāh-ı bīd (G. 38/1)

Kim ki derbānuñ olup қаpuñda varur yır ıtar
Kendüyi cennetdeki Rıdvān ile ol bir ıtar (G. 48/1)

Ne ıprak ızre ki mihrāb o nañ ü ol süm ider
Muhıbb-i secde-i şükr içre **kendüyi** gün ider (G. 81/1)

Gördügince zülf-i pīç-ā-pīçüñi zencīr-veş
Kendüyi urur delülüge ulü'l-elbāb-ı aşk (G. 122/3)

Hindü-yı hāli Rūma ne ola beglik itse çün
Zıll-ı hümādan eyledi **kendüye** gölgelik (G. 133/3)

Teşbīh olmadıysa қаşuña eger hīlāl
Rüy-ı felekde **kendüye** niçün eger hilāl (G. 152/1)

Hüblar işigine beñzetdügiçün **kendüyi**
Bu günāhın bildürüp yol kesdi çarha kehkeşān (G. 179/3)

Yağmur gibi yağdurmağa ğam oқını baña
Teşbīh ider қavs-ı қazah **kendüyi** yaya (G. 210/5)

Bolay ki derleyem diyü budır örtündügi қat қat
Ki **kendüye** şovuk aldurup olmış nā-tüvān ğonca (G. 213/2)

Deprense rüzgār ile ne ola şovuk şovuk
Kendüyi işşidımadı çün yāra mirvaħa (G. 237/4)

Anuñ kim **kendüye** rām oldı yāri
Ebed terk itmesün ol ol diyāri (G. 270/1)

Görüldüğü gibi *Mesihî Dîvânı*'nda konuyla ilgili yirmi iki (22) örneğe rastlanmıştır.

1.4.6. İşaret Zamirleri Üzerinde Zamir n'sinin Kullanılmaması

Zamir n'sinin kullanılmama durumu genellikle işaret zamirlerinde karşımıza çıkan bir durumdur. Zamir n'sinin kullanılması Köktürkçe dönemine kadar götürülebilir. Yukarıdaki açıklamalara ek olarak bugünkü şekillerin ortaya çıkmasındaki gecikmenin sebebi ise Özdemir'e göre şu şekilde verilmiştir:

“-*Ar çokluk ekinin zamir n'siyle kullanılmasının bu kadar gecikmesinin nedeni ise zamir n'sini bünyelerinde bulunduran şahıs zamirlerinin teklik şekillerinde haliyle*

bu ekin kullanılmamasıdır. Doğal olarak bu analogi diğer durum eklerindeki hâlden kaynaklanmıştır Doğrudan böyle bir örneğin olmayışı gecikmenin de asıl sebebi olmuş gözüküyor.” (Özdemir, 2017: 60).

Köktürkçe döneminde (Gabain, 1988: 68); Eski Uygur Türkçesi döneminde ‘bu’ işaret zamirinin çokluk eki almış şekillerinde zamir n’sinin kullanılmadığı görülmektedir (Eraslan, 2012: 264).

Harezmi Türkçesi döneminde zamir n’sinin kullanımı tutarsızlık içerisindedir. Bir yandan kullanımı devam ederken bir yandan da kullanılmadığı durumlar görülmektedir (Ata, 2002: 65).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde işaret sıfat ve zamirlerinin çokluk çekimlerinde zamir n’si kullanılmadığı görülmektedir. ‘buları, bular, bulara, bularuñ, bulara, şular, şular ki, olaruñ’ (Timurtaş, 2012: 61).

Çağatay Türkçesi döneminde işaret zamirlerinin çokluk eki almış şekillerinde zamir n’sinin kullanılmadığı görülmektedir (Eckmann, 2017: 122). İsimlerde zamir n’sinin kullanımdan kalktığı görülmektedir: *ayağ-ı-ğa, köz-i-de, ot-ı-dın* “ateşinden”, *kin-i-çe* “arkasından”. Vezin gereği zamir n’si sadece şiirlerde kullanılır (Eckmann, 2017: 142).

Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüş olan bu durum günümüzde bazı lehçe ve ağızlarda kullanılmaya devam edilmektedir.

Kazak Türkçesinde (Alkaya-Buran, 2012: 309); Kırgız Türkçesinde üçüncü çokluk şahıs zamir çekiminde zamir n’si kullanılmamaktadır: ‘*alardın, alardı, alarda, alarda, alardan*’ (Alkaya-Buran, 2012: 353); Tatar Türkçesinde (Alkaya-Buran, 2012: 266); Türkmen Türkçesinde (Alkaya-Buran, 2012: 145); Yeni Uygur Türkçesinde üçüncü çokluk şahıs zamirinde ve işaret zamirlerinin çokluk çekiminde zamir n’si kullanılmamaktadır (Alkaya-Buran, 2012: 227); Özbek Türkçesinde (Alkaya-Buran, 2012: 183); Azeri Türkçesinde çokluk zamirinin çekiminde zamir n’sinin olmadığı durumlar görülmektedir (Ergin, 1971: 139).

Bingöl Merkez ve Palu ağızlarında (Karahan, 2014: 78); Kars Azerileri ve Terekemeleri ağızında (Karahan, 2014: 87) işaret zamirlerinin çokluk çekiminde zamir n’si kullanılmadığı görülür: ‘*olar, bular*’.

XV. yüzyılın ikinci yarısında ekin yer aldığı *Mesîhî Dîvânı*’ndan tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Sebel gibi meh ü mihrüñ şurundı gözine ebr

Bulara semm-1 semendüñ ger olmasa kehhâl (K. 9/33)

Bulara raġbet-i luţfuñ ger olmaya zîver
Ne yüzle eyleyeler bir daġi de arz-1 cemâl (K. 9/35)

Merġamet kıł kürkden yapıvir aña bir ġişâr
Ki içine girüp ġalâş olsun **bulardan** ol faķîr (K. 11/33)

Bulardan vaşl umanın abdâla beñzer
Ki bunlar şuya düşmiş bala beñzer (Ş. 67)

Bularuñ eksügi ġad yok Ĥudâdan
Ne diyem ben ki yeg ola du ġadan (Ş. 178)

Ķanda ki cem^o olup ide mey şöġbetin **bular**
Ol meclis içre gözlerümi iki câm kıł (Ş./İh. 4)

Sengîn dilüñ uşatmaġ için şırça göñlümi
Yârân **buları** birbirine vay ki çaķdılar (G. 66/4)

Sofra-1 hecrde dâ ġim ġam ile ġuşşa yirin
Toymazam hîç **bulara** yimelü olduġça yirin (G. 196/1)

Kimi ġoş itdise ey dost tabîb-i la^olüñ
Bize toķındı **olaruñ** yine bîmârlıġı (G. 268/4)

Görüldüġü gibi *Mesîhî Dîvânı*'nda konuyla ilgili dokuz (9) örneġe rastlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.SÖZ VARLIĞINDA GÖRÜLEN ESKİCİL ÖRNEKLER

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan en önemli araç dildir. Bir dilin söz varlığına bakarak o dili konuşan toplum hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Doğan Aksan'a göre söz varlığının kapsamı “*yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü akla gelmektedir*” şeklinde belirtilmektedir (Aksan, 2015: 15).

Bir dile ait söz varlığı içerisinde yer alan bir sözcüğün, deyim veya atasözünün tek şekli yoktur. Aynı dil içerisinde farklı lehçe ve ağızlarda sözcüklerin, deyimlerin ve atasözlerin farklı şekilleriyle karşılaşmak mümkündür. Dilin söz varlığını oluşturan bu unsurlar tarihî devirler içerisinde değişime uğrayabilir. Bu devirler içerisinde toplumun gereksinimleri neticesinde yeni sözcükler ortaya çıktığı gibi, kullanım sıklığı azalan sözcükler de unutulmuş ve eskicil bir özellik kazanabilir. Fakat eskicil bir özellik kazanan bu unsurların dilin lehçe ve ağızları incelendiğinde kullanımının devam ettiğini de görmek mümkündür.

Tezimizde ele aldığımız *Mesîhî Dîvânı*'nda da söz varlığına dair sözcük, deyim ve atasözlerinde bu tür örnekleri görmek mümkündür.

2.1. ESKİCİL ÖRNEK OLARAK GÖRÜLEN SÖZCÜKLER

Bir dilin söz varlığını oluşturan unsurlardan olan sözcükler her zaman aynı şekilde kullanılmamış olup zaman zaman değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler sonucunda kimi sözcükler kullanım sıklığı azalarak kullanımdan düşmüş, eskicil bir özellik kazanmıştır. *Mesîhî Dîvânı*'nda eskicil örnek olarak otuz dokuz (39) sözcüğe rastlanılmaktadır.

1. *Alacuk*:

Alacuk sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Virseler iki cihānı vaşluña incinme kim

Ādet oldur istenür evvel **alacukdan** kumāş (G. 107/9) beytinde *alacuk* sözcüğünün 'göçebe çadırı' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde rastlayamadığımız *alacuk* sözcüğü Eski Uygur Türkçesi döneminde *alaçu* 'alaçık' (Karabulut-Ürkmez, 2018: 408); Karahanlı Türkçesi döneminde *alaçu* 'alaçuk' (Üşenmez, 2006: 124); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'çörden çöpten yapılan küçük adî çadır, kulübe, baraka, evcik' (Karaatlı vd. 2007: 6); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *alacuk*, *alacık*, *alaçuk* 'göçebe çadırı' (Karabulut-Ürkmez, 2018: 408); Çağatay Türkçesi döneminde *alaçuk* 'yuvarlak çadır' (Erbay, 2008: 22) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Harezmi Türkçesi döneminde *alacuk* sözcüğünün kullanımına rastlayamadık.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde *alacuk* sözcüğünün Başkurt Türkçesinde *alalık* 'çadır'; Tatar Türkçesinde *alaçık* 'çadır' (Ercilasun, 1991: 110-111); Azeri Türkçesinde *alaçığ*, *alaçık*; Türkmen Türkçesinde *alaçık*; Yeni Uygur Türkçesinde *alçu*; Özbek Türkçesinde *alacık*; Kazak Türkçesinde *laşık*; Kumuk Türkçesinde *alaçığ*; Karakalpak Türkçesinde *ılaşık*; Kırgız Türkçesinde *alaçık*; Altay Türkçesinde *alançık*; Tuva Türkçesinde *alajı*; Hakas Türkçesinde *alaçih*; Çulum Türkçesinde *alanziq*; Yakut Türkçesinde *alasa*, *ala ğia*; Çuvaş Türkçesinde *laś* şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Karabulut-Ürkmez, 2018: 409).

Tarama Sözlüğü'nde *alacuk* (*alacık*, *alaçık*, *alaçuk*) şeklinde karşımıza çıkmakta ve 'göçebe çadırı' anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güneşte hâsiyet vardır mukarrer

Kılır yoksul alacukun münevver (Işk. XIV. 35-1)

Derleme Sözlüğü'nde *alacuk* sözcüğünün 'üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak' anlamında Keremköy *Burhaniye-Balıkesir, *Ilgaz, *Kurşunlu-Çankırı, Yukarıkale *Koyulhisar-Sivas'ta; 'ormandaki küçük düzlük, ağaçsız yer' anlamında *Ünye-Ordu'da kullanıldığı görülmektedir.

Alacık şekliyle 'üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak' anlamında Çiftlik *Dinar-Afyonkarahisar, Aydoğmuş, *Keçiborlu, Yassıviran, Uluğbey, *Senirkent, Senir, Tahtacı aşireti-Isparta, Dengere, Kozacı,

Bunak *Tefenni, Çamköy, Anbarcık *Göhlhisar, *Yeşilova köyleri-Burdur, *Acıpayam, İsbey *Çal, Söğüt, Honaz, Çardak-Denizli, Aşağıkayı, Ağlı *Küre, *Tosya-Kastamonu, *Boyabat-Sinop, *Zile-Tokat, Van, *Dört Yol -Hatay, Hacıilyas, *Koyulhisar, *İmranlı, *Yıldızeli, Sincan *Divriği, E. Hüyük *Şarkışla-Sivas ve köyleri, *Yerköy-Yozgat köyleri, Cemele-Kırşehir, Papak *Osmaniye-Adana, Bağyaka, Çavdır *Finike, *Elmalı ve köyleri, Çomaklı *Korkuteli-Antalya, *Fethiye köyleri-Muğla'da; *alacih* şekliyle *Mucur-Nevşehir'de; *alaçak* şekliyle Niğde'de; *alaççık* şekliyle *Beyşehir köyleri-Konya'da; *alaçığ* şekliyle Bayat *Emirdağ-Afyonkarahisar'da; *alaçık* şekliyle Çalılı-Yozgat, Kala *İncesu, *Develi-Kayseri'de; *alaçuh* şekliyle Çamlıbel *Artova-Tokat'ta; *alaçuk* şekliyle Yukarısölöz *Orhangazi-Bursa, Tokat, *Şebinkarahisar-Giresun, Hacıilyas *Koyulhisar, Ağrakos *Suşehri-Sivas, Muğla'da; *alançık* şekliyle *Alucra-Giresun'da; *alapçık/alapçuk* şekliyle Celikanyurt *Gürün-Sivas'ta; *alavçuk* şekliyle Sivas'ta; *alaycık* şekliyle Telin *Gürün, M. Hüyük *Şarkışla-Sivas'ta; *alayçık* şekliyle Bayat-Afyonkarahisar, Kızılcık *Artova-Tokat, *Göksun, Varyanlı-Maraş, Çepni *Gemerek-Sivas, *Kadirli, Misis-Adana'da; *aleciük* şekliyle *Boyabat-Sinop'ta; *aleçik* şekliyle Dereköy *Develi-Kayseri'de; *alençik* şekliyle *Bünyan-Kayseri'de; *alevçik* şekliyle İğdeli *Gemerek-Sivas'ta; *aleyçik* şekliyle *Emirdağ -Afyonkarahisar, Ortaköy *Şarkışla-Sivas, *Kadirli, *Karaisalı, Boynuyoğun-Adana'da; *alıcık* şekliyle Yassıviran, *Senirkent-Isparta, Kayadibi *Yeşilova, Karamanlı *Tefenni, Yarı-Burdur, Denizli'de kullanıldığı görülmektedir.

Alacık şekliyle 'yaylaya kurulan hasır bir çeşit çadır' anlamında Afyonkarahisar, Isparta'da; 'çul veya keçeden yapılan çadır' anlamında Bunak *Tefenni-Burdur, Yakabağ, Dont, Ceylan *Fethiye-Muğla'da; 'göçebe çadırlarının üzerine konan eğri ağaç, eğilmesi kolay ağaç sürgünü' anlamında Kızılcık *Hadım-Konya, Karadere *Anamur -İçel'de; 'bostan korkuluğu' anlamında Şabanözü *Polatlı-Ankara'da; 'ormandaki küçük düzlük, ağaçsız yer' anlamında *Ünye -Ordu'da; 'vücuttaki çok küçük leke' anlamında *Afşin-Maraş'ta; 'apaçık, açık kalan yer' anlamında Dereçine *Sultandağı Afyon'da; 'çardak, basit barınak, kulübe' anlamında Kızılcıkhamza *Ortaköy-Çorum, Van, Afşar, Pazarören *Pınarbaşı Kayseri'de; 'ağaç güme, çadır' anlamında Kütahya ve yöresinde kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *alacuk* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

2. *Andağ*:

Andağ sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Biri hâllâcdur ki olmuş Hüseyin-ism

Atılmış penbedür şan **andağ**ı cism (Ş. 152) beytinde *andağ* sözcüğünün 'o' anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Sen kadar taşvîr yazmağa uraydı Mâni lâf

Tapduğum Tañrı haķı **andağ** bozardum şüretin (G. 188/3) beytinde *andağ* sözcüğünün 'hemen, derhal' anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Andağ sözcüğü zamir ve *teg* edatının ekleşmesiyle oluşmuştur. Bu durum zamir n'si ile sağlanmaktadır. Yapının ekleşmeden önceki kullanımı da '*aning teg, anı teg, munı teg, sini teg*' örneklerinde olduğu gibi ilgi durum eki ile. Bu yapının ekleşmiş şekillerinin kullanımı giderek artmış ve edat olarak kullanımının önüne geçmiştir. *Antag* şeklindeki /n/ büyük olasılıkla ilgi durumunu belirtmektedir ancak zamanla bu işlevini kaybederek zamir n'si işlevi kazanmıştır. Bugün Türk lehçelerinde *teg* 'gibi' edatının ekleşmiş şekillerinin eşitlik durum eki olarak kullanıldığı görülmektedir (Özdemir, 2017: 22-26). Fakat *antag* şeklindeki /n/ sesinin aslında ilgi durum ekinin kalıplaşmış şekli olduğu görülmektedir. Özdemir'in verdiği *muntag* örneğinde /n/ ilgi durum eki, zamir n'si olma sürecini tamamlamış olup *teg* edatının ses uyumuna girerek *-dağ* eşitlik durum ekine dönüştüğü görülmektedir. *Aning teg/ anı teg/ anteg* şekli de yapının ilgi ekiyle kurulmuş olduğuna işaret etmektedir (Özdemir, 2019: 154-165).

Köktürkçe döneminde 'onun gibi, öyle' (Tekin, 2003: 121); Eski Uygur Türkçesi döneminde 'böyle, öyle, onun gibi' (Eraslan, 2012: 248); Karahanlı Türkçesi döneminde 'öyle, evet öyle, o şekilde; üstelik, ayrıca' (Akçataş, 2009: 15); Harezmi Türkçesi döneminde 'öyle' (Sağol, 1993: 520); Çağatay Türkçesi döneminde "onun gibi, öyle" (Argunşah, 2013: 371) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'gibi' anlamına gelen *teg/-deg* edatının '*anuñ teg*' şeklinde zamirle kullanımı görülmektedir (Timurtaş, 2012: 103).

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde *andak* sözcüğünün Kırgız Türkçesinde *anday* ‘öyle’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 683).

Teg/-deg edatının zamirlerle olan kullanımında *mundağ* şekli de dikkat çekicidir. Eski Uygur Türkçesi döneminde *muntağ* sözcüğünün ‘böyle, şöyle, bu şekilde, bunun gibi’ anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Eraslan 2012: 589). Karahanlı Türkçesi döneminde *mundağ/muntağ* sözcüğünün ‘böyle, böylece, mademki’ anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Üşenmez, 2006: 312). Çağatay Türkçesi döneminde *mundağ* sözcüğünün ‘böyle’ anlamında kullanıldığı görülmektedir (Eckmann, 2017: 123).

Tarama Sözlüğü’nde *andak* şeklinde karşımıza çıkan sözcük ‘hemen, o anda, derhâl; o kadar’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Sözin işiden kulak kendüden gitti andak
Cümle gönüller mutlak sadak dedi bürhana (Yunus. XIII-XIV. 22)

Emr kıldı kazdılar handak revan
Kestiler baş döktüler andak revan (Muham. XV. 179)

Derleme Sözlüğü’nde ‘ondan sonra’ anlamına gelen *andak* sözcüğünün *Söğüt-Bilecik’te kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *andak* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T.Söz, E.t: 11.03.2019).

3. *Biregü*:

Biregü sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Zülfün beni esîr-i zenahdân idem dimiş
Kazmak revâ midur **biregüye** bu resme çâh (G. 205/4)

Biregü ma’nisini besleme kim
Ma’nide ol harâm-zâde olur (M. 6/2) beyitlerinde *biregü* sözcüğünün ‘birisi’ anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde rastlayamadığımız *biregü* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesi döneminde ‘biri, her biri’ (Eraslan, 2012: 559); Karahanlı Türkçesi döneminde ‘biri, birisi, herhangi biri’ (Üşenmez, 2006: 160); Harezmi Türkçesi döneminde ‘bir kimse, herhangi bir fert’ (Sağol, 1993: 572); Eski Anadolu Türkçesi

döneminde ‘bir kimse, başkası’ (Dilçin, 1983: 35) ve Çağatay Türkçesi döneminde ‘biri, birisi’ (Erbay, 2008: 117) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *biregü* sözcüğünün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü’nde *biregü* (*bireği*) şeklinde karşımıza çıkmakta ve ‘bir kimse, başkası’ anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

*Kimesne bir gün anun ol mübarek ağzından
İşitmedi biregü hakkına yavuz nefrin* (Yüz. Ha. XIV. 279)

*Kendi aybın göremez bir pilcesin
Bireğünü gözetir bir kılcasın* (Delil. XV. 96)

Derleme Sözlüğü’nde *biregü* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *biregü* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

4. *Birle*:

Birle sözcüğünü *Mesîhî Divânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Ṭatalum ni°metüñüñ şükrine dil şāmit imiş
Her kılum hāl dil **birle** degül mi gūyā (K. 1/9)

Ṭarf-ı Gülşen nūr-ı Aḥmed **birle** māl-ā-māldur
Sebzeler anda şaḥābe lāle ḥayru’l-āldur
Hey Muḥammed ümmeti vaqt-i ḥuzūr-ı ḥāldur
Ayş u nüş it kim geçer qalmaz bu eyyām-ı bahār (Mrb. II/2)

Ḥālîñüñ devrinde ruḥsāruñla ḥoş-demdür göñül
Kim ḥarîfi **birle** olur ādeme tağ üsti bāğ (G. 118/3)

Ey gözüm saḳḳāsı āb-efşān olursañ tañ mı kim
Pāk olur çārüb-ı müjgān **birle** ol meydān-ı ḥüsn (Mengi, 2012: 223)

beyitlerinde *birle* sözcüğünün ‘ile’ anlamında dört (4) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Birle sözcüğü Köktürkçe döneminde ‘ile, birlikte’ (Tekin, 2014: 131); Eski Uygur Türkçesi döneminde ‘ile, beraber, birlikte’ (Eraslan, 2012: 559); Karahanlı Türkçesi döneminde ‘ile, birlikte’ (Üşenmez, 2006: 160); Harezmi Türkçesi

döneminde ‘ile’ (Sağol, 1993: 573); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ‘ile, birlikte’ (Karaatlı vd. 2007: 32); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘beraberlik’ (Timurtaş, 2012: 104); Çağatay Türkçesi döneminde ‘ile’ (Eckmann, 2017: 125) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Tarama Sözlüğü’nde *birle* sözcüğü ‘ile’ anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Buyurdu Yusuf ekin çok ektiler
*Vakti geldi başı **birle** dirdiler* (Yuz. Şeyd. XIII. 56)

Od ile geldi bile dört türü dat
*Şehvet ü kibr ü tama **birle** haset* (Yunus XIII-XIV. 2)

Evvel bir yeşil cevher yarattı, yer gök tabakalarından ulu andan ol cevhere
*heybet nazarı **birle** baktı* (Enb. XIV. 5)

Derleme Sözlüğü’nde ‘zaman’ anlamına gelip fiillerin sonunda takı görevinde kullanılan sözcüğün *Turgutlu-Manisa’da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *birle* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

5. *Biti*:

Biti sözcüğünü *Mesihî Dîvânı*’nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Günâh-cevr ile **bitiler** qaralığına

Yeter delil güzeller yüzinde haṭṭ-ı siyâh (G. 204/3) beytinde *biti* sözcüğünün ‘yazı’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Bitig sözcüğü etimolojik olarak incelendiğinde *biti-* kökünden geldiği görülmektedir. Clasoun sözcüğün anlamını ‘yazıt, kitap, mektup, belge’ olarak vermektedir (Clasoun, 1971: 303). Köktürkçe döneminde *bitig* ‘kitâbe, yazı’ (Tekin,2014: 131); Eski Uygur Türkçesi döneminde ‘yazı, mektup, metin’ (Eraslan, 2012: 560); Karahanlı Türkçesi döneminde *biti* ‘semâvî kitaplardan birisi’, *bitig* sözcüğünün de ‘kitap, mektup, kutsal kitap, Kur’an-ı Kerim’ (Üşenmez, 2006: 161); Harezmi Türkçesi döneminde *bitig* ‘mektup, amel defteri, kitap, masal, efsane’ (Sağol, 1993: 576); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *biti/bitig* ‘kitap, yazı, mektup’

(Karaatlı vd. 2007: 33); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *biti/bitik* ‘mektup, yazılmış şey; defteri-i âmâl, senet, belge’ (Dilçin, 1983: 36) ve Çağatay Türkçesi döneminde *biti* ‘mektup’ (Atalay, 1970: 130) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Tarama Sözlüğü’nde *biti* sözcüğü ‘mektup, yazılmış şey; defteriamal; senet, belge’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

*Bir **biti** yaz Mısr’a varsın bir kişi
Söylesin anda ana üşbu işi* (Yuz. Şeyd. XIII. 24)

*Muhammed ümmetinin **bitilerin** ak kılğıl* (Tebareke. XIV. 24)

*Gelin ana yazımız hem bir **biti**
Muhkem olsun aramızda bu satı* (Yuz. Şeyd. XIII. 15)

Derleme Sözlüğü’nde ‘defter’ anlamında Afyon; Taçin *Bünyan-Kayseri’de; ‘mektup’ anlamında Cebel *Eğirdir-Isparta; Yenipazar-Aydın; İzmir; Türkistan, Zonguldak; *Beşiktaş-İstanbul; Çorum; Ankara’da; ‘kitap’ anlamında *Lapseki-Çanakkale; *Niksar-Tokat’ta; ‘forma, kitap parçası’ anlamında Ahırköy *Söğüt-Bilecik’te; ‘muska’ anlamında Çankırı’da; ‘vesika, vekâletname, senet, kart, kimlik cüzdanı, tezkere’ anlamında Şabanözü *Polatlı-Ankara’da; ‘yazman’ anlamında *Osmancık-Çorum’da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *biti* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

6. **Bolay ki:**

Bolay ki sözcüğünü *Mesîhî Divânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Bolay ki top olam diyü esbüñ otazına
Kendüyi vay ki zeyn ider çar-ı hîle-kâr (K. 17/36)

ılur düşnâm her dem atlüme yâr
Duâsı ola **bolay ki** mücerreb (G. 16/3)

Aldı eline tîr-i azâ vü kemân ecel
Bolay ki beni eyleye yâ Rab nişân ecel (G. 147/1)

Bolay ki derleyem diyü budur örtündügin çat çat
Ki kendüye şovuk şovuk aldurup olmuş nā-tüvān gonca (G. 213/2)

Sünbül çemende şāne-i zülfüñe reşk ider

Bolay ki bād-ı şubḥ irişüp anı taraya (G. 246/3) beyitlerinde *bolay ki* sözcüğünün ‘ola ki’ anlamında beş (5) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Bolay ki sözcüğünün okunuşu ile ilgili tartışmalar vardır. Türkiye’deki araştırmaların çoğunda *bolay ki* şeklinde ele alınan sözcük Aziz Merhan tarafından *bulay ki* şeklinde okunmaktadır. Merhan sözcüğü yapı bakımından incelediğinde *bu+lay* şeklinde vermektedir. Merhan’a göre buradaki *bu* kökü işaret zamiri, *+lay* eki de ‘gibi’ anlamı veren ektir. Bu durum neticesinde sözcüğün ‘bunun gibi’ anlamına geldiği belirtilmektedir (Merhan, 2016: 65-68).

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi dönemlerinde rastlayamadığımız *bolay ki* sözcüğünün Harezmi Türkçesi döneminde *bolğay kim* ‘belki, mümkündür ki, umulur ki’ (Sağol, 1993: 5809; Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *bolğay* ‘ola ki, belki’ (Karaatlı vd. 2007: 34), Eski Anadolu Türkçesi döneminde *bolay ki*, *bola kim*, *bolay kı*, *bolay kim* ‘ola ki, belki, inşallah’ (Dilçin, 1983: 37) ve Çağatay Türkçesi döneminde *bolğay* ‘ola’ (Kaçalın, 2011: 372) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. *Bolay ki* sözcüğü Doğu Türkçesinin bir özelliğidir. Mesîhî tarafından bu sözcüğün kullanımı oldukça dikkat çekicidir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde sözcüğün Karayim Türkçesinde *buley* ‘böyle, bu suretle, böylece’; Kumuk Türkçesinde *bulay* ‘böyle’; Karaçay-Balkar Türkçesinde *bılay*, *bulay* ‘böyle’; Kazak Türkçesinde *bulay* ‘böyle’; Kazan-Tatar Türkçesinde *bulay*, *bolay* ‘böyle’; Başkurt Türkçesinde *bılay*, *bulay* ‘böyle’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Merhan, 2016: 66-67).

Tarama Sözlüğü’nde *bolay ki* (*bola kim*, *bolay kı*, *bolay kim*) sözcüğü ‘ola ki, belki, inşallah’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

İletin anı atama kim sevine

Ağlamaktan ol bolay ki avına (Yuz. Şeyd. XIII. 89)

Geri feryat ede bu gez beni kon

Bolay ki ala idi tāliim ön (Yunus XII-XIV. 30)

Derleme Sözlüğü'nde *bolay ki* sözcüğünün 'bari, keşke, hiç olmazsa, öyle ise' anlamlarında Kılıkış-İzmir, Manisa, *Susurluk-Balıkesir, *Keşan-Edirne, Konyar, Katransa *Kayalar, Selanik'te kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *bolay ki* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

7. *Burtar-*:

Burtar- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda *yüzün burtar-* şeklinde tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Dest-i gevher-pâşuña nice müşâbih ola çün
Bir a tâ idince biñ kez **burtarır yüzün** gumâm (K. 4/31)

Keff-i dürer-efşânuña ebr öyküne mi kim
Biñ kez **yüzini burtarır** idince bir içâ (K. 16/24)

Burtarmasun igen **yüzini** rind-i cām-keş

Kim merhabâ-yı yâr ile gelmez şarâb telh (G. 30/3) beyitlerinde sözcüğün 'yüzünü buruştur-' anlamında üç (3) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi dönemlerinde rastlayamadığımız *burtar-* sözcüğü Harezmi Türkçesi döneminde 'kaşlarını çat-, suratını as-' (Sağol, 1993: 587); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'buruştur-' (Karaatlı vd. 2007: 38); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *burtar-*, *yüz purtar-*, *yğz burtar-* 'yüzünü buruştur-, buruş-' (Dilçin, 1983: 41) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *yüz purtar-*, *yüz burtar-* şeklinde karşılaştığımız sözcük 'yüzünü buruştur-; buruş-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Yüzün burtarır dedi Nakkaş'a hay
Ohu attın u gizledin ahı yay (Süh. XVI. 168)

Ateş tesiriyle çekilip burtarmış deri ve bir veca^c ve mihnete uğramış âdem gibi (Bürh. XVIII-XIX. 182)

Derleme Sözlüğü'nde 'surat as-, burtar-' anlamlarında *Şebinkarahisar-Giresun; Ağrakas *Suşehri-Sivas'ta; 'alın ve yüz buruştur-' anlamında İzmir'de kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *burtar-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

8. *Depre-/Depret-:*

Depre-/depret- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı* 'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Gehvâre-i âdemde iken İsi-yi femûñ
Her dem tekellüm eylemege **depredür** lisân (K. 2/14)

Medhîni yâd itmese kumrı çenâr u servden
Depredür üstine berg-i bîdden hancer nesîm (K. 10/13)

Dest-i âhum nitekim **depretdi** çarhuñ halkasın
Olmadı bu sâ'il-i eşküme bir dem fetḥ-i bâb (G. 11/3)

Depredüince zülfüñi virür Mesîhîñüñ
Ömr-i azîzini yele yek-pâre mirvaḥa (G. 237/7) beyitlerinde sözcüğün
'kımıldat-, harekete geçir-' anlamlarında dört (4) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde rastlayamadığımız *depre-/ depret-* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesi döneminde *tepre-* şeklinde 'hareket et-' (Eraslan, 2012: 608); Karahanlı Türkçesi döneminde 'kımılta-, hareket et-' (Üşenmez, 2006: 400); Harezmi Türkçesi döneminde *tepret-* şeklinde 'sallan-, silkele-, hareket ettir-, kımıldat-' (Sağol, 1993: 929); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *depret-* (*tebret-*, *tepred-*, *tepret-*, *tipret-*) şeklinde 'hareket ettir-, kımıldat-' (Karaatlı vd. 2007: 59); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *depret-* şeklinde 'titret-, yerinden oynat-, tahrik et-, kımıldat-, harekete getir-, sars-' (Timurtaş, 2012: 287) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *depret-* sözcüğü 'kımıldat-, sars-, harekete geçir-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Dudağın **depretti** Yusuf söyledi
Allah anı gerü bütün eyledi (Yuz. Şeyd. XII. 30)

Esen oldukça başım **depredem** kol
Ayağımdan gerek kim yıprana yol (Işk. XIV. 196-1)

Derleme Sözlüğü'nde *debret-* şeklinde karşımıza çıkan, 'hareket ettir-, kımıldat-' anlamına gelen sözcüğün *Şuhut-Afyon ve Giresun'da kullanıldığı görülmektedir. Sözcüğün *depert-* şekliyle de *Simav-Kütahya, Niğde ve Konya'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *depre-/depret-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

9. *Dirgür-*:

Dirgür- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Lebûñ **dirgürmege** cânlar virürken
Gözûñ **çatlûme** her dem niyet eyler (G. 65/5)

Hey derdmend **dirgüreyin** mi seni didûñ
Bunun gibi laîfeyi ço âdem öldürür (G. 91/4)

Ben kûlnı sağ koyup ğayrıyı çatl itdi niğâr
Âh kim anları **dirgüreyin** öldürdi beni (G. 251/5) beyitlerinde *dirgür-* sözcüğünün 'dirilmek' anlamında üç (3) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Dirgür- sözcüğünün Köktürkçe döneminde *tirgür-* şeklinde 'dirilt-' (Gabain, 1988: 59); Eski Uygur Türkçesi döneminde 'dirilt-' (Eraslan, 2012: 610); Karahanlı Türkçesi döneminde 'dirilt-' (Üşenmez, 2006: 409); Harezmi Türkçesi döneminde 'dirilt-, canlandır-, hayat ver-' (Sağol, 1993: 938); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *tirgüz-* (*tirgiz-*, *tirkir-*, *tirkiz-*) şeklinde 'dirilt-, canlandır-' (Karaatlı vd. 2007: 277); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *dirgür-*, *dirgir-*, *dirür-* 'dirilt-, ihya et-' (Dilçin, 1983: 69); Çağatay Türkçesi döneminde *tirgüz-*, *tirküz-* 'hayat ver-, can ver-, canlandır-' (Yılmaz, 2016: 393) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Tarama Sözlüğü'nde *dirgür-* sözcüğü 'dirilt-, ihya et-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Öldüren ol, **dirgüren** ol, Yunus imdi Hak ile ol
İsi bigi **dirgüre** ölmüşleri (Ga. XIV. 237)

Derleme Sözlüğü'nde *dirgür-* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *dirgür-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

10. *Ir-*:

Ir- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

İrilmaz sînenen fikri raķîbüñ
Ki olur kâfir cehennem içre lâbiş (G. 24/3)

Beñzer ol Hind heķîmine şehâ kaşuñ kim
Başı ucından **irilmaz** bu iki haştelereñ (G. 128/4)

Didüm gözüm yaşın ırmaķ idip **ırma** işigüñden
Gülüp ol serv-ķâmet didi ben bîzâram ırmaķdan (G. 192/4)

Deñizde yürüdüğün Hızırı bildüm andan kim
İrilmadı haţ-ı sebzüñ bu çeşm-i giryândan (G. 195/5) beyitlerinde *ir-* sözcüğünün 'ayrıl-' anlamında dört (4) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde *ırak* şeklinde karşımıza çıkan sözcük 'ırak, uzak' anlamına anlamına gelmektedir (Tekin, 2014: 141). Sözcüğün Eski Uygur Türkçesi döneminde *irat-* şeklinde 'uzaklaştır-, ayrıl-, terk et-' (Eraslan, 2012: 571); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *ırak-* şeklinde 'uzaklaş-' (Karaatlı vd., 2007: 101); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *ir-* şeklinde 'ırak et-, uzaklaştır-' (Timurtaş, 2012: 294) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi dönemlerinde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *ir-* sözcüğü 'ayır-, cüda kıl-, ayrıl-, geç-, uzaklaş-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Anınçün dost yüzünden gözün ırmaz
Buçuk saat bu ansuz hiç dem ırmaz (Yunus. XIII-XIV. 36)

Geçen gece candan ırıp gitmişem
İgen korkuben gey ırıp yatmışam
Bana anca zahmet değil idi az
Bir iş oldu kim kılılmazam namaz (Süh. XIV. 211)

Derleme Sözlüğü'nde 'uzaklaştır-, ayır-, kov-' anlamlarına gelen sözcüğün Güney *Yeşilova-Burdur, İzmir ve çevresi, *Savaştepe-Balıkesir, Tokat-Eskişehir,

Samsun, *Merzifon ve köyleri-Amasya, *Artova-Tokat, Kuzköy *Ünye-Ordu, Afşar Aşireti, Pazarören *Pınarbaşı-Kayseri, *Bor-Niğde, Civanyaylağı *Mersin, *Silifke-İçel, Ceylân *Fethiye, Yerkesik-Muğla'da kullanıldığı görülmektedir. 'Ayr-' anlamında Gökönak *Şarkikaraağaç-Isparta, *Kula-Manisa'da da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *ır-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

11. İgen:

İgen sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Devletümüñ defterin dürme **igende** ey felek
Yohsa defterdâra vallâhi iderven arz-ı hâl (K. 13/11)

İgende âhumuz almasun ol yâr
Od ile penbenüñ ne oyunu var (§. 153)

Zülfüñe karşı beni izâruñ ne hoş yaçar
Ağşama karşı hod **igen** olmaz güneşde tâb (G. 13/1)

Burtarmasun **igen** yüzini rind-i cām-keş
Kim merhabâ-yı yâr ile gelmez şarâb telh (G. 30/3)

Zâhidâ öğme ol cihân **igen**
Gör e bu da ne hoşça âlemdir (G. 63/2)

Zülfüñi yigma Mesîhî müstmendüñden **igen**
Kim o miskîn dağı senüñ ayağıñ toprağıdur (G. 94/7)

Ey Mesîhî aşkuña **igende** mağrûr olma kim
Sen degülsin yaluñuz âlemde ser-gerdân-ı hüsn (G. 170/5)

Yetiş ruhsârma irişmedin zülf
İgen eglenme kim gicelüdür gün (G. 173/4)

Ref-i burka° kııl güle ki **igende** zîbâlanmasun
Serve arz-ı kâmet it bir dağı ra°nâlanmasun (G. 176/1)

Büyüklenme **igen** ey tãrem-i çarh
Der-i cânâneden a°zam degülsin (G. 190/5)

Dilā tarılma **igen** çün muḳābil oldı ḥaḳuñ
Ḥaṭā vü ma°şiyetüñe aṭā vü mağfireti (G. 261/5)

Ḳılmasun arz şabā baña hevā-dārlığı
Şatmasun bize **igende** bu ḥarīdārlığı (G. 268/1)

Ḳabā ile kişi faḥr itmesün kim
Dil-āverler **igen** sevmez ḳarayı (G. 273/2) beyitlerinde *igen* sözcüğünün ‘çok’ anlamında on üç (13) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi dönemlerinde rastlayamadığımız *igen* sözcüğünün Harezmi Türkçesi döneminde *iñen* ‘çok, pek çok’ (Tokay, 2017: 443), Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *iñen (igen, iken, inen)* ‘çok, en, pek’ (Karaatlı vd. 2007: 112), *iñen* ‘; Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘pek, çok, o kadar’ (Timurtaş, 2012, 295) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü’nde *iğen (igen, igende, iğende, iğın)* şeklinde karşımıza çıkan sözcük ‘çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Bize bizden ulular **iğen** iyi hulular
Şol iyi amelliler haber şöyle der gider (Yunus. XIII-XIV. 334)

Ben **iğen** zaifin, yüz kamçı götürümez (Yüz. Ha. XIV. 209)

Derleme Sözlüğü’nde *iñen* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *igen* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

12. *İlişir*:

İlişir sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Terk eylemek bu âlemi âsân idi velî
Fi’l-cümle yâr ğamzesidür **ilişirümüz** (G. 101/2)

Şehründe kim ṭururdu senüñ ey ḳaşı kemān

Peykân-ı tûrûñ olmasa ger **ilişirümüz** (G. 102/2) beyitlerinde *ilişir* sözcüğünün ‘ilişik, alaka’ anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Türkçenin tarihî dönemlerini incelediğimizde Köktürkçe döneminde rastlayamadığımız sözcük Eski Uygur Türkçesi döneminde *il-* ‘iliştir-’ (Eraslan, 2012: 572); Karahanlı Türkçesi döneminde *il-* ‘iliş-, bağlantı kur-’ (Üşenmez, 2006: 229); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *il-* ‘değ-, dokun-, iliş-, tut-’ (Karaatlı vd. 2007: 109); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *ilişir* ‘ilişik, alaka’ (Dilçin, 1983: 115); Çağatay Türkçesi döneminde *il-* ‘iliş-, bent et-, gözüne iliştir-, iltifat et-’ (Kaçalın, 2011: 947) anlamında kullanıldığı görülmektedir Sözcüğün kullanımına Harezmi Türkçesi döneminde rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü’nde *ilişir* sözcüğü ‘ilişik, alaka’ anlamına gelmekte olup yukarıda andığımız beyit tanık olarak verilmiştir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Derleme Sözlüğü’nde *ilişir* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *ilişir* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

13. *İlt-*:

İlt- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Dehân-ı yârı yûri yok hêsâbına şay kim
Âdem diyârına **iltür** seni ol emr-i muhâl (K. 9/8)

Ğabre iletdüm hayâl-i halûñi
Daneyi **iltür** nite kim hâke mür (G. 45/5) beyitlerinde *ilt-* sözcüğünün ‘ilet-’ anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir

İlt- sözcüğünün Köktürkçe döneminde ‘alıp götür-’ (Tekin, 2014: 144); Eski Uygur Türkçesi döneminde ‘götür-’ (Eraslan, 2012: 573); Karahanlı Türkçesi döneminde ‘ilet-, götür-’ (Üşenmez, 2006:230); Harezmi Türkçesi döneminde ‘gider-, ortadan kaldır-, izale et-’ (Sağol, 1993: 671); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ‘ilet-, götür-, ulaştır-’ (Karaatlı vd. 2007: 110); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘ilet-, götür-’ (Timurtaş, 2012: 296) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde Başkurt Türkçesinde *iltiv* ‘ilet-’; Tatar Türkçesinde *iltü* ‘ilet-’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 380).

Tarama Sözlüğü’nde *ilt-* sözcüğü ‘götür-, yerine ulaştır-, eriştir-’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Tarrar ger iltürse hama rahtı revadur
Çün kafilede bir kişi bīdar bulunmaz (Nesimi. XVI. 20)

Derleme Sözlüğü’nde *ilt-* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *ilt-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

14. *İrgür-*:

İrgür- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Tîğ-1 çengâliyle bâz **irgürmesün** diyü zarar
Mürğ-1 mazlûma zırılırlar giydürür ahdüñde dām (K. 4/23)

Vaşluña **irgürüp** bizi mehcür itme çün
Ba’de’ş-şefâ’a olmaz imiş mü’mine azâb (K. 7/22)

Midhatuñ göklere **irgürse** Mesîhî ne ola çün
Nerdübân aldı aña işbu suñur-ı eş’âr (K. 8/42)

Bahâr-1 ömr-1 adüña huzân **irgürüben**
Vire murâduñı Hâk bi’l-güdüvvi ve’l-aşâl (K. 9/42)

İrgürelden göklere kuhl-ı gubar-ı rāhuñı
Eylemişdür mihr ü māhuñ dīdesin enver nesīm (K. 10/19)

Ne halel vire zamīrüne dem-1 berd-i adū
Şem’-1 hūrşīde ziyān **irgüre** mi bād-1 seher (K. 15/12)

Diyemezven kim basî-i hāke **irgür**
Melekler vaşfidur eflāke **irgür** (Ş. 34) beyitlerinde *irgür-* sözcüğünün ‘ulaştır-’ anlamında sekiz (8) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

İrgür- sözcüğünün Köktürkçe döneminde *irtür-* şeklinde ‘eriş-’ (Tekin, 2014, 144); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *irgür-* şeklinde ‘ulaştır-, eriştir-’ (Timurtaş,

2012: 297); Çağatay Türkçesi döneminde *irgür-* ‘gittiği yere kadar götürmek, sonuna kadar götürmek’ (Erbay, 2008: 288) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Eski Uyгур Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi ve Eski Kıpçak Türkçesi, dönemlerinde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü’nde *erür-* (*ergür-*, *irü-*, *irgür-*, *irgir-*, *ergin-*) şeklinde karşımıza çıkan sözcük ‘ulaştır-, eriştir-’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Sözl., E.t: 11.03.2019).

Şükr kıldı Haka ol devlet issi
İrürdü devlete akli bilisi (Yunus. XIII-XIV. 15)

Kulmın istediğın verir Çalap
İrgürür her kim neye kılssa taleo (Ga. XIV. 125)

Derleme Sözlüğü’nde *irgür-* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Sözl., E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *irgür-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Sözl., E.t: 11.03.2019).

15. *İrte*:

İrte sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Benüm suçum şorılursa temâmet
Birine daği degmez **irte** nevbet (Ş. 21)

Ço bugün hüsine yâr itsün gurür
İrte hattı gelicek yüzine ur (G. 45/1)

Ey Mesîhî o güneş yüzlü nigârı her şeb
Eşk ü âh aşğa yukaru arar **irteye** dek (G. 138/5)

Nigāruñ alnına kıblem didüm dün
Didi yüzüme dirsın **irte** bir gün (G. 173/1) beyitlerinde *irte* sözcüğünün ‘yarın’ anlamında dört (4) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız *irte* sözcüğünün Eski Uyğur Türkçesi döneminde ‘yarın, sabah, erken’ (Eraslan, 2012: 574); Karahanlı Türkçesi döneminde ‘erte, sabah’ (Üşenmez, 2006: 233); Harezmi Türkçesi

döneminde ‘sabah’ (Hacıeminoğlu, 1997: 76); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ‘yarın, ertesi gün, sonra, seher vakti, sabah vakti’ (Karaatlı vd. 2007: 114); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘erte’ (Timurtaş, 2012: 297); Çağatay Türkçesi döneminde ‘yarın, sabah’ (Atalay, 1970: 47) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde *irtä* şekliyle Başkurt Türkçesinde ‘sabah’; Tatar Türkçesinde ‘sabah’ (Ercilasun, 1992: 728-729) anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Tarama Sözlüğü’nde *erte* (*irte*) şeklinde karşımıza çıkan sözcük ‘ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Bir gece yatur iken ol düş görür
İrte turur anı Ya’kub’a sorur (Yuz. Şeyd. XIII. 2)

İbrahim gece irteye değin uyumadı değin uyumadı (Tebareke. XIV. 27-2)

Derleme Sözlüğü’nde ‘gündüz’ anlamına gelen sözcüğün Böğrüdelik *Cihanbeyli- Konya’da; ‘karanlık, gece’ anlamında da Köşker-Kırşehir’de kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *irte* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

16. İssi:

İssi sözcüğünü *Mesîhî Divânı*’nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Yüri var ihtiyāruñla Mesîhî

Yine **issine** teslîm eyle cānuñ (G. 136/6) beytinde *issi* sözcüğünün ‘sahip’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Türkçenin tarihî dönemlerini incelediğimizde Eski Anadolu Türkçesi döneminde *is*, *issi* sözcüğünün ‘sahip, malik’ anlamında kullanıldığı görülmektedir (Dilçin, 1983: 117).

Tarama Sözlüğü’nde *is* şeklinde karşımıza çıkan sözcük ‘sahip, malik’ anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

*İmdi dinle işitin üşbu sözü
Ol Zeliha Mağrip **issiniñ** kızı (Yuz. Şeyd. XIII. 22)*

*Şükür kıldı Haka ol devlet **issi**
İrürdü devlete aklı bilisi (Yunus. XIII-XIV. 15)*

Derleme Sözlüğü'nde *issi* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *issi* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

17. **Ƙanda/Ƙanı/Ƙanğı:**

Ƙanda/kanı/kanğı sözcüklerini *Mesihî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Ƙanda ise bir gice arz-ı cemâl eyler diyü
Nâzır olmışlardı mağribden yaña hep hâş u âm (K. 4/9)

Altun üsküflü silah-dâruñ durur hürşid kim
Ƙanda gitseñ götürür yanuñca tiğ-ı zer-nişân (K. 5/19)

Ƙande rağbet yoğ nite güyâ ola tütî-i tab°
Hiç elhân ide mi bülbül çün ola berd ü sîr (K. 11/23)

Çünkü dilber yağmadı cevır odına âşıkları
Yir ü gök ya **Ƙandan** oldu püt-şerâr u pür-duhân (K. 14/5)

Ƙatı gönüllü şanemlerle çalışur eşk-i çeşm
Ƙanda ise taşlar ile döginür âb-ı revân (K. 14/26)

Ƙanda ki cem° olup ide mey şohbetin bular
Ol meclis içre gözlerümi iki câm Ƙıl (Ş./İh. 4)

Uşşâğa **Ƙandalıguñ** ider kebkebüñ ayân
Şol necmler gibi ki ola azmışlara hüdâ (G. 3/3)

Zahm-ı tîrûñ açmasa Ƙutlu Ƙapu
Göñlüme **Ƙandan** irürdü fetğ-i bâb (G. 13/5)

Şüfiyi gör ki irişenüñ aybını çeker
Her **Ƙanda** diñler isem anı sözi küllî ayb (G. 15/3)

Haṭṭ-ı lebüñle irdi yine cānuma ğubār
Her **ķanda** ise fitneye bā'ış şarāb olur (G. 43/2)

Vay ki öper leb-i cānānı Mesīḥī ol ḥāl
Çāšnīgīr olur **ķanda** ise **ķanda** meges (G. 103/8)

Şīrīn lebünde ğoreli ḥāl-i siyāhuñı
Ġörseñ te'erruķını ki **ķanda** uçar meges (G. 104/3)

La'üñde ḥālüñe kılalıdan nazār meges
Ġörseñ şehā zevālını **ķanda** uçar meges (G. 105/1)

Raḥt-ı aķluñ başına şu koydı bu seylāb-ı aşķ
Ķanda ise ğālib olur şeyḥ-i aķla şāb-ı aşķ (G. 122/1)

Ķanlu yaşımdan itseñ añā ğüşvārunı
Ķanda olur o deñlü ğüzel āb-dār la'ı (G. 143/2)

Ey Mesīḥī ķomadı şu gibi hercā'ıliĝin
Ķanda kim bir serv-ķad ğörse añā aķar ğöñül (G. 145/5)

Ķanuma ğirdükçe aķıdur ğözümüñ yaşını
Ķanda ise kılıcuñ yüzi şuludur dostum (G. 162/2)

Ķatı ğöñüllü şanemlerle çalışur eşķ-i çeşm
Ķanda ise taşlar ile döĝinür āb-ı revān (G. 181/5)

Her dem şalınur iki yaña bir ķanad ile
Ķanda uçar irem mi şanur yāra mirvaḥa (G. 237/6)

Her zerre şāmit olup urur ğül gibi ķulaķ

Her **ķanda** kim Mesīḥī-i bülbül-kełām ola (G. 247/5) beyitlerinde *ķanda*
sözcüĝünün 'nerede' anlamında yirmi bir (21) örnekte kullanıldıĝı ğörülmektedir.

Zemāne salṭanatında beķā uman ğörsün
Ki **ķanı** Ḥusrev ü Dārā vü Ķayşer u Tekfūr (K. 19/23)

Ķanı ol āşaf-ı şadr-ı a'zam
Ķanı ol ṭabl u ālem ḥayl ü ḥaşem (Tb. IV/1)

Ķanı ol zübde-i erkān ki anuñ
Cüdna reşķ ider idi Hātem (Tb. IV/2)

Zülfüñ örter yüzüñi ğayret-i İslām **ķanı**
Dīni setr eylemesün di anı imānuñ için (G. 191/4)

Ƙanı ol ālem ki la'lüñ derdüme dermān idi
Yüzüñ ile küfr-i zülfüñ baña dīn īmān idi (G. 254/1)

Yāra bir tuħfe **Ƙanı** medħ u senādan ğayrı
Aña lā'ıķ nem ola ğayr duādan ğayrı (G. 284/1) beyitlerinde *Ƙanı* sözcüğünün
'hani' anlamında yedi (7) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Ƙanġı yaña gideyüm kim şeş-cihātum baġladı
Ol iki zülf ü ol iki göz ile ol iki Ƙaş (G. 107/8) beytinde *Ƙanġı* sözcüğünün
'hangi' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde -*KA* ekinin yönelme, bulunma ve ayrılma olarak üç mekân için kullanıldığı görülmektedir. Bugün eskicil bir özellik kazanan *ka* kelimesinin başka şekillerle bir araya gelerek oluşturduğu soru zamiri çekimlerini neredeyse tüm Türk lehçelerinde görmek mümkündür. Özdemir, bu yapının bugün sadece Halaç Türkçesinde *ka* 'nerede' anlamıyla herhangi bir çekime girmeden kök halinde kullanımının olduğunu belirtmektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Özdemir, 2017: 17-21).

Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde soru zamiri olarak karşımıza çıkan *ka* kökünün çekimli şekilleri görülmektedir: Köktürkçe döneminde *kanı* 'hani, nerede', *kantan* 'nereden'(Tekin, 2014: 147); Eski Uygur Türkçesi döneminde *Ƙanı* 'hani', *Ƙanta* 'nerede' (Eraslan, 2012: 576); Karahanlı Türkçesi döneminde *Ƙaçan* 'ne zaman', *Ƙalı* 'nasıl', *Ƙança* 'nereye', *Ƙanda* 'nerede', *Ƙayu* 'hangi, hani' (Akalin, 1979, 167); Harezmi Türkçesi döneminde *Ƙayu* 'hangi', *Ƙaçan* 'ne zaman', *Ƙanı* 'hani', *Ƙança* 'nereye', *Ƙanda*, *Ƙayda* 'nerede, nereye', *Ƙandın*, *Ƙaydın* 'nereden' (Eckmann, 2017, 19); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *Ƙanda* 'nerede', *Ƙandan* 'nereden', *Ƙanġı* 'hangi', *Ƙanı* 'hani' (Karaatlı vd. 2007: 125); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *kanda* 'nerede', *kandan* 'nereden', *kangı* 'hangi', 'hangi', *kanı* 'nerede, hani', *kankı* 'hangi' (Timurtaş, 2012: 299); Çağatay Türkçesi döneminde *Ƙay* 'ne, hangi, nere, hangi, nereye', *Ƙaybir* 'hangisi', *Ƙay sarı* 'ne tarafa', *Ƙay sarıdın* 'nereden', *Ƙayan* 'ne taraf, nereye', *Ƙayangā* 'ne tarafa, nereye', *Ƙayan kim* 'nereye ki', *Ƙayda* 'nerede', *Ƙaydın-Ƙaydan* 'nereden', *Ƙaydaġ* 'ne cins, ne tarz', *Ƙaysı-Ƙaysı* 'hangi, hangisi', *Ƙaysı bir* 'hangi biri', *Ƙayu-Ƙayı* 'hangi', *kanda* 'nerede', *Ƙandın* 'nereden', *Ƙanı* 'hani', *Ƙaçan* 'ne zaman, nasıl', *Ƙaçanġaça* 'ne zamana kadar',

ķandaĝ-ķandaķ ‘ne kadar’, *ķanĝı-ķankı* ‘hangi’ (Argunşah, 2013, 369) çekimlerinin kullanıldıĝı görölmektedir.

Çaĝdař Türk lehçeleri incelendiĝinde Başkurt Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesinde *kayda* ‘nerede’ (Ercilasun, 1992: 646); Tatar Türkçesinde *kayda* ‘nerede’ (Ercilasun, 1992: 647); Başkurt Türkçesinde *kaya* ‘nereye’, Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *kayda* ‘nereye’ (Ercilasun, 1992: 646); Başkurt Türkçesinde *kayda*, Kazak Türkçesinde *kāni*, Kırgız Türkçesinde *kana*, *kayda* ‘hani (nerede)’ (Ercilasun, 1992: 310); Özbek Türkçesinde *kani*, Tatar Türkçesinde *kayda* ‘hani (nerede)’ (Ercilasun, 1992: 311); Başkurt Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde *kaysı* ‘hangi’ (Ercilasun, 1992: 308); Tatar Türkçesinde *kaysı* ‘hangi’, Özbek Türkçesi ve Uygur Türkçesinde *kaysi* ‘hangi’ (Ercilasun, 1992: 309) çekimlerinin kullanıldıĝı görölmektedir.

Tarama Sözlüĝü’nde *kanda* sözcüĝü ‘nerede, nereye’; *kani* sözcüĝü ‘hani, nerede’; *kanĝı* (*kankı*) sözcüĝü ‘hangi?’ anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Ol Zeliha şöyle kim sevdi anı

Kanda varsa eydürdü Yusuf **kani** (Yuz. şeyd. XIII. 29)

Sever idi Yusuf’u nidem anı

*Geldi sordu Ya’kub’a Yusuf **kani*** (Yuz. şeyd. XIII. 5)

Haberin ver bana dir bir söylegil

Kankı ildensin hikāyet eylegil eylegil (Yuz. şeyd. XIII. 45)

Derleme Sözlüĝü’nde *ķanda/ķanı/ķanĝı* sözcüklerinin kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadıĝımız *ķanda/ķanı/ķanĝı* sözcükleri eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

18. **ķannıř**:

ķannıř sözcüĝünü *Mesīhī Dīvānı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Güzel ezberlemiş **ķannıř** kitānın

İyü tařsīl kılmış řīve bābın (ř. 75)

Belâlar çekse tañ mîdur Mesîhî
Ki bir **ķannişlü** dildâr âşıkıdır (G. 76/5) beyitlerinde *ķanniş* sözcüğünün ‘cilde’ anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Türkçenin tarihî dönemlerini incelediğimizde Eski Anadolu Türkçesi döneminde *ķanniş*, *ķaňlış* sözcüğünün ‘naz, eda, fitne, fattanlık’ anlamında kullanıldığı görülmektedir (Dilçin, 1983: 125).

Tarama Sözlüğü’nde *kanniş* (*kaňlış*) şeklinde karşımıza çıkmakta ve ‘naz, eda, fitne, fattanlık’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Amma ol ki katır kaňlışlu ve eşek cümbüşlüdür, oldur ki köprü geçmez katır gibi huyun terketmez (Tibr. XVI. 220)

Ol bed-huy-ı büzürg-ķannişa ol pîr-i hurdegîr sezeniş yüzünden dedi...(Nigâ. Ter.XVII. 197-2)

Derleme Sözlüğü’nde *ķanniş* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *ķanniş* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

19. **ķarañu:**

ķarañu sözcüğünü *Mesîhî Dîvâm*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Zülfüñ içre la^elüñe öykündügiçün Hızrdan
ķarañu gizlenüp kırtılmaz âb-ı hayât (Mengi, 2014: 123)

Gözüm gönüm **ķarañuluk** olupdur hecrüñ irelden
Nitekim gice irişdükte dolar baħr ü ber zulmet (G. 22/2)

Zülf-ı şeb-rengüñ durur aķ gösteren ruhsâruñı
Kim çerâguñ şu^elesin ey mâh **ķarañu** açar (MG. 70/4) beyitlerinde *ķarañu* sözcüğünün ‘karanlık’ anlamında üç (3) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız *ķarañu* sözcüğü Eski Uygur Türkçesi döneminde *ķarañgu* ‘karanlık’ (Eraslan, 2012: 577); Karahanlı Türkçesi döneminde ‘karanlık’(Üşenmez, 2006: 247); Harezmi Türkçesi döneminde ‘karanlık’ (Sağol, 1993: 6969; Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *ķarañu* ‘karanlık’

(Karaatlı vd. 2007: 127); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘karanlık, zulmet’ (Timurtaş, 2012: 299), Çağatay Türkçesi döneminde *karañgu* ‘karanlık’ (Kaçalın, 2011: 953) anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde Azeri Türkçesinde *garanlık*, Başkurt Türkçesinde *karañgılık*, Kazak Türkçesinde *karañgılık*, Kırgız Türkçesinde *karañgılık*, Özbek Türkçesinde *käräñgılık*, Tatar Türkçesinde *karañgılık*, Türkmen Türkçesinde *garañkılık*, Yeni Uygur Türkçesinde *karañguluk* şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 438-439).

Türkiye Türkçesinde *karanlık* şeklinde karşımıza çıkan sözcük Karadoğan’ında belirttiği gibi *karañuluk* şeklinden gelmektedir (*karañguluk*<*karanguluk*<*karagu* [lık]). Kelime şekil bilgisi açısından incelendiğinde şu şekilde ayrımını yapmak mümkündür: (*kara-n-gu-lik*) *kara* isim kökö, *n* türeme ses, *gu* isimden isim yapım eki, *lik* isimden isim yapım eki (Ayrıntılı bilgi için bk. Karadoğan, 2017: 117-123).

Tarama Sözlüğü’nde *karañu* sözcüğü ‘karanlık’ anlamına gelmektedir. (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Sorucular geleler soru hisap soralar

Karañu sin içinde otura yanımıza (Yunus. XIII-XIV. 73)

Derleme Sözlüğü’nde *karanu* sözcüğünün ‘karanlık’ *Zile-Tokat’ta, *karankuluğ* şeklinde Kerkük’te kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *karañu* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

20. Key:

Key sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Gerçi vâfir aqçe dökdi yer yüzine âsumân
Kaht olup lîkin maîşet bâbı oldı **key** asîr (K. 11/8)

Cihânda işbu çarh-ı kec-revişden
Bu gerdiş **key** muhâlîfdür be hey yâr (G. 86/2)

Dehānı ile vüs^{at} umma ey dil
Ki olmaz vaqt-i teng içinde iş **key** (G. 266/5)

Key revān geştī ber reh-i mıştar
Ger nes-būdī qalem aşā-yı suhan (Kt. 2/7) beyitlerinde *key* sözcüğünün ‘çok’ anlamında dört (4) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız *key* sözcüğü Eski Uygur Türkçesi döneminde *ked* şeklinde karşımıza çıkmakta ve ‘pek, çok, güçlü, üstün’ anlamlarına gelmektedir (Eraslan, 2012: 578). Karahanlı Türkçesi *key* sözcüğü ‘çok, pek’ (Üşenmez, 2006: 264); Harezmi Türkçesi döneminde ‘çok’ (Sağol, 1993: 720); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ‘iyi’ (Karaatlı vd. 2007: 142); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘pek, çok’ (Timurtaş, 2012: 92) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesinde *key* sözcüğünün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü’nde *key* (*gey*) sözcüğü ‘çok, pek, gayet, pek çok; iyi, iyice, hakkıyla; uygun, muvafık, münasip, layık, doğru, yerinde; büyük, muhteşem’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Döndü Yusuf söyledi o Arab’a
*Bir ağaç gördün mü anda **key** kaba* (Yuz. Şeyd. XIII. 45)

*Bizi hoş ağırladı **key** toyladı*
Verdi buğday bize görklü söyledi (Yuz. Şeyd. XIII. 68)

*Muabbir eydür ana **keydür** için*
İki altın ver bana yoram düşün (Yuz. Şeyd. XIII. 12)

*Yolda meğer var idi bir **key** ağaç*
Yak’ub anda oturmuştu susuz aç (Yuz. Şeyd. XIII. 9)

Derleme Sözlüğü’nde *key* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *key* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

21. *Kimesne*:

Kimesne sözcüğünü *Mesihî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Çün şağrısına kāmçı uram çevre bākınup
Şanur **kimesne** tahta kaqar anı ince yar (K. 17/22)

Başiret ile gözet kim maḥall-i ḥādīşedür
Bulur mı **kimsene** luḫf u kıllur mı kişi ḥuzür (K. 19/5)

Diye bir nükte ağızñçün Mesīḥī
Kimesne bulmaya ma[°]nā muḫarrer (G. 80/6)

Çarḫ ayına ne sūret ile ğırre ola kim
Baqmaz **kimesne** gice ile inen ayına (G. 222/4)

Cānā raḫībi luḫf idüp el üzre tıtma kim
Görmez **kimesne** zāğa maḥal serv talımlı (G. 252/3)

Eger sehv eyleyüp öykünmeyeydi la[°]lüñe ḥātem
Kimesne aña dimezdi gözi üstinde var qaşı (G. 281/4) beyitlerinde *kimesne* sözcüğünün ‘kimse’ anlamında altı (6) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi dönemlerinde kullanımına rastlayamadığımız *kimesne* sözcüğü Harezmi Türkçesi döneminde *kim erse* ‘herhangi biri, bazısı’ (Sağol, 1993: 737); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *kimesne* ‘kimse’ (Karaatlı vd. 2007: 149); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *kimsene*, *kimerse* ‘kimse’ (Timurtaş, 2012: 302); Çağatay Türkçesi döneminde *hiç kimerse* ‘hiç kimse’ (Eckmann, 2017: 123) şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Tarama Sözlüğü’nde *kimesne* (*kimsene*) şeklinde karşımıza çıkan sözcük ‘kimse’ anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Buların şahtan korkusu yoktur
Kimesne beğenesi husu yoktur (Yunus. XIII-XIV. 28)

Ol neşeyi kim kimesne bulmadı
Ol kim anı buldu canı ölmedi (Velet. XIII-XIV. 78)

Derleme Sözlüğü’nde *kimesne* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *kimesne* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

22. **Қоғ-:**

Ƙoç- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Yaluñuz sîm ile senüñ belüñi aldum idi
Nice anuñ gibi **Ƙoçdı** vü ʈolandurdı kemer (K. 15/7)

Beñzer öpdüñ **Ƙoçduñ** ol yarı Mesîhî nitekim
Utanur saña görünmege dehâniyle miyân (G. 179/6)

Bu şehrüñ şimdiki dilberlerine âdet olmışdur
Öpüşmek ğonca-leblere **Ƙocuşmağ** ince bellere (G. 232/3)

Ancak yine kemer **Ƙocar** ol ince belleri
Hâtem öper meger yine ol ağ elleri (G. 259/1)

Hoş zevğ ider cihânda girîbân ile kemer
Ki öper **Ƙocar** ʈuyınca o ra'nâ güzelleri (G. 259/4)

Ben Ƙara günlüye mi Ƙaldı bu firğat gicesi
Rüzı rüzî itme yâ Rab baña işret gicesi
Ben Mesîhî kim **Ƙocar** cānānı vuşlat gicesi
Hâledür kim devr idüpdür mâh-ı tábānı dürüst (Mrb. I/6)

Didüm ki sesi cāme **Ƙocar** tāsadan öldüm
Nāz ile gülüp didi ki Ƙavf itme Ƙabādur (M. 34/1) beyitlerinde *Ƙoç-* sözcüğünün 'sarıl-, kucakla-' anlamında yedi (7) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi dönemlerinde kullanımına rastlayamadığımız *Ƙoç-* sözcüğünün Karahanlı Türkçesi döneminde 'kucakla-' (Üşenmez, 2006: 277); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'kucakla-' (Karaatlı vd. 2007: 152); Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'kucakla-, sarıl-, bağına bas-' (Dilçin, 1983: 142); Çağatay Türkçesi döneminde *Ƙoc-* 'kucakla-, sarıl-, dola-' (Yılmaz, 2016: 242) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Harezmi Türkçesi döneminde *Ƙoç-* sözcüğünün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *Ƙoç-* sözcüğü 'kucakla-, sarıl-, bağına bas-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Reyyan dahi Yusuf'u öper kocar
Sultan oldun dir ana saçu saçar (Yuz. Şeyd. XIII. 51)

...Bağına bastı ve gözlerinden öptü ve **Ƙoçtu** (Si. Da. XIV. 233-1)

Derleme Sözlüğü'nde 'kucakla-, kucaklaş-, sarıl-' anlamlarına gelen sözcüğün *Lapseki-Çanakkale, Çorum, Urfa, Gaziantep, Maraş'ta; *koc*-şeklinde *Yusufeli-Artvin, Diyarbakır'da; *kuc*- şeklinde *Safranbolu-Zonguldak'da; *goç*- şeklinde Bolu'da; *guç*- şeklinde Zarat-Kars ve Erzurum'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *koç*- sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

23. Köp:

Köp sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı* 'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Pür itdi bâğ-ı cihânı figân-ı mürğ-i seher

Ki güller üzre niçün böyle **köp** düşer jâle (K. 6/19) beytinde *köp* sözcüğünün 'çok' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız *köp* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesi döneminde 'çok' (Eraslan, 2012: 584); Karahanlı Türkçesi döneminde 'çok, sık, dolgun, gür' (Üşenmez, 2006:286); Harezmi Türkçesi döneminde 'çok, çoğu, birçoğu' (Sağol, 1993: 757); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'çok, daha çok' (Karaatlı vd. 2007: 158); Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'çok' (Dilçin, 1983: 146) ve Çağatay Türkçesi döneminde 'çok' (Atalay, 1970: 353) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde sözcüğün Başkurt Türkçesinde *küp* 'çok', Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesinde, Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde *köp* 'çok', Tatar Türkçesinde *küp* 'çok' şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 136-137).

Tarama Sözlüğü'nde *köp* sözcüğü 'çok' anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Ne **köp** yahşi hamîyyet kıldınız siz

Yaman gönlüm kılığın bildiniz siz (Hurş. XIV. 56)

Tutmagıl bizge i(ey) can sen dak dahi

Tutmagay **köp** mücrime dak Hak dahi (Kadı. XIV. 588)

Derleme Sözlüğü'nde *köp* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *köp* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

24. *Küy-*:

Küy- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Her dem ki bûy-ı zülfüne bād-ı seher geçer
Ha merhabâ dimek dimeklige **küyme** kaçar geçer (G. 56/1)

Gel al şanemâ cānumı Azrā'ile **küyme**
Ġamzeñ var iken yoğ yire anı kana koyma (G. 230/1) beyitlerinde *küy-* sözcüğünün 'bekle-, beklenti' anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız sözcük Eski Uygur Türkçesi döneminde *kütmäk* 'bekle-' (Caferoğlu, 1968: 124); Karahanlı Türkçesi döneminde *küđ* 'bekle-, zaman ver-, ertele-' (Üşenmez, 2006: 297); Harezmi Türkçesi döneminde *küd-/küy-* 'bekle-, intizar et-' (Sağol, 1993: 777); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *küy-* 'bekle-, sabret-' (Karaatlı vd. 2007: 170); Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'bekle-, sabret-, çevreyi gözetle-' (Dilçin, 1983: 151); Çağatay Türkçesi döneminde *küt-, küd-* 'otlat-, güt-, sakla-, koru-, gözet-, gözle-, vur-, döv-' anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde sözcüğün Özbek Türkçesinde *kütmäk* 'beklemek', Yeni Uygur Türkçesinde *kütmäk* 'beklemek', Kırgız Türkçesinde *kütü* 'beklemek', Kazak Türkçesinde *kütiv* 'beklemek', Başkurt Türkçesinde *kötöv* 'beklemek' şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 58-59).

Tarama Sözlüğü'nde *küy-* sözcüğü 'bekle-, sabret-, temenni et-, intizarda bulun-, etrafı gözetle-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Sevdikli sevdiğiyle bile kopusar yarın
Benim işim yarına küyme bu gün soyaktı (Yunus. XIII-XIV. 144)

Hem Çalap didarı anda görüne
Bu gün iste anı küyme yarına (Ga. XIV. 243)

Derleme Sözlüğü'nde 'gözle-, bekle-' anlamlarına gelen sözcüğün *İnebolu-Kastamonu, Terme *Kavak-Samsun, *Çubuk-Ankara, Konya, *Feke-Adana, *Mut-İçel ve *Alanya-Antalya'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *küy-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

25. *Öñdin*:

Öñdin sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Başına yünler taşınsa tîr-i perrânuñ ne ola
Haşmuña leşkerden **öñdin** ol olur çün kim revân (K. 5/21) beytinde *öñdin* sözcüğünün 'önce' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız *öñdin* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesi döneminde 'önden, önceden, doğu' (Eraslan, 2012: 595); Karahanlı Türkçesi döneminde 'önce, evvel' (Üşenmez, 2006: 332); Harezmi Türkçesi döneminde *öngin* 'önce' (Hacıeminoğlu, 1997: 76); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *öñdin/öñdün* 'önce, ilk önce, önden, önceden, daha önce, avans' (Dilçin, 1983: 168); Çağatay Türkçesi döneminde 'önden, ön taraftan, baştan' (Erbay, 2008: 559) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Eski Kıpçak Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *öñdin* sözcüğü 'önce, ilk önce, önceden, önden, daha evvel; avans' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Kamudan öñdin Zeliha söyledi
Derdini ana hikâyet eyledi (Yuz. Şeyd. XIII. 50)

Derleme Sözlüğü'nde 'önce, ilk önce' anlamlarına gelen sözcüğün Elazığ, Malatya, Sivas'ta; *öndün* şeklinde *Lapseki-Çanakkale'de; *öndin* 'ilk kez, önce' anlamında Çorum'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *öñdin* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

26. *Öñürdü*:

Öñürdü sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Ben kuluñ şağ koyuban gayrılara kaçd itseñ
Beni anlardan **öñürdi** depeler tîğ-i hased (G. 35/3)

Beni dil-haste koyup ayruğı öldürme meded
Ki beni andan **öñürdi** depeler tîğ-i hased (G. 36/1)

Çapuñ pāk itmege ferrāş-ı āhum

Öñürdür her seher bād- şabāyı (G. 273/4) beyitlerinde *öñürdü* sözcüğünün 'önce' anlamında üç (3) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşımıza çıkan *öñürdü* sözcüğünün 'önce, daha önce, ilk önce' anlamında kullanıldığı görülmektedir (Timurtaş, 2012: 306).

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde Türkmen Türkçesinde *öñürti* şeklinde karşımıza çıkan sözcüğün 'önce' anlamında kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 679).

Tarama Sözlüğü'nde *öñürdü* sözcüğü 'önce, iptida, evvel, ilk önce, daha önce, ileri' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Eğer ot içmezdenüç gün öñürdü kusa, ot içtüğü vakıt gönli dönme ve kusmak olmaya (Yadigâr. XIV. 31-2)

Bir ok atımı yer öñürdü düştü (Anter. XIV. 331)

Derleme Sözlüğü'nde *öñürdü* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *öñürdi* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

27. Sep-:

Sep- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Gerd-i vücudumu süpürürdü fenâ yeli
Karşu şu **sepmeseydi** aña çeşm-i dür-feşân (K. 2/16)

Bahâr irişdi seher-hîz oluñ şabâ gibi kim

Bizi uyarmağa her şubh şu **seper** jäle (K. 6/18)

H'āb-ı gafletden uyanmağa uyūn-ı ezhār
Her seher yüzlerine su **sepeler** ebr-i bahār (K. 8/1)

Şolmamağa sünbül-i zülfüñ sifāl-i sinede
Şu **seper** reyhāncı gibi dīde-i giryān aña (G. 5/4)

Nergisüñ gördükçe şebnem çeşm-i h'āb-ālūdını
Uyhusın açmağa lutf ile yüzine şu **seper** (G. 87/3)

Üstüne şular **seper** çeşmüm sen açmazsın gözün
Nergisüñün şol kadar gelmiş ferāvān uyhusı (G. 265/3) beyitlerinde *sep-* sözcüğünün 'serp-' anlamında altı (6) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde Eski Kıpçak Türkçesi döneminde karşımıza çıkan *sep-* sözcüğünün 'serp-, saç-' (Karaatlı vd. 2007: 232), Eski Anadolu Türkçesi döneminde *sep-, sepele-* 'serp-, serpele-, saç-' (Dilçin, 1983: 184) ve Çağatay Türkçesi döneminde *sép-* 'serp-, saç-' (Kaçalın, 2011: 994) anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde *sep-* sözcüğü Azeri Türkçesinde 'serpmek' anlamında kullanıldığı görülmektedir: *seperem* 'serperim' (Ergin, 1971, 193).

Sözcüğün Özbek Türkçesinde *sep-*, Türkmen Türkçesinde *sep-*, Yeni Uygur Türkçesinde *säp-* şeklinde 'serp-' anlamında kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1991:765).

Tarama Sözlüğü'nde *sep-* sözcüğü 'serp-, saç-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Ol iğri çekerse ka doğruyu sap
Ol od yandırırsa su üstüne sep (Süh. XIV. 19)

Bir pāre bezle ol sudan çiçek üzerine gerek olan yerde dürteler ve sepeler
(Yadigār. XIV. 116-2)

Derleme Sözlüğü'nde 'dağıt-, oraya buraya at-, serp-' anlamına gelen sözcüğün Diyarbakır, Urfa, Kars'ta; *sepmeyh* şeklinde *İğdir-Kars'ta kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *sep-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

28. *Söyin-*:

Söyin- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Söyinür gibi itdügince geh geh
Şanuram kim nigāra göz kıpar mum (G. 157/3)

Nār-ı firāk şöyle yaqubdur Mesîhî kim

Söyinmeye eger döke cennet zülâlini (G. 252/7) beyitlerinde *söyin-* sözcüğünün 'sön-' anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi dönemlerinde kullanımına rastlayamadığımız *söyün-* sözcüğünün Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'sön-' (Karaatlı vd. 2007: 241). Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'sön-' (Timurtaş, 2012: 309) anlamında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *söyün-* (*söğün-*, *sövün-*) sözcüğü 'sön-, parlaklığı git-' anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Sır söz aşıkāre denmez, semender oda göyünmez

*Dün ü gün yanar **söyünmez**, bu benim çırağım anda* (Yunus. XIII-XIV. 60)

Derleme Sözlüğü'nde 'sön-' anlamına gelen *söyün-* sözcüğünün *Bor-Niğde'de kullanıldığı görülmektedir. Sözcüğün aynı anlamda *sövün-* şeklinde İmamuşağı *Silifke-İçel'de; *söğün-* şeklinde *Bor-Niğde'de kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *söyün-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

29. *Söyündür-*:

Söyündür- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Şu'lesin **söyündürürken** bu acebdür kim ider

Şem^e-i gülzâr u çerâğ-ı lâleyi enver nesîm (K. 10/3) beytinde *söyündür-* sözcüğünün ‘söndür-’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi dönemlerinde kullanımına rastlayamadığımız *söyündür-* sözcüğünün Eski Kıpçak Türkçesi döneminde ‘söndür-’ (Karaatlı vd. 2007: 241). Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘söndür-’ (Timurtaş, 2012: 309) anlamında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü’nde *söyündür-* sözcüğü ‘söndür-’ anlamına gelmektedir (Tar. Sözl., E.t: 11.03.2019).

*Yaktı firakın ey gül-i handan beni anla
Gel, gel **söyündür** âb-ı visalinle nârını* (Nesimi XIV.)

*Ve bunların muradları budur ki ol Resûl, kim bizim aslımızdan gelse gerek,
anın şerifini **söyündüreler**, ol nur ki benim anlımda...* (Si. Da. XIV. 67)

Derleme Sözlüğü’nde ‘söndür-’ anlamına gelen sözcüğün Zonguldak, Bartın ve Karabük’te kullanıldığı görülmektedir (Der. Sözl., E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *söyündür-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Sözl., E.t: 11.03.2019).

30. *Tamzur-*:

Tamzur- sözcüğünün *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Gözümde ağlamağdan kalmadı yaş

Öliceğ ağzuma kim **tamzurur** şu (G. 199/3) beytinde *tamzur-* sözcüğünün ‘damlat-’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız *tamzur-* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesi döneminde *tamiz-* ‘damlat-’ (Eraslan, 2012: 605); Karahanlı Türkçesi döneminde *tamuz-* ‘su ve benzeri şeyleri damlat-’ (Üşenmez, 2006: 387); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *tamzur-* ‘damlattır-’ (Karaatlı vd. 2007: 261); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *tamzır-*, *tamzuk-*, *damzır-*, *damzur-*, ‘damlat-’ (Dilçin, 1983: 201) ve Çağatay Türkçesi döneminde *tamiz-* ‘damlat-’ (Kaçalın, 2011: 1005)

anlamında kullanıldığı görülmektedir. Harezmi Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *damzır-* (*damzur-*, *tamzır-*, *tamzur-*) şeklinde karşımıza çıkan sözcük 'damlat-' anlamına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Diyeyin dayeler emzirmesin
*Dahi ağzına süt **tamzırmasınlar*** (Hurş. XIV. 7)

*Az az ağzına **damzururdu** anı*
Çü aklı geldi sordu yâr kanı (Işk. XIV. 73-1)

Derleme Sözlüğü'nde *tamzır-* sözcüğünün 'damla damla akıt-, damlat-' anlamında *Çal -Denizli, İstanbul, Şabanözü *Polatlı -Ankara'da, 'damlat-' anlamında Çorum'da kullanıldığı görülmektedir.

Damzit- şekliyle 'damla damla akıt-' anlamında İğneciler *Mudurnu – Bolu'da kullanıldığı görülmektedir.

Damzır- şekliyle 'damla damla akıt-' anlamında *Eğridir köyleri -Isparta, Çeltek, Navlu *Yeşilova, Yayla *Tefenni, Çerçin -Burdur, İğdir *Çivril, *Çal, *Acıpayam -Denizli, Tokat, Bozan -Eskişehir, Sürez *Bozdoğan -Aydın, Körez *Kula -Manisa, *Dursunbey -Balıkesir, Köşker -Kırşehir, *Bor -Niğde, *Ermenek köyleri –Konya'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *tamzur-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

31. *Taň*:

Taň sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Hâşıl-ı derya vü kânı **taň** degül bezl eyleyeseñ
Tâ ebed çünkim senüñdür mâlikâne mâl-ı kân (K. 5/30)

Tîrûn kadar dilîr mi vardur zemânede
Başına **taň** degül taqınursa per-i uqâb (K. 7/32)

Eşk-i gevher-bârumı zülfüñ dökerse **taň** degül
Ebr-i nîsândan aceb olmaya yağdurmağ le'âl (K. 13/6)

Taň mı Mesîhî nergis uyuklasa her seher

Ki uyutmaz anı erteye dek nāle-i ku^çayb (G. 15/5)

Ey büt-i Çîn ger saña tapsa Mesîhî **tañ** degül
Kim yüzüñle zülfüñ anuñ dīnidür imānidur (G. 52/7)

Belālar çekse **tañ** mıdur Mesîhî
Ki bir kannişlü dildār āşıkıdır (G. 76/5)

Sürinse hāke gözüm **tañ** mı arızuñdan ıraķ
Kaçan şu bulmaya merdüm belī teyemmüm ider (G. 81/3)

Ra^ç-ı efgānumla berķ-i āhum itdükçe hurüş
Tan mıdur seyl-i sirişk-i dīde-i giryān yağar (G. 92/4)

Ṭañ mı Mesîhî ger uyara şevķ-i yār ile
Kandil-i arşı velvele-i şubġāhumuz (G. 97/5)

Ṭañ mı işigüñi felege virmese Mesîh
Ki ol āsītān olupdur aña āsumān-veş (G. 110/5)

Ṭañ degül hālüñ ħarāb olsa göñül
Saña kim dir genc-i ħüsne mesken ol (G. 151/2)

Çoğalsa **tañ** mı idrāki nigāruñ
Ki ħalkuñ aqlm oldı azın azın (G. 170/4)

Ruġuñ üstinde zülfüñ tursa **tañ** mı
Meşeldür bu ki batmaz şuya cādū (G. 199/4)

Ruġuñ üstinde zülfüñ tursa **tañ** mı
Meşeldür bu ki batmaz şuya cādū (G. 200/5)

İşigüñ añup fiġān itdükçe ey meh **tañ** degül
Dūd-ı āhum ger bulutlar gibi gökde yir ide (G. 208/2)

Ma^çrifet şevķiyle enverdür güneşden zihnümüz
Ṭañ degül ħuffāş-veş ta^çn itse her a^çmā bize (G. 229/5)

Hükmi geçerse **tañ** mı Süleymān gibi yele
Mālik durur çü milket-ı ruġsāra mirvaġa (G. 237/5)

Pārelendi tīşe-i ķahr ile göñlüm ma^çdeni
Ṭolsa **tañ** mı la^ç ü gevherlerle çeşmüm dāmeni (G. 260/1)

Mesîhî ġam ħisārın olsa **tañ** mı
Ki anuñ topıdır başı havāyī (G. 273/7)

Ṭaṅ mı işigüñi feleke virmese Mesîḥ
Ki ol āsītān olupdur añ āsumān gibi (G. 289/5) beyitlerinde *tañ* sözcüğünün
'hayret' anlamında yirmi (20) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde kullanımına rastlayamadığımız *tañ* sözcüğünün Eski Uyгур Türkçesi döneminde 'şaşılacak, şaşırtıcı, garip' (Eraslan, 2012: 605); Karahanlı Türkçesi döneminde 'acayip, şaşılabacak şey' (Üşenmez, 2006: 287); Harezmi Türkçesi döneminde 'acayip, tuhaf, hayranlık uyandıran, çirkin, kötü' (Sağol, 1993: 913); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'hayret verici, şaşılabacak şey' (Karaatlı vd. 2007: 261); Eski Anadolu Türkçesinde 'şaşılabacak şey' (Timurtaş, 2012: 310); Çağatay Türkçesi döneminde 'taaccüp' (Atalay, 1970: 172) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde *tañ* sözcüğünün Kazak Türkçesinde *tañ kaluv*, *tañdanuv* şeklinde 'hayret' anlamında kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 326).

Tarama Sözlüğü'nde *dañ* (*tañ*) şeklinde karşımıza çıkan sözcük 'hayret, teaccüp; şaşılabacak şey, hayrete şayan' anlamlarına gelmektedir (Tar. Sözü, E.t: 11.03.2019).

Varuben muştulayayım atana
İşbu sözden koyayım anı taña (Cam. XV. 79)

Kamu canlıya ol ceviri āleti
İgen tañdurur tanla bu hāleti (Süh. XIV. 2)

Derleme Sözlüğü'nde *dan* şeklinde karşımıza çıkan, 'şaşma, şaşılabacak şey' anlamına gelen sözcüğün Cebel *Eğirdir-Isparta, *Bergama-İzmir, Bahçeli *Ezine-Çanakkale, *Merzifon ve köyleri-Amasya ve Gaziantep'te kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca '*danğ*' şeklinde Akçakent-Gaziantep'te kullanıldığı da görülmektedir (Der. Sözü, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *tañ* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmış olsa da bugün '*sona kalan dona kalır*' atasözünde yaşamaktadır. Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde *tañ* sözcüğünün *taña batmak~daña batmak*, *taña kalmak~daña kalmak* deyimlerinde de kullanıldığı görülmektedir. Akalın'a göre bu sözler zamanla değişmesi sonucunda *dona kalmak* şekline dönüşmüştür. *Tañ* sözcüğü

bugün gerek anlam bakımından gerekse ses bakımından benzerliği olan *toñ~doñ* şeklinde kullanılmaktadır (Akalin, 2017: 21).

32. *Ucından:*

Ucından sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Eşkûñ ile âḥuñ **ucından** tıyıldıñ âleme
Ey Mesîḥî yirde gökde ḳalmadı yirüñ senüñ (G. 131/9)

Cihānda sāḳî bize bezm-i cāvidāne gerek
Lebüñle zülfüñ **ucından** mey-i şebāne gerek (G. 139/1) beyitlerinde *ucından* sözcüğünün 'sebebiyle' anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Ucından sözcüğü sebep bildiren bir edattır. Edat *uç* kökünden gelmektedir. *Uç* kelimesi üzerinde üçüncü teklik şahıs ekinin varlığı açıkça görülmektedir (Özdemir, 2019: 157). Vefa Nalbant'a göre *üçün* ve *için* edatları aynı kökten gelmemektedir. *Üçün* edatı *uç* 'son, nihayet' kökünden; *için* edatı *iç* 'iç, iç kısım' kökünden meydana gelmektedir. *Üçün* ve *için* edatları farklı köklere sahip olsalar da oluşum şekilleri aynıdır. Bu edatlar iyelik eki ve vasıta durum ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuştur (Ayrıntılı bilgi için bk. Nalbant, 2012: 87-94).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ve bugün Azeri Türkçesinde kullanıldığı görülmektedir: '*señün ucuñdan, onuñ ucundan, bizim ucumuzdan*' (Ergin, 2000, 370).

Tarama Sözlüğü'nde *ucundan* şeklinde karşımıza çıkan sözcük 'için, sebebiyle, -den dolayı, yüzünden' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Bunun ucundan katı incindiler (Dede. XIV)

...Buyrun diyicek mubarak ağzından ve hicabı **ucundan** bir kelām vermeğe...(Si. Da. XIV. 169-2)

Derleme Sözlüğü'nde 'yüzünde, nedeniyle' anlamlarına gelen sözcüğün Çavdar *Karakuş-Ordu'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *ucından* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

33. Uşat-:

Uşat- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Sengîn dilüñ **uşatmağ** için sırça göñlümi

Yārān buları birbirine vay ki çaqdılar (G. 66/4) beyinde *uşat-* sözcüğünün 'ufalt-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde rastlayamadığımız *uşat-* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesi döneminde 'ufalt-' (Eraslan, 2012: 617); Karahanlı Türkçesi döneminde 'ufalt-, kır-, kırıl-' (Üşenmez, 2006: 437); Harezmi Türkçesi döneminde 'parçalama, ufalama, kırıp geçirme, helâk etme' (Sağol, 1993: 971); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'parçala-, parçalat-, kır-' (Karaatlı vd. 2007: 294); Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'kır-, parçala-' (Timurtaş, 2012: 316); Çağatay Türkçesi döneminde 'ufalt-' (Atalay, 1970: 103) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Tarama Sözlüğü'nde *uşat-* sözcüğü 'ufalt-, parçala-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Da'vet kıldı halkı dine okudu

*Kilise yıktı haç **uşuttı** tokudu* (Yuz. Şeyd. XIII. 99)

*Balta oluben kalanın **uşadur***

Kuşağın çişer Yusuf'a kuşatur (Yuz. Şeyd. XIII. 20)

Derleme Sözlüğü'nde *uşat-* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *uşat-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

34. Ürül-:

Ürül- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Şür **ürülürse** bugün kimseye işitdüremez

Şavt-ı cū zezeme-i sâz u ser-âğâz-ı hezâr (K. 8/15) beyinde *ürül-* sözcüğünün 'üfürül-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi döneminde rastlayamadığımız *ürül-* sözcüğünün Karahanlı Türkçesi döneminde ‘üflenil-’ (Üşenmez, 2006: 444); Harezmi Türkçesi döneminde ‘üfürül-, üflen-’ (Sağol, 1993: 983); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *ür-* ‘üfle-’ (Karaatlı vd. 2007: 298); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *ürül-, üril-* ‘üfürül-, üflen-, şişiril-’ (Dilçin, 1983: 224) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde *ürül-* sözcüğünün kullanımına rastlayamadık.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde *ürül-* sözcüğünün Kazak Türkçesinde *ürlev* ‘üfle-’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 926).

Tarama Sözlüğü’nde *ürül-* sözcüğü ‘üfürül-, üflen-, şişiril-’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Nebatin haşri oldu Sür ürüldü
Ölenler ol nefesten hep dirildi (Çeng. XV. 185)

Derleme Sözlüğü’nde ‘şiş-, şişmanla-’ anlamına gelen sözcüğün *Eğridir köyleri-Isparta, Oğuz *Acıpayam, Yukarı Seyit *Çal-Denizli, Eymir *Bozdoğan-Aydın’da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *ürül-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

35. *Yalabır*:

Yalabır sözcüğünü *Mesîhî Dîvâmı*’nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Ey mâh gün gibi **yalabırsın** meger yine

Sâye şalupdur üstüne ol Müşterî-cenâb (K. 7/23) beytinde *yalabır* sözcüğünün ‘parlak’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Yalabır ‘parlak’ sözcüğü etimolojik olarak incelendiğinde *yal-* ‘parla-’ kökünden türediği görülmektedir (Clouston 1971: 918). Köktürkçe döneminde rastlayamadığımız sözcük Eski Uygur Türkçesi döneminde *yaltırılığ* ‘parlak’ (Eraslan, 2012: 620); Karahanlı Türkçesi döneminde *yaldruk* ‘cılalı, parlak’ (Üşenmez, 2006: 453); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *yarihlih, yariklik, yarukluk* ‘aydınlık, ışıklı, parlaklık’ (Karaatlı vd. 2007: 312); Eski Anadolu Türkçesi döneminde *yalabık, yalabuğ* ‘parlak’ (Dilçin, 1983: 231) ve Çağatay Türkçesi

döneminde *yaruğ*, *yaruk* ‘parlak’ (Kaçalın, 2011: 1039) şekillerinde kullanıldığı görülmektedir. Sözcüğün kullanımına Harezmi Türkçesi döneminde rastlayamadık.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde Başkurt Türkçesinde *yaltıravı* ‘parlak’, Tatar Türkçesinde *yaltıravçı* ‘parlak’, Türkmen Türkçesinde *yalpıdavuk*, *yaldıravuk* ‘parlak’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 692-693).

Tarama Sözlüğü’nde *yalabır* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Derleme Sözlüğü’nde ‘cılalı, parlak, ışıdak, düzgün’ anlamlarına gelen sözcüğün Denizli’de kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca sözcüğün *yalabık* şeklinde *Gelendost-Isparta, Karamanlı *Tefenni-Burdur, Güney *Buldan, Honaz, Kadıköy, Çöplü *Çivril, Darıveren *Acıpayam-Denizli, Eymir *Bozdoğan, Ömerbeyli, Burhaniye, Yazırlı *Nazilli-Aydın, İzmir ve ilçeleri, Manisa ve çevresi, *İvindi, Kocabergos *Erdek, Ömerköy *Susurluk, Yeniköy-Balıkesir, Fili *Biga-Çanakkale, Bursa, *Tavşanlı-Kütahya, Pazarcık *Bozüyük-Bilecik, Sarıyer *Mihalıççık, Tokat-Eskişehir, Bayadı-Ordu, *Nallıhan-Ankara, *Bor-Niğde, Osmaniye *Ilgın-Konya, *Milas, *Ula, Bozburun, Kıran, Orhaniye *Marmaris-Muğla, *Lüleburgaz-Kırklareli’de kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *yalabır* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

36. *Yarakla-*:

Yarakla- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Ne kıldı âhû-yı miskîn ki meskeninde iken

Yaraqlaya aña şayyâd-ı dehr kîş ü qubûr (K. 19/10) beytinde *yarakla-* sözcüğünün ‘silahlan-’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Yarakla- sözcüğü *yarak* kökünden türemektedir. Köktürkçe döneminde *yaraklıg* ‘silahlı’ (Tekin, 2014:185); Eski Uygur Türkçesi döneminde *yaraq* ‘yakışan, gereken, silah’ (Caferoğlu, 1968: 285); Karahanlı Türkçesi döneminde ‘hazırlık, malzeme, silah’ (Üşenmez, 2006: 459); Harezmi Türkçesi döneminde *yarağlıg* ‘gücü yeten, muktedir’ (Sağol, 1993: 1004); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *yarakla-* ‘hazırla-, hazırlık yap-, fayda ver-, silahlandır-’ (Karaatlı vd. 2007: 311); Eski

Anadolu Türkçesi döneminde *yaraqla-* ‘hazırla-, teçhiz et-, silahlandır-’ (Dilçin, 1983: 235) ve Çağatay Türkçesi döneminde *yarakla-* ‘hazırla-, düzenle-, silahlandır-’ (Erbay, 2008: 861) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Çağdaş Türk lehçeleri incelendiğinde *yarakla-* sözcüğünün Türkmen Türkçesinde *yarağlan-* ‘silahlan-’ şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Ercilasun, 1992: 781).

Tarama Sözlüğü’nde *yarakla-* sözcüğü ‘hazırla-, teçhiz et-, silahlandır-’ anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Kişiler iş olduğundan sonra kaldıkları tedbiri ve fikri ol öndün yaraklamış olur (Kel. XIV. 40)

Buyurdu kim ne nesne yarakladuñ kıyāmete, kim, sorarsın. Eydür hiç nesne yaraklamadum (Yüz. Ha. XIV. 107)

Derleme Sözlüğü’nde *yarakla-* sözcüğünün kullanımına rastlanılmamaktadır (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük’te rastlayamadığımız *yarakla-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

37. Yaşdan-:

Yaşdan- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*’nda tespit edilen örneklerde görmek mümkündür:

Yetîm-i dil aceb mi **yaşdanursa** işigin yāruñ
Nice itsün kimsesi yokdur tayanur āsitānına (G. 216/3)

Tayanur şadr-ı Mesîhîye müjeñ
Yaşdanur şanki dil-āver sipere (G. 217/7)

Ey Mesîhî seng-i miñnet **yaşdanursañ** yiridür
Hārlar baş qor çün ol bālin-i nesrîn üstine (G. 225/5) beyitlerinde *yaşdan-* sözcüğünün ‘yaslan-’ anlamında üç (3) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi döneminde kullanımına rastlayamadığımız *yaşdan-* sözcüğü Karahanlı Türkçesi döneminde *yastan-* ‘yaslan-’ (Üşenmez, 2006: 462); Eski Anadolu Türkçesi döneminde ‘yaslan-’ (Timurtaş, 2012, 318), Çağatay Türkçesi döneminde ‘yaslan-’ (Kaçalın, 2011: 1039) anlamında

kullanıldığı görülmektedir. Harezmi Türkçesi ve Eski Kıpçak Türkçesi dönemlerinde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *yastan-* (*yasdan-*, *yassan-*) şeklinde karşımıza çıkan sözcük 'yaslan-, dayan-, kendine yastık edin-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Sözü, E.t: 11.03.2019).

Bir şaha kul olmak gerek hergiz ma'zûl olmaz ola
Bir eşik yastanmak gerek kimse elden almaz ola (Yunus. XIII-XIV. 63)

Naz ile ni'met içinde işret edersin gece
Ben yeri döşek edip yasdanyım taşları mı (Kadı. XIV. 484)

Derleme Sözlüğü'nde 'yaslan-' anlamına gelen sözcüğün Gölkonak, Yenişar *Şarkikaraağaç-Isparta ve Yozgat'ta kullanıldığı görülmektedir (Der. Sözü, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *yaşdan-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Sözü, E.t: 11.03.2019).

38. Yaşın-:

Yaşın- sözcüğünü *Mesîhî Dîvânı*'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Niğābuñ ref' kıl ey dost yüzden

Gözüm yaşını sil **yaşınma** gözden (G. 186/1) beytinde *yaşın-* sözcüğünün 'örtün-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe döneminde rastlayamadığımız *yaşın-* sözcüğünün Eski Uygur Türkçesi döneminde *yaşı-* 'saklan-, gizlen-' (Caferoğlu, 1968: 389); Karahanlı Türkçesi döneminde *yaşur-* 'gizle-, sakla-' (Üşenmez, 2006: 463); Eski Kıpçak Türkçesi döneminde *yaşın-* 'gizlen-, saklan-' (Karaatlı vd. 2007: 314); Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'örtün-' (Timurtaş, 2012: 318); Çağatay Türkçesi döneminde 'gizlen-' (Atalay, 1970: 395) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Harezmi Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *yaşın-* (*yaşan-*, *yaşı-*) şeklinde karşımıza çıkan sözcük 'gizlen-, örtün-, saklan-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Sözü, E.t: 11.03.2019).

Süheyl'e dedi imdi durgıl berü

Yaşınma vü oturmagıl anaru (Süh. XIV. 302)

Yaşınursa revâdır âhir el-hak
Ki gün önünde yoktur aya revnak (Hurş. XIV. 10)

Derleme Sözlüğü'nde 'örtün-' anlamına gelen sözcüğün Isparta'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *yaşın-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

39. *Yören-*:

Yören- sözcüğünü *Mesîhî Divânı*'nda tespit edilen örnekte görmek mümkündür:

Şimdi **yörendügi** mi vardır dil-i mecrûhumı
Ey kemân-ebürü okuñ her dem girer bu zaħmete (G. 238/2) beytinde *yören-* sözcüğünün 'hatıra gel-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi dönemlerinde kullanıma rastlanılmayan *yören-* sözcüğü Eski Kıpçak Türkçesi döneminde 'öğren-, bir şeyin etrafına gel-, civarında ol-' (Karaatlı vd. 2007: 328); Eski Anadolu Türkçesi döneminde 'dolaş-, yaklaş-, bir şeyin etrafında dolaş-, hatıra gel-, gönlü kapla-' (Dilçin, 1983: 251) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi döneminde sözcüğün kullanımına rastlayamadık.

Tarama Sözlüğü'nde *yören-* sözcüğü 'dolaş-, yaklaş-, bir şeyin etrafında dolaş-; hatıra gel-, gönlü kapla-' anlamlarına gelmektedir (Tar. Söz, E.t: 11.03.2019).

Yörenür dün ü gün denizin yüzün
Bulmaz yörenürse kimse izin (Süh. XIV. 196)

Meğer gönülde yok bunca mahabbet
Yörenmez hatırına hiç zahmet (Işk. XIV. 143-1)

Derleme Sözlüğü'nde *yören-* sözcüğünün 'uğraş-, didin-' anlamında *Ermenek -Konya, Korucuk, Tozkovan *Gülner -İçel'de; 'giriş-' anlamında *Ermenek -Konya'da; 'kıpırda-' anlamında *Simav -Kütahya'da; 'yemeğin tadına bak-' anlamında Boyalık *Ermenek -Konya'da kullanıldığı görülmektedir (Der. Söz, E.t: 11.03.2019).

Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'nde 'hatıra gel-' anlamında kullanılmadığı görülmektedir. Bu nedenle *Derleme Sözlüğü*'ndeki kullanım beyitteki kullanımla örtüşmemektedir. Bu durum sözcüğün ya çok fazla anlam değiştirdiğini ya da farklı kökten geldiğini göstermektedir.

Güncel Türkçe Sözlük'te rastlayamadığımız *yören-* sözcüğü eskicil bir özellik kazanmıştır (G.T. Söz, E.t: 11.03.2019).

Derleme Sözlüğü'ne göre sözcüklerin ağız alanlarındaki dağılımı ile ilgili değerlendirmeye bölüm sonunda yer verilecektir.

2.2.ESKİCİL ÖRNEK OLARAK GÖRÜLEN DEYİMLER

Bir dilin söz varlığını oluşturan unsurlar arasında yer alan deyimler yüzyıllardır kullanılmaktadır. Her milletin kendi toplumsal yapısına göre deyimler oluşmuş, kuşaktan kuşağa aktararak kullanılmıştır. Bu kullanım bazen hiçbir değişikliğe uğramadan devam etmiş, bazen de çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze ulaşmıştır.

Ömer Asım Aksoy'a göre deyim tanımı "*çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları*" şeklinde verilmektedir (Aksoy, 1984: 49).

Güncel Türkçe Sözlük'te deyim anlamı "*genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir*" şeklinde yer almaktadır.

Deyimlerin biçim özellikleri:

1. Kalıplaşmış sözlerdir.
2. Kısa ve özlü sözlerdir.
3. En az iki sözcükten oluşur.

Deyimlerin kavram özellikleri:

1. Bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbı, genel kural niteliğinde bir söz değildir.
2. Deyimlerin amacı bir kavramı belirli bir kalıp içinde hoş bir anlatımla belirtmektir.
3. Bazı sözler yorumlanma şekline göre atasözü de olabilir deyim de olabilir.
4. Deyimler biçim ve kavram bakımından iki bölüğe ayrılabilir.

Tamamlayıcı bilgiler:

1. Bazı deyimlerde cümle yapısı ve ana sözcükleri değiştirmemek üzere çekimler ve zamirler değiştirilebilir.
2. Deyimler bölgelere göre değişiklik gösterebilir.
3. Bazı deyimleri anlatımı kuvvetlendirmek için sözcük tekrarlarıyla uzatmak mümkündür.
4. Bazı deyimler sözcük öbeği durumundadır; bu durumda olan deyimler isim, sıfat ya da zarf görevi yapabilir.
5. Deyimler mecaz anlatımlıdır.
6. Deyimlerde benzetmeli anlatımlarla karşılaşılabılır.
7. Söz sanatlarına yer verilen deyimler vardır.
8. Deyimler ait olduğu ulusun değerlerini yansıtır.
9. Deyimler toplumun malı olan eski sözlerdir.
10. Deyimler kullanıldıkları yere ve zamana göre; tüm ülkede kullanılan deyimler, bir bölgede kullanılan deyimler, Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde kullanılan deyimler ve kullanımdan düşmüş deyimler olarak dört bölüğe ayrılabilir.
11. Gerçek anlamı deyimleri başka dile çevirmek mümkündür (Ayrıntılı bilgi için bk. Aksoy, 1984: 37-49).

Tanımlardan ve özelliklerden yola çıkarak deyimlerin çok uzun bir geçmişten günümüze ulaştığını söylemek mümkündür. Sözcüklerde gördüğümüz değişim kadar olmasa da bazı deyimlerde birtakım değişiklikler oluşmuştur. Bu deyimlerin kimisinin kullanım sıklığı azalarak eskicil bir özellik kazanmış ve yerini bugün farklı şekillere bırakmıştır. *Mesîhî Dîvânı*'nda eskicil özellik kazanan on üç (13) deyime rastlanılmaktadır.

1. *Adın yere ur-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan '*adın yere ur-*' deyimini '*adı bat-*' şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyimmin anlamını "unutul-, adı anılmaz ol-" şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 435).

Deyimin *Mesîhî Dîvânı*'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Gökde öyküncü güneş ruhlarına

Kendü kendünüñ **adın urdu yere** (G. 217/4) beytinde deyim'in 'unutul-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

2. **Ağdan kararı seç-:**

Bugün eskicil bir özellik kazanan 'ağdan kararı seç-' deyimini 'akla kararı seç-' şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim'in anlamını "(bir işi başlayınca ya değin) çok yorul-, çok sıkıntı çek-" şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 452).

Deyim'in *Mesîhî Dîvânı*'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Ruğ u zülf-i nigâr eglencem idi

Dağı **şecmez iken ağdan kararı** (G. 273/3) beytinde deyim'in 'çok yorul-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

3. **Allağ bulağ kıl-:**

Bugün eskicil bir özellik kazanan 'allağ bulağ kıl-' deyimini 'allak bullak ol-' şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim'in anlamını "altı üstüne gel-, karma karışık ol-" şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 464).

Deyim'in *Mesîhî Dîvânı*'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Cünd-i gam di mülkini yağmaya kaçd itmiş iken

Ğıldı gamzen anları bir tîr ile **allağ bulağ** (G. 118/4) beytinde deyim'in 'karma karışık ol-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

4. **Baş üzre tut-:**

Bugün eskicil bir özellik kazanan 'baş üzre tut-' deyimini 'baş üstünde yeri var' şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim'in anlamını "büyük bir saygı ile konuk edilir ve en yüksek yer kendisine ayrılır" şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 519).

Deyim'in *Mesîhî Dîvânı*'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Baş üzre tutmaz idi devlet anı izzet idüp

Rükûc ile belini egmeyeydi Rabbine dâl (K. 9/5) beytinde deyim'in 'saygı göstermeme' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

5. *Bend geç-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan '*bend geç-*' deyiminin XVI. yüzyıldan sonra kullanılmadığı görülmektedir. Bir ihtimalle XVII. yüzyıla kadar halk ağzında kullanılmış olsa da deyim yazı dilinde tamamen kullanımdan düştüğü görülmektedir. '*Bend geç-*' deyiminin anlamını M.A. Karavelioğlu 'hile yap-, tuzak kur-' şeklinde vermektedir (Ayrıntılı bilgi için bk. Karavelioğlu, 2014: 175-204).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Şaldı zülfüñ dil ü cân boynına ey dost kemend

Geçdi işbu iki Dîvâneye bir xıl ile **bend** (G. 33/1) beytinde deyim 'hile ile tuzak kur-' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

6. *Cihānî gözüne karañu it-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan '*cihānî gözüne karañu it-*' deyimini '*dünya (gözüne, ona) zindan ol- (görün-, kesil-)*' şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim anlamını "büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içine düş-" şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 617).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Şeb-i zillet **karañu itdi cihānî gözüme**

Devletüm şem'ini gel dest-i duā ile uyar (K. 12/18) beytinde deyim 'karamsarlık içine düşme' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

7. *Gözine dünyâyı karañu it-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan '*gözine dünyâyı karañu it-*' deyimini '*dünya (gözüne, ona) zindan ol- (görün-, kesil-)*' şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim anlamını "büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içine düş-" şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 617).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Düşmenüñ gözine dünyâyı karañu itmege

Üstine giceyle encümden çeker leşker hilâl (K. 3/21) beytinde deyim 'karamsarlık içine düşme' anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

8. *El yu-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*el yu-*’ deyimini ‘*el çek-*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim anlamını “yapmakta olduğu bir işi yapmama durumuna geç-” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 627).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*’nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Ey Mesîhî ben eger **el yur** isem âlemden
 Āfîtabum ola hürşîd ü felek hem legenüm (G. 153/6) beytinde deyim ‘vazgeç-’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

9. *El üzre tut-*:

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*el üzre tut-*’ deyimini ‘*el üstünde tut-* (*ellerde gez-*) (*bir kimse*)’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim anlamını “bir kimseye çok sevgi, saygı gösteril-” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 640).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*’nda yer aldığı beyitler şu şekildedir:

Medhûñ oğuduğîçün kürsi-i eşcâr üzre
 Muqrî-i kumrıyî **el üzre tutar** serv ü çenâr (K. 8/27)

An gerek maḥbûbda ki anı **el üzre tuta** halk
 Yoḥsa bir ḥâtemde daḥî bulunur göz ile çaş (G. 107/4)

Cânâ raḳîbi luḫf idüp **el üzre tutma** kim
 Görmez kimesne zâga maḥal serv ḫalını (G. 252/3) beyitlerinde deyim ‘çok saygı gösteril-’ anlamında üç (3) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

10. *Gökde istediğini yerde bul-*:

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*gökde istediğini yerde bul-*’ deyimini ‘*gökte ararken yerde bul-*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim anlamını “çok güçle ele geçirebileceğini sandığı şeyi ya da kişiyi kolayca bul-” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 670).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*’nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Nice terk idem ol Īsâ-dehânı
 Ki **gökde istediğim yerde buldum** (G. 155/3) beytinde deyim ‘çok istediği bir şeyi elde etme’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

11. *Kef geç-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*kef geç-*’ deyimini ‘*kendinden geç-*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy *kendinden geç-* deyiminin anlamını “heyecan verici bir durum karşısında akli ve duygu organları işlemez ol-” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 776).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*’nda yer aldığı beyitler şu şekildedir:

Yaşuma eger öykine yem aña bād
Şu deñlü kef ura ki deryā **geçe kef** (G. 120/4)

Raķıbüñ şüretini ehremenler
Görürse Kāf tağında **geçe kef** (G. 121/4) beytinde deyim ‘*kendinden geç-*’ anlamında iki (2) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

12. *Yağmurdan kaçup toluya uğra-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*yağmurdan kaçup toluya uğra-*’ deyimini ‘*yağmurdan kaçarken doluya tutul-*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim ‘*yağmurdan kaçarken doluya tutul-*’ deyimini anlamını “bir tehlikeden sakınmaya çalışırken daha büyük bir tehlike ile karşılaş-” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 930).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*’nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Göñül gözden kaçup bezmüne vardı
Kaçup yağmurdan uğradı toluya (G. 242/3) beytinde deyim ‘bir tehlikeden kaçarken başka bir tehlikeye yakalan-’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

13. *Yüzün burtar-:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*yüzün burtar-*’ deyimini ‘*yüzünü (suratını) ekşit- (buruştur-)*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu deyim ‘*yüzün burtar-*’ deyimini anlamını “yüzüne memnun olmadığını belirten bir anlam ver-” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1984: 961).

Deyimin *Mesîhî Dîvânî*’nda yer aldığı beyitler şu şekildedir:

Dest-i gevher-pāşuña nice müşābih ola çün
Bir aṭā idince biñ kez **burtarur yüzün** gumām (K. 4/31)

Keff-i dürer-efnua ebr ykne mi
Bi kez **yüzini burtarur** idince bir ia (K. 16/24) beyitlerinde deyim
'yüzünü eskit-' anlamında iki (2) rnekte kullanıldığı görülmektedir.

2.3. ESKİCİL ÖRNEKLER OLARAK GÖRÜLEN ATASÖZLERİ

Bir dilin sözcük varlığını oluşturan diğer bir unsur da atasözleridir. Atasözleri; sözcük ve deyim kullanımını gibi bazen hiçbir değişikliğe uğramadan, bazen de değişikliğe uğrayarak günümüze ulaşmıştır.

Aksan'a göre atasözleri "*bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir*" (Aksan, 2015: 41).

Aksoy'a göre atasözünün tanımı "*atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgelece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş sözcük toplulukları*" şeklinde verilmektedir (Aksoy, 1988: 36). Aksoy'a göre atasözlerinin özelliklerini üç grupta toplamak mümkündür:

Atasözlerinin biçim özellikleri:

1. Kalıplaşmış sözlerdir.
2. Kısa ve özlü sözlerdir.
3. Genellikle bir, iki cümleden oluşmakla beraber az da olsa daha uzun şekilleri olan sözlerdir.

Atasözlerinin kavram özellikleri:

1. Sosyal olayları uzun gözlem ve deneme sonuçlarından yola çıkarak nesnel biçimde ortaya koyan atasözleri vardır.
2. Tabiat olaylarını uzun gözlem ve deneme sonuçlarından yola çıkarak nasıl meydana geldiğini anlatan atasözleri vardır.
3. Sosyal olaylardan ders çıkarmayı amaç edinen atasözleri vardır.
4. Ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri vardır.
5. Gerçekler, felsefi düşünceler ve bilgiler ışığında yol gösteren atasözleri vardır.
6. Töre ve gelenekleri yansıtan atasözleri vardır.
7. İnanışları yansıtan atasözleri vardır.

Atasözleri hakkında tamamlayıcı bilgiler:

1. Kimi atasözlerinin tek kalıbı yoktur, birden fazla kalıpta karşımıza çıkabilir.
2. Atasözleri bölgelere göre değişiklik gösterebilir.
3. Kısa ve özlü sözler olan atasözlerine eklemeler yaparak uzatmak mümkündür.
4. Atasözleri genel bir kural olarak gözüke de genel bir kural değildir.
5. Atasözlerinde mecazlı söyleyişler vardır.
6. Söz sanatlarına yer verilen atasözleri vardır.
7. Atasözleri ait olduğu ulusun değerlerini yansıtır.(Aksoy, 1988: 19-26)

Güncel Türkçe Sözlük'te atasözünün anlamı “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, mesel, sav, darbimesel” şeklinde yer almaktadır.

Tanımlardan ve özelliklerden yola çıkarak atasözlerinin çok uzun bir geçmişten günümüze ulaştığını söylemek mümkündür. Sözcüklerde gördüğümüz değişim kadar olmasa da kimi atasözlerinde birtakım değişiklikler oluşmuştur. Bu atasözlerinin bazılarının kullanım sıklığı azalarak eskicil bir özellik kazanmış ve yerini bugün farklı şekillere bırakmıştır. *Mesîhî Dîvânî*'nda eskicil özellik kazanan dört (4) atasözüne rastlanılmaktadır.

1. Cefâsın çek ki bulasın vefâsın:

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*cefâsın çek ki bulasın vefâsın*’ atasözü ‘*cefâsını çekmeyen kadrini bilmez*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ömer Asım Aksoy bu atasözünün anlamını “sıkıntı çekmemiş olanlar, eriştikleri rahatlık ve mutluluğun değerini gereği gibi ölçemezler” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1988: 184).

Atasözünün *Mesîhî Dîvânî* 'nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Cefâsın çek ki bulasın vefâsın

Bahâr olur bilürsin gidicek dey (G. 266/2) beytinde atasözünün ‘sıkıntını çekmeyen rahatlığı bulamaz’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

2. Gül olmaz çü dikensüz:

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*gül olmaz çü dikensiz*’ atasözü ‘*dikensiz gül olmaz*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aksoy bu atasözünün anlamını “Her güzel şeyin hoş gitmeyen yönü de bulunur. Güzel şeyi elde etmek isteyen ya da elde eden kimse bunun gerektirdiği rahatsız edici şeyleri de hoş görmelidir” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1988: 205).

Atasözünün *Mesîhî Dîvânı*’nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Sürsem müjemi ne ola itüñ izine sensüz

Gülzâr-ı cihân içre **gül olmaz çü dikensüz** (G. 98/1) beytinde atasözünün ‘her güzel şey de rahatsız edici bir unsura vardır’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

3. *Gelür oğdan kıtı söz olsa doğru:*

Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*gelür oğdan kıtı söz olsa doğru*’ atasözü ‘*doğru (hak) söz (ağızdan) acıdır (acı gelir)*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aksoy bu atasözünün anlamını “kusurları, yanlışları, düzensizlikleri, yolsuzlukları, kötülükleri... bütün çıplaklığıyla ortaya koyan ve eleştiren söz, bu işleri yapanlara çok acı gelir” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1988: 208).

Atasözünün *Mesîhî Dîvânı*’nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Ne ola kâr itse câna vaşf-ı kıddüñ

Gelür oğdan kıtı söz olsa doğru (G. 200/4) beytinde atasözünün ‘doğru söz kişiyi rahatsız’ eder anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

4. *Su ağıduğı yirden yine akar:*

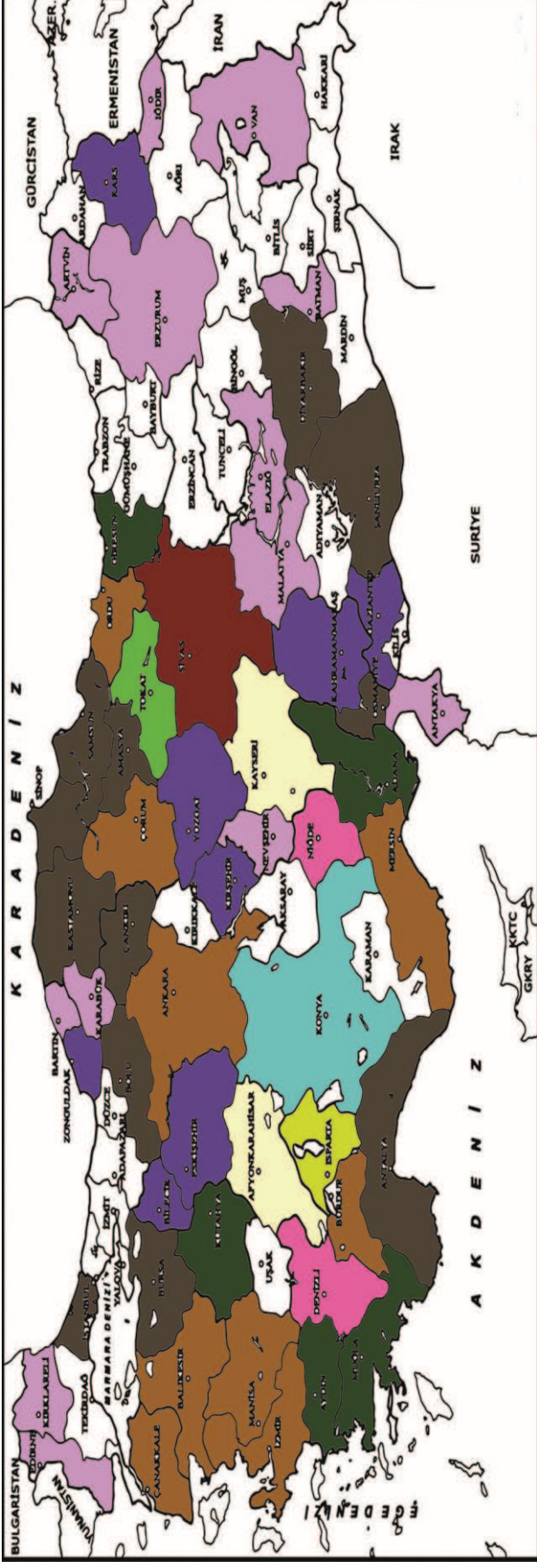
Bugün eskicil bir özellik kazanan ‘*su ağıduğı yirden yine akar*’ atasözü ‘*su aktığı yere (yine) akar*’ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Aksoy bu atasözünün anlamını “daha önce bize yararı dokunmuş olan güzel bir durum, bugün bulunmazsa bile yarın yine ortaya çıkar” şeklinde vermektedir (Aksoy, 1988: 351).

Atasözünün *Mesîhî Dîvânı*’nda yer aldığı beyit şu şekildedir:

Dükendi şanma gözden gevher-i eşk

Ki şu ağıduğı yirden yine akar (G. 53/4) beytinde atasözünün ‘yaşanmış güzel durumların tekara ortaya çıkabileceği’ anlamında bir (1) örnekte kullanıldığı görülmektedir.

2.4. DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDEN TESPİT EDİLEN VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şekil 1: Eskiçil Örnek Olarak Görülen Sözcüklerin *Derleme Sözlüğü*'nden Tespit Edilen Kullanım Yerleri

■	Bir (1) Kelimenin Görüldüğü Yer	■	Yedi (7) Kelimenin Görüldüğü Yer
■	İki (2) Kelimenin Görüldüğü Yer	■	Sekiz (8) Kelimenin Görüldüğü Yer
■	Üç (3) Kelimenin Görüldüğü Yer	■	Dokuz (9) Kelimenin Görüldüğü Yer
■	Dört (4) Kelimenin Görüldüğü Yer	■	On (10) Kelimenin Görüldüğü Yer
■	Beş (5) Kelimenin Görüldüğü Yer	■	On Bir (11) Kelimenin Görüldüğü Yer
■	Altı (6) Kelimenin Görüldüğü Yer		

Şekil 2: Eskiçil Örnek Olarak Görülen Sözcüklerin *Derleme Sözlüğü*'nde Yer Alan Şehirlerdeki Kullanım Değerleri

Şehirlerde Kullanılan Kelimeler

1. **Adana:** alacık, alayçık, aleyçik, küy-.
2. **Afyon:** alacık, alaçığ, alayçık, aleyçik, biti, debret-.
3. **Amasya:** dan, ır-.
4. **Ankara:** alacık, biti, küy-, tamzır-, yalabık.
5. **Antalya:** alacık, küy-.
6. **Artvin:** koc-.
7. **Aydın:** biti, damzır-, ürül-, yalabık.
8. **Balıkesir:** alacuk, bolay ki, ır-, damzır-, yalabık.
9. **Bartın:** söyündür-.
10. **Bilecik:** andak, biti, yalabık.
11. **Bolu:** damzıt-, goç-.
12. **Burdur:** alacık, alıcık, damzır-, ır-, yalabık.
13. **Bursa:** alaçuk, yalabık.
14. **Çanakkale:** biti, dan, koç-, öndün, yalabık.
15. **Çankırı:** alacuk, biti.
16. **Çorum:** alacık, biti, koç-, öndin, tamzır-.
17. **Denizli:** alacık, alıcık, damzır-, tamzır-, ürül-, yalabır, yalabık.
18. **Diyarbakır:** koc-, sep-.
19. **Edirne:** bolay ki.
20. **Elazığ:** öñdin.
21. **Eskişehir:** damzır-, ır-, yalabık.
22. **Erzurum:** guç-.
23. **Gaziantep:** dan, danğ, koç-.
24. **Giresun:** alaçuk, alançık, burtar-, debret-.
25. **Hatay:** alacık.
26. **Iğdır:** sepmevh.
27. **Isparta:** alacık, alıcık, biti, damzır-, dan, ır-, ürül-, yalabık, yasdan-, yaşın-.
28. **İstanbul:** biti, tamzır-.
29. **İzmir:** bolay ki, burtar-, ır-, dan, yalabık.

30. **Kahramanmaraş:** alacık, alayçık, koç-.
31. **Karabük:** söyündür-.
32. **Kars:** güç-, sep-, sepmeyh.
33. **Kastamonu:** alacık, küy-.
34. **Kayseri:** alacık, alaçık, aleçik, alençik, biti, ır-.
35. **Kırklareli:** yalabık.
36. **Kırşehir:** alacık, damzır-, irte.
37. **Konya:** alacık, alaçık, damzır-, depert-, irte, küy-, yalabık, yören-.
38. **Kütahya:** alacık, depert-, yalabık, yören-.
39. **Malatya:** öñdin.
40. **Manisa:** birle, bolay ki, damzır-, ır-, yalabık.
41. **Mersin:** alacık, ır-, küy-, sövün-, yören-.
42. **Muğla:** alacık, alaçuk, ır-, yalabık.
43. **Nevşehir:** alacılıh.
44. **Niğde:** alaçak, damzır-, depert-, ır-, söyün-, söğün-, yalabık.
45. **Ordu:** alacuk, alacık, ır-, ucından, yalabık.
46. **Osmaniye:** alacık, yalabık.
47. **Samsun:** ır-, küy-.
48. **Sinop:** alacık, alecük.
49. **Sivas:** alacık, alacuk, alaçuk, alapçık/alapçuk, alavçuk, alaycık, alayçık, alevçik, aleyçik, burtar-, öñdin.
50. **Şanlıurfa:** koç-, sep-.
51. **Tokat:** alacık, alaçuuh, alaçuk, alayçık, biti, damzır-, ır-, karañu, yalabık.
52. **Van:** alacık.
53. **Yozgat:** alacık, alaçık, yasadn-.
54. **Zonguldak:** biti, kuc-, söyündür-.

Kelimelerin Şehirlerdeki Kullanımları

1. **alacuk:** Balıkesir, Çankırı, Sivas; Ordu; **alacık** Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Kastamonu, Sinop, Tokat, Van, Hatay, Sivas, Yozgat,

Kırşehir, Osmaniye, Adana, Antalya, Muğla; Mersin, Konya, Ankara, Ordu, Kahramanmaraş, Çorum, Kayseri, Kütahya; **alacih** Nevşehir; **alaçak** Niğde; **alaççık** Konya; **alaçığ** Afyonkarahisar; **alaçık** Yozgat, Kayseri; **alaçuh** Tokat; **alaçuk**, Tokat, Giresun, Bursa, Sivas, Muğla; **alançık** Giresun; **alapçık/alapçuk** Sivas; **alavçuk** Sivas; **alaycık** Sivas; **alayçık** Afyonkarahisar, Tokat, Kahramanmaraş, Sivas, Adana; **alecük** Sinop; **aleçik** Kayseri; **alençik** Kayseri; **alevçik** Sivas; **aleyçik** Afyonkarahisar, Sivas, Adana; **alıcık** Isparta, Burdur, Denizli.

2. **andak**: Bilecik.
3. **birle**: Manisa.
4. **biti**: Afyonkarahisar, Kayseri, Isparta, Aydın, İzmir, Zonguldak, İstanbul, Çorum, Ankara, Çanakkale, Tokat, Bilecik, Çankırı.
5. **bolay ki**: İzmir, Manisa, Balıkesir, Edirne.
6. **burtar-**: Giresun, Sivas, İzmir.
7. **debret-**: Afyon, Giresun; **depert-** Kütahya, Niğde, Konya.
8. **ır-** Burdur, İzmir, Balıkesir, Tokat, Eskişehir, Samsun, Amasya, Ordu, Kayseri, Niğde, Mersin, Muğla, Isparta, Manisa.
9. **irte**: Konya, Kırşehir.
10. **karañu**: Tokat.
11. **koç-**: Çanakkale, Çorum, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş; **koc-** Artvin, Diyarbakır; **kuç-** Zonguldak; **goç-** Bolu; **guç-** Kars, Erzurum.
12. **küy-**: Kastamonu, Samsun, Ankara, Konya, Adana, Mersin, Antalya.
13. **öñdin**: Elazığ, Malatya, Sivas, Çanakkale, Çorum.
14. **sep-**: Diyarbakır, Şanlıurfa, Kars; **sepmeyh** Iğdır, Kars.
15. **söyün-**: Niğde; **sövün-** Mersin; **söğün-** Niğde.
16. **söyündür-**: Zonguldak, Bartın, Karabük.
17. **tamzır-**: Denizli, İstanbul, Ankara, Çorum; **damzıt-** Bolu; **damzır-** Isparta, Burdur, Denizli, Tokat, Eskişehir, Aydın, Manisa, Balıkesir, Kırşehir, Niğde, Konya.
18. **dan**: Isparta, -İzmir, Çanakkale, Amasya, Gaziantep; **danğ** Gaziantep.
19. **ucımdan**: Ordu.
20. **ürül-**: Isparta, Denizli, Aydın.

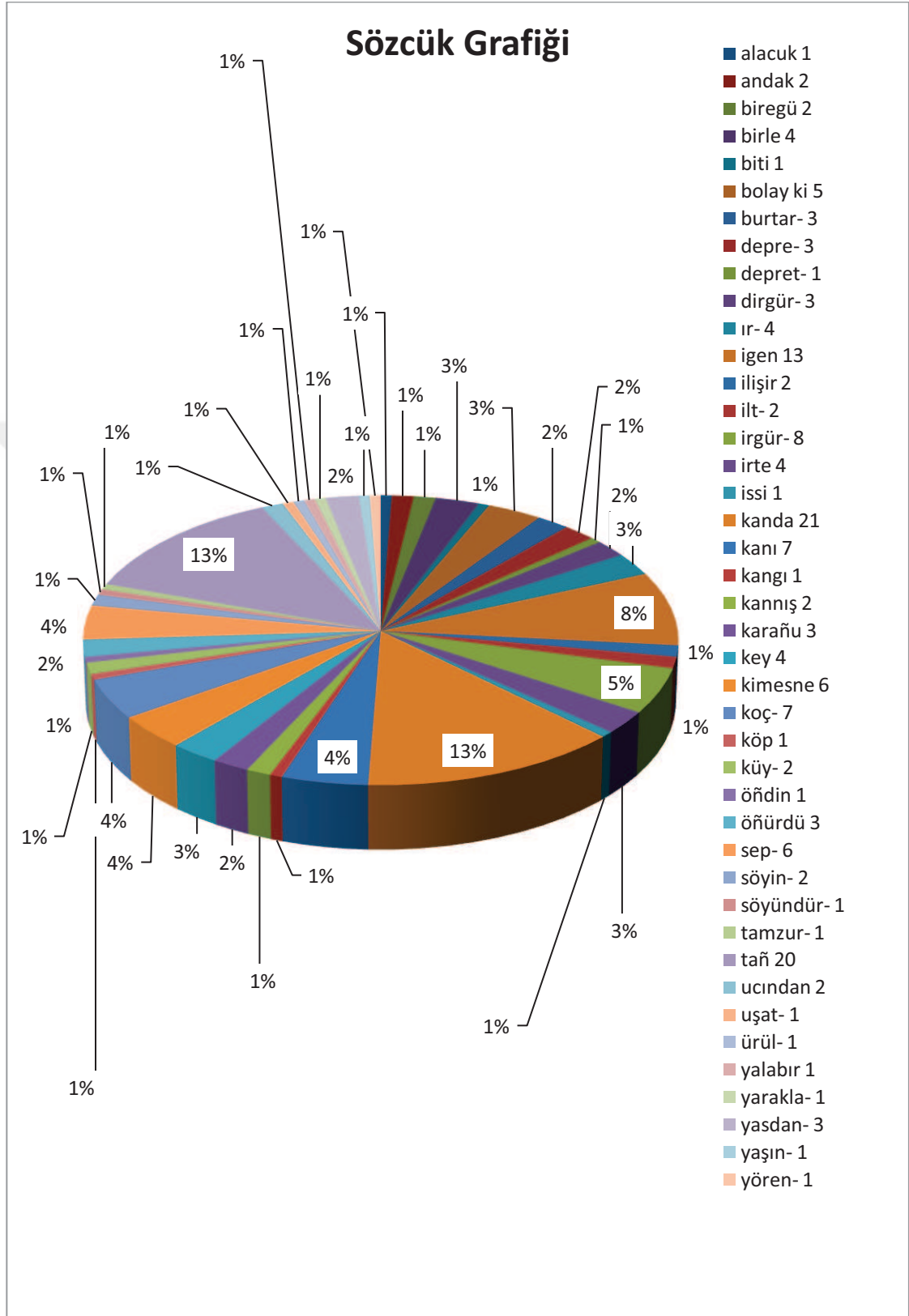
21. yalabır: Denizli; **yalabık** Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Kütahya, Bilecik, Tokat, Eskişehir, Ordu, Ankara, Niğde, Osmaniye, Konya, Muğla, Kırklareli.

22. yasdán-: Isparta, Yozgat.

23. yaşın-: Isparta.

24. yören-: Konya, Mersin; Kütahya.

Şekil 3: *Mesihî Dîvânı*'nda Yer Alan Eskicil Sözcüklerin Kullanım Değerleri

Tespit ettiğimiz sözcüklerin *Mesîhî Dîvânı*'ndaki kullanım sayıları tespit edilerek pasta grafiği oluşturulmuştur. Bu grafikte sözcüklerin divanda kaç defa geçtiği yüzdeliklerle ifade edilmiştir. *Mesîhî Dîvânı*'nda eskicil unsur olarak tespit edilen kırk iki (42) sözcük farklı kullanım sayılarıyla toplamda yüz elli dokuz (158) sayısını vermektedir. Grafikte %100'lük oran yüz elli dokuz (158) sayısına denk gelmektedir. En çok kullanım yaygınlığı olan sözcükler %13'lük dilime sahip olan *kanda* ve *tañ* sözcükleridir. *Kanda* sözcüğünün *Mesîhî Dîvânı*'nda yirmi bir (21), *tañ* sözcüğünün yirmi (20) defa geçtiği görülmektedir. Daha sonraki kullanım yaygınlığına sahip olan sözcük %8'lik dilime sahip olan *igen* sözcüğüdür. Bu sözcüğün *Mesîhî Dîvânı*'nda on üç (13) defa geçtiği görülmektedir. Ardından da %5'lik dilime sahip olan *irgür-*, *kanı* ve *koç-* sözcükleri gelmektedir. Bu sözcüklerin *Mesîhî Dîvânı*'nda yedi (7) defa geçtiği görülmektedir.

Diğer sözcüklerin kullanım yaygınlığı daha az olduğu için yüzdelik dilimler azalmaya başlamıştır. *Kimesne* ve *sepmek* sözcükleri %4'lük dilime sahiptir, bu sözcüklerin *Mesîhî Dîvânı*'nda altı (6) defa geçtiği görülmektedir. *Birle*, *ır-*, *irte*, *key* sözcükleri %3'lük dilime sahiptir, bu sözcüklerin *Mesîhî Dîvânı*'nda dört (4) defa geçtiği görülmektedir. *Bolay ki* sözcüğü de %3'lük dilime sahiptir; bu sözcüğün *Mesîhî Dîvânı*'nda beş (5) defa geçtiği görülmektedir. *Depre-*, *burtar-*, *dirgür*, *karañu*, *öñürdü*, *yasdan-* sözcükleri %2'lik dilime sahiptir, bu sözcüklerin *Mesîhî Dîvânı*'nda üç (3) defa geçtiği görülmektedir. *Andak*, *biregü*, *ilt-*, *ilişir-*, *kannış*, *küy-*, *söyin-*, *ucından* sözcükleri %1'lik dilime sahiptir, bu sözcüklerin *Mesîhî Dîvânı*'nda iki (2) defa geçtiği görülmektedir. *Alacuk*, *biti*, *depret-*, *issi*, *köp*, *öñdin*, *söyündür-*, *tamzur-*, *uşat-*, *ürül-*, *yalabır*, *yarakla-*, *yaşın-*, *yören-* sözcükleri de %1'lik dilime sahiptir; bu sözcüklerin *Mesîhî Dîvânı*'nda bir (1) defa geçtiği görülmektedir.

SONUÇ

1. İncelediğimiz *Mesîhî Dîvânı* eskicil unsurlar bakımından oldukça zengin bir kaynaktır. Bu bağlamda *Eklerde Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde şahıs ekleri, kip ekleri, zarf-fiil ekleri ve diğer şekillerde görülen örnekler tespit edilmiştir. *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde sözcük, deyim ve atasözlerinde görülen örnekler tespit edilmiştir.
2. *Eklerde Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde şahıs ekleri 139, kip ekleri 171, zarf fiil ekleri 127, diğer şekiller 321; *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde sözcükler 158, deyimler 17, atasözleri 4 olmak üzere *Mesîhî Dîvânı* 'nda toplam 937 eskicil örnek yer almaktadır.
3. *Mesîhî Dîvânı* 'nda eskicil unsur olarak tespit edilen *-dUkda*, *-UbAn*, *-IsAr*, *-gIl* gibi ekler bugün ya tamamen kullanımdan düşmüş ya da ses değişikliğine uğrayarak varlığını sürdürmektedir.
4. *Mesîhî Dîvânı* 'nda eskicil unsur olarak tespit edilen *'-n'* belirtme eki 196 örnekte karşımıza çıkmakta olup bu ekin *Mesîhî* tarafından çok fazla kullanıldığı görülmektedir.
5. *Mesîhî Dîvânı* 'nda eskicil unsur olarak tespit edilen *-(y)Uptur/- (y)Ip dur(ur)* eki 83, *durur* 84, *birinci teklik şahıs istek kipi* 75, *-IcAk* eki 58, *birinci teklik şahıs ekinin geniş zamanda geniş ünlüyle kullanımı* 51, *-AyIn* eki 39, *-UbAn* eki 38, *zamir n'si yerine -y yardımcı ünsüzün kullanımı* 22, *-AlIdAn* eki 20, *birinci teklik şahıs ekinin bildirme görevinde geniş ünlüyle kullanımı* 17 örnekte karşımıza çıkmakta olup bu eklerin *Mesîhî* tarafından oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir.
6. *Mesîhî Dîvânı* 'nda eskicil unsur olarak tespit edilen *birinci çokluk şahıs çekimi* 11, *-gUr ettirgenlik* eki 9, *işaret zamirleri üzerinde zamir n'sinin kullanılmaması* 9, *-(y)IsAr gelecek zaman* eki 7, *-Am birinci teklik şahıs eki yerine -In şeklinin kullanımı* 15, *-GIl emir pekiştirme* eki 6, *-mAdIn zarf fiil* eki 6, *-DIkdA* eki 5, *birinci teklik şahıs ekinin belirsiz geçmiş zamanda geniş ünlüyle kullanımı* 4, *emir kipi ikinci çokluk şahıs çekiminde '-ñ'* şeklinin

kullanımı 2, -cIIAyIn eki 1 örnekte karşımıza çıkmakta olup bu eklerin Mesîhî tarafından oldukça az kullanıldığı görülmektedir.

7. *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde tespit ettiğimiz *alacuk, andak, birle, biti, bolay ki, burtar-, debret-, ır-, irte, karañu, koç-, küy-, öñdin, sep-, söyün-, söyündür-, tamzır-, dan, ucından, ürül-, yalabur, yasdan-, yaşın-, yören-* sözcükleri *Güncel Türkçe Sözlük*'te yer almasa da bugün ağızlarda varlığını sürdürmektedir.
8. *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde tespit ettiğimiz *biregü, ilişir, kannış, müşterilenmek* gibi sözcükler hem *Güncel Türkçe Sözlük*'te yer almamaktadır hem de ağızlarda kullanımı görülmemektedir.
9. Eskicil örnek olarak tespit edilen sözcükler bölümünde *Mesîhî Dîvânı*'nda *kanda* sözcüğü 21 ve *tañ* sözcüğü 20 örnekte karşımıza çıkmakta olup bu sözcüklerin Mesîhî tarafından çok fazla kullanıldığı görülmektedir.
10. Eskicil örnek olarak tespit edilen sözcükler bölümünde *Mesîhî Dîvânı*'nda *igen* 13, *irgür-* 8, *kani, koç-* 7 örnekte karşımıza çıkmakta olup bu sözcüklerin Mesîhî tarafından fazla kullanıldığı görülmektedir.
11. Eskicil örnek olarak tespit edilen sözcükler bölümünde *Mesîhî Dîvânı*'nda *kimesne ve sepmek* sözcükleri 6, *birle, ır-, irte, key* sözcükleri 4, *bolay ki* 5, *depre-, burtar-, dirgür, karañu, öñürdü, yasdan-* sözcükleri 3, *andak, biregü, ilt-, ilişir-, kannış, söyün-, ucından* sözcükleri 2, *alacuk, biti, depret-, issi, köp, öñdin, söyündür-, tamzur-, uşat-, ürül-, yalabır, yarakla-, yaşın-, yören-* sözcükleri 1 örnekte karşımıza çıkmakta olup bu sözcüklerin Mesîhî tarafından oldukça az kullanıldığı görülmektedir.
12. *Mesîhî Dîvânı*'nda yer alan *öñdin* 'önce' sözcüğüne *Güncel Türkçe Sözlük*'te rastlayamadığımız için *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde ele alınmıştır.
13. *Söz Varlığında Görülen Eskicil Örnekler* bölümünde tespit ettiğimiz deyimler ve atasözleri bugün farklı şekillerde *Deyimler Sözlüğü*'nde ve *Atasözleri Sözlüğü*'nde yer almaktadır.

KAYNAKÇA

ABİD, Sebine, "Şeki Ağzının Söz Varlığında Arkaik Kelimeler", **International Journal Of Language Academy**, 2016, Volume 4/2, s.193-207.

AKALIN, Mehmet, **Tarihî Türk Şiveleri**, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.

AKALIN, Şükrü Halük, "Türkçede Söz Oluşum Yollarından Biri: Güncelleme", **Akademik Ağamusa Axundavun 85 İliyin Həsər Olunmuş "Ağamusa Axundav Xə Azərbaycan Filologiyası" Beynəlxalq Elmi Konfransın Materialları**, 24-25 Nisan 2017, s.19-23.

AKBUDAK, Yasemin, *Mesîhî Dîvânı'nın Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

AKÇATAŞ, Ahmet, "Karahanlı İlk Kuran Tercümesi Sözlüğünün Söz Denizinde Bir Gezi" **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2009, Volume 4/4, s.12-29.

AKSAN, Doğan, **Türkçenin Söz Varlığı**, Bilgi Yayınevi, 2015.

AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü**, İnkılâp Kitapevi Yayınları, İstanbul 1988.

AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II Deyimler Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

ARGUNŞAH, Mustafa, "Çağatay Türkçesi", **Yeni Türkiye**, 2013, S.55, s.357-373.

ARGUNŞAH, Mustafa, "Karahanlı Türkçesinde Emir Ekleri Üzerine", **Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 45-60.

ATA, Aysu, **Harezmi-Altın Ordu Türkçesi**, Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 36, İstanbul 2002.

ATALAY, Besim, **Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1970.

AY, Özgür, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekiminde Görülen Eskicil (Arkaik) Unsurlar Üzerine", **Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri**, 2009, s.75-100.

BANARLI, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

BAŞKAN Ahmet-ÖZKAN Erdost, "Bismil (Diyarbakır) Ağzında Arkaik Sözcükler", **Journal Of Social And Humanities Sciences Research**, 2017, Volume 4, S.11, s.537-540.

Bey, Sehî, **Tezkire Heşt Behişt**, İstanbul 1980.

BURAN Ahmet-ALKAYA Ercan, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

CAFEROĞLU, Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 260, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1968.

CAFEROĞLU, Ahmet, "Türkçemizdeki -gıl ve -gil Emir Eki", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1971, 19, s.1-10.

ÇAĞATAY, Saadet, "Uygurca ve Eski Osmanlıcada Instrumental -n", **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, 1943, (1/3), Ankara, s.93-107.

CLAUSON, Sir Gerard, **An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford, 1972.

DERDİYOK, İbrahim Çetin, *15. Yüzyıl Şairlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-Berg'i*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Adana 1994.

DİLÇİN, Cem, **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara, 1983.

DURGUT, Hüseyin, "Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler", **Türk Dil Kurumu 5. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı**, Ankara 2004.

DOĞAN, İsmail, **Türkiye Karaçayları ve Dilleri**, Altınçekiç Ofset Marbaacılık Ltd. Şti., 2012.

ECKMANN, Janos, **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

EKŞİOĞLU, Serap, "Şeyhî Divanı'ndaki Arkaik Sözcükler", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Eylül 2015, S.15, s.378-387.

ERASLAN, Kemal, **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1047, Ankara 2012.

ERBAY, Fatih, "*W. Radloff'un 'Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy' Adlı Eseri Ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi*", Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2008.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Türk Dili Tarihi/Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, "Türkçe'de Emir ve İstek Kipi Üzerine", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, 1994 Ocak, C.1994/I, S:505, s.3-9.

ERDAL, Marcel, **Grammar of Old Turkic**, Handbook of Oriental Studies Section Eight Central Asia Edited by: Denis Sinor-Nicola Di Cosma Volume 3, Brill-Leiden-Boston 2004.

ERDAL, Marcel, **Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon Volume I**, Wiesbaden 1991.

ERDAL, Marcel, **Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon Volume II**, Wiesbaden 1991.

ERGİN, Muharrem, **Azeri Türkçesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1971.

ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul 2000.

ERTEKİNOĞLU, Servet, "Doğu Anadolu Ağızlarındaki Bazı Sözcük Ve Eklerde Eskicil İzler", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, S.25.

GÜLSEVİN, Gürer, "Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihî Batı Rumeli Türkçesi Ağızlarının Tespitindeki Önemi", **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2015, No:32, s.1-12, Winter III.

GÜLSEVİN, Gürer, "Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ekim 1990, C:1990/II, S:466, s.187-190.

GÜLSEVİN, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

GÜNEŞ, Bahadır, "Valeh Hacılar'ın Dilinde Arkaik Sözler", **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 2013, 2(4), s.116-130.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, **Harezm Türkçesi ve Grameri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:3405, Ankara 1997.

İLHAN, Nadir, "Türkçede Ek+Kök/Kök+Ek Kaynaşmasıyla Ortaya Çıkan Ekler", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2009, Volume 4/8, s.1535-1557.

KAÇALIN, Mehmet, **Niyâzî Nevâyî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar El-Luğâtu'n-nevâ'iyye ve'l-istişhâdâtu'l Çağatâ'iyye**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1027, Ankara 2011.

KARABULUT Ferhat-KAZANLAR Elanur, "Türk Dilinin Eskicil Bir Kelimesi Alaçuk: Yapısal-Kökenbilimsel Bir Analiz", **Journal Of Turkish Language And Literature**, 2018, Volume:4, S.2, s.404-427.

KARADOĞAN, Ahmet, "Karanlık Kelimesinin Yapısına Dair", **Karadeniz Araştırmaları**, 2017, S.15, s.117-123.

KARAHAN, Leyla, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

KARAVELİOĞLU, Murat Ali, "Dîvân Şiirinde "Bend Geçmek", "Hurde Geçmek" ve "Kapı Geçmek" Deyimleri Üzerine", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, İstanbul Güz 2014, S.31, s.175-204.

KAYA, Fatih, "Kanunnâme-i Âl-i Osman'da Geçen Arkaik (Eskicil) Kelimeler Üzerine Bir İnceleme", **Tarih Okulu Dergisi**, 2016, S.25, s.155-176.

KILIÇOĞLU, Vecihe (Hatipoğlu), "Şart Kipi", **Türk Dili. Dil ve Edebiyat Dergisi**, Şubat 1954, C.III, S.29, s.254-258.

KORKMAZ, Zeynep, "Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven, -vuz/-vüz Kişi ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1965, s. 43-65.

KORKMAZ, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, Ankara 1992.

KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

KORKMAZ, Zeynep, "Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden/-madın/-medin Zarf-fiil (gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine", **Türkoloji Dergisi**, 1965, C:2, S:1, s.259-269.

KÖKTEKİN, Kazım, "Dede Korkut Oğuznamelerinde Arkaik (Eskicil) Fiiller", **Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu**, 2015, s.55-72, Bayburt Üniversitesi Yayınları, Bayburt.

KUNOŞ, Ignaz, **Sejx Sulejman Efendi's Cagataj-Osmanisches Wöeterbuc**, Budapeşt 1902.

KURDAKUL, Şükran, **Şairler ve Yazarlar Sözlüğü**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973.

KURTOĞLU, Orhan, "Yozgatlı Nihânî'nin Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnamesi'ndeki Eskicil Unsurlar", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi:80**, 2016.

KÜÇÜK, Serhat, "Zâtî Dîvânı'nda Arkaik Unsurlar", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2013, S.49, s.117-130.

KÜÇÜK, Serhat, "Şeyyad Hamza'nın Yüsfu Züleyha'sındaki Arkaik Unsurlar", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2014, I-25, S.52.

MADEN, Sedat, "Atasözlerindeki Eskicil Unsurlar ve Söz Varlığı Açısından Önemi", **Ana Dili Eğitimi Dergisi**, 2017, 5(2), s.189-200.

MENGİ, Mine, **Mesîhî Dîvânı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:436, Ankara 2014.

MENGİ, Mine, "Mesîhî'nin Hayatı, Şairliği ve Eserleri", **Türkoloji Dergisi**, Ankara 1974, C.6, s.109-119.

MERHAN, Aziz, "Eski Anadolu Türkçesindeki Bolay~Bulay "Böyle" Kelimesi Hakkında", **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, 2016, C.1, S.1, s.65-68.

METİN, Beyazıt Bilge, "Sâ'ati'nin Terceme-i Hadis-i Erba'in'inde Arkaik Sözcükler", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2016, S.31, s.223-240.

NAHMEDOV, Ahmet, "Kul Mesud'un Kelile Ve Dimne Tercümesinde Bazı Arkaik Kelime Ve Yapılar Üzerine", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, İzmir 2009, C.9, S.1, s.125-130.

NALBANT, Mehmet Vefa, "Üçün ve İçin Edatları Üzerine Yeni Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, 2012, C.19, S.2, s. 87-94.

OKATAN, Halil İbrahim, "Südî'nin Şerh-i Bostan'ında Geçen Arkaik Kelimeler", **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**, 2013, C:5, S.19, s. 14-53.

ÖLMEZ, Mehmet, "Çağataycadaki Eskicil Ögeler Üzerine", **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu Mustafa Canpolat Armağanı**, Ankara 2003, hzl:Mehmet Ölmez, s. 135-142.

ÖNER, Mustafa, "-Matı Gerundumu Hakkında", **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:678., Ankara 1999, s. 833-840.

ÖZDEMİR, Hakan, "Günümüze Göre *Sehî Bey Dîvânı*'ndaki Arkaik Unsurlar" **Karadeniz**, S:15, Güz 2012, s.90-100.

ÖZDEMİR, Hakan, **Sehî Bey Divanı Örneğinden Hareketle Klasik Türk Edebiyatında Eskill Yapılar**, Kömen Yayınları, Konya 2013.

ÖZDEMİR, Hakan, "III. Teklik Kişi İyelik Eki +(s)I ve Zamir n'si Üzerine Bir Değerlendirme Denemesi" **Dil Araştırmaları**, 2014 Bahar, S:14, s.137-145.

ÖZDEMİR, Hakan, **Türkçeden Hareketle Balkanizasyona Kısa Bir Bakış**, Kömen Yayınları, Konya 2017.

ÖZDEMİR, Hakan, ""Zamir n'sinin Kaynağı Olarak Nazal Ünlü" Söylemi". **Dil Araştırmaları**, 2017 Bahar, S:20, s.57-67.

ÖZDEMİR, Hakan, "Günümüze Göre Klasik Türk Edebiyatındaki Eskill Unsurlar: İbn-i Kemâl Örneği, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara 2012, Volume 7/4, s. 2501-2509.

ÖZDEMİR, Hakan, "Eski Türk Yazıtlarında (Tonyukuk, Köl Tegin, Bilge Kağan, Ongi, Küli Çor) İlgi Durum Eklerinin Kullanımları Ve Kökenleri Üzerine", **Karadeniz Araştırmaları**, 2019, XVI/61, s.154-165.

ÖZTÜRK, Rıdvan, **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

SAĞOL, Gülden, *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş-Metin-Sözlük*, Marmara Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1993.

SERTKAYA, Osman Fikri, (1994), "-an/-en Ekli Yeni Şekiller ve Örnekleri Üzerine" **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten** 1989, s. 35-352.

SULTANZADE, Vügar, "Bir Daha Zamir n'sinin Kaynağı Olarak Nazal Ünlü Hakkında", **Dil Araştırmaları**, 2016 Bahar, S:18, s.7-16.

SULTANZADE, Vügar, "Zamir n'sinin Kaynağı Hakkında", **Dil Araştırmaları**, 2014, S:15, s.95-104.

TAŞ, İbrahim, **Süheyl ü Nev-bahâr'da Eskill Öğeler**, Palet Yayınları, Konya 2009.

TDK (1995), *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü I-VIII*, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/1-12, Ankara.

TDK (2011), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TEKİN, Talat, "-ısar Ekinin Türeyişi", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Mayıs 1954, C:III, S:32, s.453-455.

TEKİN, Talat, **Orhon Türkçesi Grameri**, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9, İstanbul 2003.

TEKİN, Talat, **Orhon Yazıtları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

TEKİN, Talat, "On The Turkic Gerundial Suffix {-mAtI(n)} Makaleler II", **Tarihî Türk Yazı Dilleri**, Ankara 2004, hzl: Emine YILMAZ-Nurettin DEMİR, s.613-624.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

TİRYAKİ, Şerif, "Mustafa Kutlu'nun Beyhude Ömrüm Adlı Hikâyesinde Arkaik Kelimeler", **International Journal Of Language Academy**, 2015, Volume 3(2), s. 69-75.

TOKAY, Yaşar, "Kitap Tanıtım ve Değerlendirme: Kutb'ın Husrav u Şîrîn'i Dizin", **International Journal of Language Academy**, 2017, s. 436-450.

TOPARLI Recep-VURAL Hanifi-KARAATLI Recep, **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 835, Ankara 2007.

TÜRK, Vahit, "Türklerde Eski (Arkaik) Sözcükler", **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**, 2009, Volume 4(8), s.83-88.

Türkiye Diyanet Vakfı, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C:29, Ankara 2004.

UYĞUR, Sinan, "-yIsAr Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2007, Volume 2/4, s..1193-1196.

ÜŞENMEZ, Emek, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal BilimlerEnstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2006.

ÜŞENMEZ, Emek, **Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Ögeler**, Akademik Kitaplar, İstanbul 2014.

VARDAR, Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 2002.

VON GABAİN, Annemarie, (1988), **Eski Türkçenin Grameri**, (Ç:Mehmet AKALIN), Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1988.

YAPICI, Ali İhsan,, "Aydın ve Yöresi Ağızlarında Geçmiş Zaman İşleviyle Kullanılan Bir Yapı {-Ip-durur}", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2013, Volume 8/1, s.2807-2815.

YILDIZ, Hüseyin, "Türkçede {-(y)IsAr} Eki ve "istemek" Anlamlı Fiiller Üzerine Notlar", **Türk Kültürü**, 2013/1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

YILDIZ, Hüseyin, **Başlangıçtan Bugüne Gelecek Zaman**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

YILMAZ, Selçuk, *M. Pavet'de Courteille'nin "Dictionnaire Turk-Oriental" Adlı Sözlüğünün Türkiye Türkçesine Çevirisi ve Leksikolojik İncelemesi*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2016.

YILMAZKAYA, Elçin, "Eskicil/Eskicilik Kavramları ve Çuvaşça Üzerine", **The Journal Of Academic Social Science Studies**, 2017, S.55, s.145-153.

Elektronik Kaynaklar

TDK (2019), *Tarama Sözlüğü*,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama, (11.03.2019).

TDK (2019), *Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü)*,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas, (11.03.2019).

TDK (2019), *Güncel Türkçe Sözlük*,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts, (11.03.2019).

TDK (2019), *Büyük Türkçe Sözlük*,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts, (11.03.2019):

<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6119>
(28.03.2019)

ÖZ GEÇMİŞ

01.11.1993 tarihinde Denizli-Merkez’de doğdu. İlköğrenimini Dentaş İlköğretim Okulunda, orta öğrenimini Cumhuriyet Lisesinde tamamladı. 2011 yılında Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde başladığı lisans eğitimini 2015 yılında tamamladı.

Gülten EKİZ

